

YU ISSN 0486-0187

РАСКОВНИК

Из садржаја

НАРОДНЕ ПЕСМЕ
ИЗ ВАРОШИ КОД СВРЉИГА

ПЕСМЕ ЗА ДЕЦУ
ИЗ ПИРОТСКОГ КРАЈА

ВЕЖЕНИ СТИХОВИ
НА ПЕШКИРИМА
И „КУВАРИЦАМА”

ЗАНАТИ НА КОРДУНУ

КАЗИВАЊА
О МИТОЛОШКИМ БИЋИМА

ЗНАЧЕЊЕ КАЛЕНДАРСКИХ
ПЕРИОДА ЗА
КАРАКТЕРИЗАЦИЈУ
МИТОЛОШКИХ БИЋА

МЕСТО СУСРЕТА ЉУДСКОГ
И НЕЉУДСКОГ СВЕТА
У ЕПИЦИ

ПРОЛЕКЕ
Л Е Т О
Ј Е С Е Н
З И М А
І ۹ ۹ ۹.

Расковник је некаква
(може бити измишљена)
права,
за коју се мисли
да се од ње
(кад се њоме дохвати)
свака брава
и сваки дружи заклон
отвори сам од себе.

Из Вуковог „Рјечника”

РАСКОВНИК

часопис за књижевност и културу

Први број изашао 1968.
Београд, пролеће - зима 1999.
Година XXV, број 95-98

УРЕДНИШТВО

Александар Лома
Ненад Љубинковић
Добривоје Младеновић
Љубинко Раденковић
(главни и одговорни уредник)

ИЗДАВАЧ

Народна библиотека
„Вук Караџић” - Београд
Ђирила и Методија 2

РАСКОВНИК

*Појављује се у пролеће, лето, јесен
и зиму.*

Рукописе откуцане на машини у пуном
прореду слати на адресу:
Народна библиотека „Вук Караџић”
(за „Расковник”, Ул. Тирила и Методија 2,
11000 Београд).

Рукописи се не враћају.

Годишња претплата износи 60 динара.
Претплату уплаћивати на жиро рачун
Библиотеке града Београда
40806-603-2-7038 са назнаком за
„Расковник”. За иностранство, Сједињене
Америчке Државе 15\$; СР Немачку 25 DM;
Француску 75 Frf.

Технички уредник:
Страхиња Максимовић

Секретар уредништва:
Снежана Класовић - Ђорђевић

Уредништво прима уторком од
13 до 15 часова

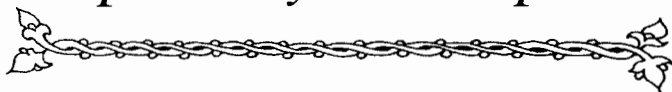
Тираж 800 примерака

Штампа: Арт Плус Студио - Београд

На основу мишљења Републичког
комитета за информације број
651-760/87-02 од 02. 09. 1987. часопис
„Расковник” је ослобођен пореза на
промет.

УДК 82(05):39

Народне умотворине

НАРОДНЕ ПЕСМЕ ИЗ ВАРОШИ КОД СВРЉИГА

ГРАД ГРАДИЛА САМОВИЛА

Град градила самовила,
Ни на земљу ни на небо;
Троја врата оставила:
Једна врата од дуката,
Друга врата од крстата,
Трећа врата од сувога злата.

Што то врата од дуката,
На њи мајка сина жени.
Што то врата од крстата,
на њи мајка гости зове.
Што то врата од сувога злата,
На њи мајка ћер удаје.

*Милева Никодијевић,
рођена Ранђеловић, 1874. г.
у селу Бели Појок код Књажевца*

* Песме су записане 1938. године

ГЊЕВАН ИВА ПО БУДИМА ШЕТА

Гњеван Ива по Будима шета
И гњеван се на сабљу наваља.
Никој не сме Иву да упита
Што се гњеван по Будима шета.

Упита га царева девојка:
- Бога теби, Иво господине,
Која теби голема невоља,
Те се гњеван по Будима шеташ,
И гњеван се на сабљу наваљаш?

Проговара Иво господине:
- Бога теби, царева девојко,
Кад ме питаш право да ти кажем,
Која ми је голема невоља:
Синоћ ми се мушко чедо роди,
Синоћ роди од јутрос говори:
Крстите ме моји родитељи
Крстите ме и оженете ме
Узмите ми цареву девојку.

Проговара царева девојка:
- Бога теби, Иво господине,
И ми такво чудо си имамо,
Синоћ нам се девојченце роди,
Синоћ роди од јутрос говори:
Крстете ме моји родитељи

Крстете ме и одадете ме
Одајте ме за царева сина.

*Сјасена Живановић, рођена Никодијевић,
1900. г. у селу Варош код Сврљића.*

НА ИВАНА ВИКА ИСКОЧИЛА

На Ивана вика искочила
Да он љуби по Босну девојке.
Л'к по л'ка до цара се чуло,
Цар му прати два л'ка јунака:
„Ајд идите, два л'ка јунака,
Доведите Ивана јунака.”
Послушаше два л'ка јунака,
Доведоше Ивана јунака.
Цар Ивану потијо говори:
„Бога теби, Иване јуначе,
Што на тебе вика искочила,
Да ти љубиш по Босни девојке?”
Иван цару лепо одговора:
„Кад ме питаш, право да ти кажем
Што на мене вика искочила
Да ја љубим по Босни девојке.
Воду носе през моји дворови,
Цвеће беру у моје градине,
Ките вију на моје постеље.
Теби би се царе самилело,
Ела си се девет пут женио,
А ја јадан нисам ни једампут.”
Цар Ивану тада говорио:

„Ајде иди, Иване јуначе,
Чувај Босну па љуби Босанке.”

Милева Никодијевић

У ИВАНА ШТО У ЦАРА НЕМА

У Ивана што у цара нема:
Пре врата му зелена јелица,
Под јелицом свилена постеља,
На постељи злаћана синија,
На синију сребрна тепсија,
У тепсију три драга камена.
Један сјаји као јасно сунце.
Други сјаји кано јасни месец,
Трећи сјаји кано јасна свећа.
Што то сјаји кано јасно сунце,
То ми сјаји моји мили синак.
Што то сјаји кано јасни месец,
То ми сјаји моја мила снаха.
Што но сјаји кано јасна свећа,
То је моје мило унученце.

*Будимирка Никодијевић,
рођена у селу Грбавче, код Сврљиџа.*

ОГАЊ ГОРИ МЕЂУ ДВЕ ПЛАНИНЕ

Огањ гори међу две планине,
Момак спава међу две девојке,
Међу Јану и међу Бојану.
Јану љуби а Бојану неће.
Питује га Бојанина мајка:

- Ој бога ти, младо нежењено,
Кад те питам право да ми кажеш,
Што не љубиш Бојану девојку?
Говори јој младо нежењено:
- Кад ме питаш, Бојанина мајко,
Кад ме питаш, право да ти кажем,
Што не љубим Бојану девојку.
Бојана је чеса изгубила.
Кад смо били међу две границе,
Међу турску и међу каурску,
Бојана је веру погазила,
Љубила је три турска јунака.

Сјасена Живановић

СЛАВУЈ ПИЛЕ ЈАНО

Славуј пиле, јано
Не попевај рано.
Не буди ми, Јано
Моје мило драго.
Синоћ сам га, Јано
Младо успавала.
Отићи ћу, Јано
У нове градине,
Откршићу, Јано
Струк бели боспљак,
Шибнућу га, Јано
През бела образа,
Оно ће се, Јано
Младо пробудити.

Сјасена Живановић

БИЛА ЈЕ ЈАНА УБАВА

Била је Јана убава -
Са сунцем је се гледала,
Сас месец је се мерила.
Јане си војно говори:
„Залуд си, Јано, убава
Кад од срца немаш порода.”
Јане си јако дожале
Па отиде у нове градине,
У градине столован камен,
А под камен поболен трава.
Здрава је брала - поболела се,
Болна је гризла - млада умрела.

Милева Никодијевић

БОГА МОЛИ ЉУБА ИВАНОВА

Бога моли Љуба Иванова:
„Дај ми, Боже, Иван дом да није,
Да послужим вино на кметови,
На кметови редом на трговци,
На трговци, на млади попови.”
Што молила Бога домолила.
Бог јој даде Иван дом да није.
Послужила вино на кметови,
На кметови, редом на трговци,
На трговци, на млади попови.
Таман и' је била послужила,
Таман и' је била испратила,
Туј достиже Иван добар јунак,
Па питује љубу Анђелију:

„Бога теби, љубо Анђелијо,
Чији коњи у двор ишетали?
Који ми је у столу седео?
Кој пил вино чашом каравилом?
Чиј ми соко дуње расобарал?”
Љуба је се брзо досетила
Па Ивану врло послагала:
„Синоћ су ми браћа доодила,
Њини коњи у двор ишетали,
Они су ти у столи седели,
Вићо пили чашом каравилом,
Њин ти соко дуње пособарал.”

Милена Никодијевић

ПЕЛИН ЈАНА ЈАКО НЕГОВАЛА

Пелин Јана јако неговала:
„Расти, расти мој бели пелине,
Да се качим на твоје висине,
Да си видим мајке бели двори.
Меси л' мајка пребеле погаче?
Меси л' мајка ти вити колачи?
Вију л' сестре теј смиљеве китке?
Точ л' татко црвене здравице?
Спрема л' братац тога врана коња?
Да си дојду код мене у гости.

Милева Никодијевић

ПОШЛА СТАНА ДА КУМУЈЕ

Пошла Стана да кумује,
Јакој јадо, да кумује! (Понавља се после сваког стиха)
С вернога брата сас Илију.
Прошли гору, не вревили,
Прошли другу, не вревили.
На крај горе три кладанца.
Стаде Стана да с' умije -
Сину лице, кано сунце,
Бело грло, кано месец.
Проговара брат Илија:
„Бога теби, сестро Стано,
До сад си ми сестра била
А од сад ћеш верна љуба.”
Проговара сестра Стана:
„Лет' те тићи кроз горићи,
Носте гласи моје мајке,
Нек ми прати ситну мрежу,
Да замрежим бело лице,
Да га бацим пусто море,
Боље да га рибе једу,
Него братац да га љуби!”

*Јелена-Лена Живановић,
рођене Тасић 1874. г. у селу Варош*

*Записао
Раде Милисављевић*

НАРОДНЕ ПЕСМЕ ИЗ ЖАБЉА (ВОЈВОДИНА)

1.

Суботица сестрица,
Недељница светковица,
Понедељак први дан,
У уторак не вркам
Да се жица не трга,
У сриједу средњи дан
У четвртак што ћу сам?
У петак би опрала
ал ми не да попина.

Певала се на прелу као нека врста ругалице лењивцима.

2.

Голуб гуче на јелин
питаше га шта вели,
добро голе говори
да се момче ожени.

3.

Голубице бела, што си невесела?
„Како не би јадна невесела била
кад мој голуб бели од мене се дели?“

4.

Грличица просом брала,
па набрала два амбара
и трећега половину,
голуб иште једно зрно:
„Дај ми, грло, једно зрно!”
„Не дам вала ниједнога!
Ово сам ја пипала
куд су кола шкрипала
коло скочи, ја поскочи,
зрно пани, ја попани.”

5. РАЗБРАЈАЛИЦА

Пипалица пипа
од мора до мора,
до зеленог јавора,
тући, пући,
љељепак, завртак,
шпиљендиц.

Два играча поставе шаке на равно тако да им се нокти додирују палац према палцу, кажипрст према кажипрсту и тако редом. Онај који први одбројава почиње од противниковог кажипрста. Прст на ком се разбрајање заврши треба савити после чега се игра опет наставља све док не остане само један испружен прст. Онај чији прст остане испружен, добија чвегер.

Казивала
*Мара Бошкић (р. 1923. у селу Подрашница
код Мркоњић Града. У Жабал се доселила
1956. године)*

Записала
Милица Ружинић, 1998. г.

ПЕСМЕ ЗА ДЕЦУ У ПИРОТСКОМ КРАЈУ

УСПАВАНКЕ

* * *

А-а-а, њ - њ њ. (2)

Лулу, лулу лушке, (2)

Беште, беште, вештице,

Не дирајте детенце.

Оно ми је камено.

А-а-а, њ - њ њ (2)

А лулу-ла, а лулу-ла (2).

*Слава Живковић, 1923,
Добри До*

* * *

Нуни ми, нуни, Јелена, (2)

Порасте нани голема, (2)

Па да ми будеш одмена, (2)

Па да ми будеш паметна,

У сваком послу окретна,

Ал' да не будеш кокетна.

*Милорад Младеновић, 1905,
Пирои*

* Рад се заснива на сопственим истраживањима на подручју пиротског округа у 1999. години. Обухваћена су и два села општине Књажевац, Туштица и Црни Врх, која се налазе у непосредном суседству.

** У овим говорима задржао се полуглас који је и означен. Број понављања стиха означен је бројем.

* * *

Спи ми, сине, спи, (2)
Па че дојде, сине, дѣн,
Па че ти потребе роднина,
Па че ти Бог даде брата,
Па че си имаш роднину,
Спи ми, сине, спи. (2)

*Симојанка Живковић, 1916,
Присјан*

* * *

Спи ми, сине, спи, (2)
Тата на орање,
Мама на копање,
Тетка по градину,
Спи ми, сине, спи. (2)

*Павлинка Хоџић, 1914,
Власи*

* * *

Спи, бебо, спи, (2)
Па се укљокочи,
Баба че те врљи у бурјан.

*Бранка Појовић, 1928,
Завој*

* * *

Спи ми, спи ми, (2)
Ако не заспиш

Че дојде баба-Рога,
Баба-Рога сас два рога,
Спи ми, спи ми. (2)

*Ђурѓа Пејчић, 1925,
Спљудена*

* * *

Спи ми, спи ми луче,
Спи ми, да те не изеде куче.
Че дојде Циганка,
Че донесе вречку,
И унутра мечку.
Спи, луче, спи. (2)

*Божидарка Пејчић, 1925,
Блајто*

* * *

Дили-дили дичка, (2)
Види ти се личка, (2)
Дили-дили дичка. (2)
(Кад је женско.)

*Загорка Сипефановић, 1931,
Александровац*

* * *

Нуни, нуни нушке,
На Нишаву крушке,
Ту ми седи тетка,
Па си ниша Петка.
Залете се мечка.

Да удави Петка.
Тетка узе мотку
Да убије мечку.

*Милинка Марковић, 1936,
Госпиуша*

* * *

Лулу, лулу лушка,
На Мораву крушка.
Ту ми седи тетка,
Те лелеје Петка.
Прикраде се мечка,
Та украде Петка.
- Ој Петко, Петко,
Дупе ти је ретко.

*Нада Мишировић, 1926,
Линово*

* * *

Љуља, љуља љушка,
На Морави крушка.
Ту ми седи тетка,
Па си лушка Петка.
Залете се мечка,
Па однесе Петка.
Остаде тетка
Као света-Петка
А-лулу, лула-љ. (2)

*Лозана Мишиковић, 1935,
Вейта*

КУПАЉКЕ

Чап-чап-чап-чап! (3)

Куп-куп-куп-куп! (3)

Славинка Младеновић, 1932, Шуџрин

* * *

Чупи-и-и, чупи-и-и

Чупара! (3)

Вера Пејировић, 1934, Бела

* * *

Чупър-чупър-чупър-чупър.

(Пега се и понавља.)

*Милорад Младеновић, 1905,
Пирои*

* * *

Чуп-чуп-чуп! (3)

Ајде баба да те купе,

Ајде баба да те чупе.

Чуп-чуп-чупс! (3)

*Мирјана Вељић, 1932,
Тојли До*

* * *

Ајде да те чупка мама, (2)

Чуп-чуп-чуп! (2)

Ајде чупка-чупка-чупка. (3)

*Јелена Манић, 1941,
Јалбоџина*

* * *

Џаба ли га, (2)

Џаба нана.

Вида Рајковић, 1928, Црвена Јабука

ГОЛИЦАЉКЕ

Лази буба, лази, (2)

Тражи конак да ночева.

Тражи пацу да вечера,

Гнди-гиди-гиди, гиди! (3)

Олга Злајковић, 1928, Росомач

* * *

Лази буба кара-каца, (2)

Тражи пацу да вечера,

Кин-кин-кин! (3)

*Бранка Појовић, 1928,
Завој*

* * *

Густа гора (коса)

Широко поље (чело)

Две тополе (обрве)

Два извора (очи)

Њукало (десно уво)

Поњукало (лево уво)

Шмркало (нос)

И кркало (уста).

*Јелка Николић, 1938,
Завој*

* * *

Биру гусу,
Потргусу,
Д-идемо у бабине,
У дедине.
Баба че му даде
месце од крилце,
Деда че га удари
сас штап по дупенце.

*Вера Пејировић, 1934,
Бела*

* * *

Биру гусу! (3)
Цав-цав-цав!

*Сјана Мијић, 1914,
Искровци*

ТАШУНАЉКЕ

Тапши, тапши! (3)
Ни-на-ну, ни-на-ну, ни-на-ну.

*Милица Денчић, 1932,
Врајча*

* * *

Ташин, ташин танане,
Крај попова кавена...

*Мара Цунић, 1928,
Велика Лукања*

СТАЈАЉКЕ

Клато, Клато, Клатушано,
Не клати орото,
Не мами момчето!
- Само си се клати,
Само си се мами,
На црнете очи,
На гајтанат веќе.

Љубинка Цолић, 1928, Госпјуица

* * *

Сеје баба брашно,
Не чмала на-што;
На дедине гаче,
Дете да не плаче.

Борисавка Јанићијевић, 1925, Спудена

* * *

Сеје була брашно,
А лисица трице,
А Циганче плаче,
За беле погаче.

Вида Рајковић, 1928, Црвена Јабука

* * *

Дуб-дуб-дуб, (2)
Испаде баби зуб.
Дуб-дуб, дубич,
Испаде баби зубич.

Вера Злајанова, 1940, Искровци

* * *

Дубала-дубала-дубала,
Стој-стој-стој,
Врљај леску, грабе дрен -
Да си жилав како дрен,
Да рипаш ко јелен.

Јелена Манић, 1941, Јалбоџина

* * *

Чеда-меда,
У грне гледа,
Грне се врти,
Чеда се трти.

Ружа Тошић, 1931, Ђунишница

ЦУПАЉКЕ

Друсу, друсу, друшчице,
Под Мораву крушчице.
Ту седи тетка,
Па си друља Петка.
Залете се мечка,
Па украде Петка.

Нада Косић, 1911, Пајеж

* * *

Друса, друса на коња,
Старац бабу закоља:
Па ју дели на деца:

Кому рука, кому нога,
А на деду долња.

*Десана Младеновић, 1941,
Црни Врх*

* * *

Друсу, друсу на коња.
Деда бабу закоља.
Ништа баба не вреди,
Само с дупе шевељи.

*Јелка Николић, 1938,
Завој*

* * *

Класа, класа кобпласа.
Пошла врана на ораса
Па донела орашчићи:
Кому један, кому два,
А (Зорану) пуна капа,
А (Мирку) једњн,
И он шупљљ.

*Чедомир Голубовић, 1924,
Бресњов Дол*

* * *

Опа цупа,
Црна рупа,
Црни конци,
Под опанци.

*Видосава Рисџић, 1942,
Радињинце*

* * *

Опа цупа,
Црна рупа,
Црна личка,
За Величка.

(Пева се мушком детету.)

Ивко Јовановић, 1938, Церова

ЗАЈАГАЉКЕ

Седла (Ружа) на столнчку
Па си плете рукавичку.
Примчицу заплита,
После две расплита,
Па пусти у Нишаву.
После брзо да плете.

Ружа Младеновић, 1923, Велико Село

* * *

Седло, маче на каче
па плаче
Да му купе гаче
Гаче много скупе.
Иде маче с голо дупе.

Првана Алексов, 1946, Рсовци

* * *

Село маче на каче
Умочало се у гаче.

*Добринка Модић, 1924,
Дојкинци*

* * *

- Мацо, мацо, карацацо!
Има ли ти башта жито?
- Има, има два кошића,
Два кошића до Божића,
Од Божића ни кошића.

Живојин Игњайовић, 1920, Осџайовица

* * *

Клекал зајек на пртинку,
Свлекал гаче па си плаче.
- Што ме, моме, не узнете?
И мене си кревет скрца
И мене си паца прца.

Јелен Сџаменовић, 1930, Брлоџ

* * *

Седи Кана на бел камик,
Па си броји бројениче.
Шикара
Бишкара
Каралија
Паралија
Подгор
Горчин
Чалчин
Чогрк
Таранчуг.
(За зальгување, али и за бројење)

*Јованка Вучић, 1909,
Засковици*

* * *

Месечина како дѣн,
Седла баба на забѣн;
А деда на гуњу
Па у лѣже с дуњу.

*Бранка Појовић, 1928,
Завој*

РЕЂАЛИЦЕ

Еј леле, леле, на варено зеље!

- Кој че га вари?

- Попадија!

- На шта седи?

- На две њије!

- Са шта меша?

- Са жабин крак!

- Кам жабин крак!

- У пепел!

- Кам пепел?

- Изри петъл?

- Кам петъл?

- Однесе лисица!

- Кам лисица?

- Отиде на путину!

- Кам путина?

- Израсте травина!

- Кам травина?

- Испасе волина!

- Кам волина?

- У кај-ковач!

- Кам кај-ковач?
- У мејови?
- Кам мејови?
- У тиквицу!
- Кам тиквица?
- Паде на лед, па се разби!
- Кам лед?
- Огреја слнце, па се истопи!
- Кам слнце?
- Зад гору!
- Кам гора?
- Исекоше козаре!
- Кам козаре?
- Изокаше ртови!
- Кам ртови?
- Отидоше при цара
- Па рекоше трт!
- Ту ти је цару смрт.

*Данка Нејковић, 1914,
Пирои*

- Седи деда на столицку
Па си плете рукавичку.
- Што че ти, дедо, рукавичка?
 - Да си берем лешници!
 - Што че су ти лешници?
 - Да си дадем на дечица!
 - Што че су ти дечица?
 - Да ми праје столовчици!
 - Што че су ти столовчици?
 - Да ми седну кметовчици!

- Што че су ти кметовчници?
- Да ми даду две паре!
- Што че су ти две паре?
- Да си купим магаре!
- Што че ти је магаре?
- Да прерипим две баре!
- Што да прерипиш две баре?
- Да уловим две жабе!
- Што че су ти две жабе?
- Да напрајм таламбас!
- Што че ти је таламбас?
- Да га бијем като час
- Да се чује у вас и у нас!

Првана Алексов, 1946, Рсовци

* * *

- Куде ч-идеш, лисицо?
- (У) табана на свадбана,
- Тамо тупан тупаше,
- Мечће коло играју,
- Танци зајци водеју,
- Бъла вино точеше,
- Въшка манџу готвеше!

Сийанимир Панајойшов, 1937, Прача

БРЗАЛИЦЕ

- Бела була буре ваља,
- Буре булу боље ваља.

*Душанка Влайковић, 1928,
Црни Врх*

* * *

Врабъц, рибаръц,
Проз попов покровъц.

*Видосава Филиповић, 1936,
Шћај*

* * *

Купи прасе у Прокупље,
Пронесо га проз Прокупље,
Продадо га у Прокупље.

*Савка Рајковић, 1938,
Градишће код Беле Паланке*

* * *

Ој биволаре, биволаре
Доста биволарува -
Не набиволарува ли се?

*Јордан Манчић, 1937,
Дојкинци*

*Записао
Драгољуб Злајиковић*

ПРЕДАЊА ИЗ ДРАГАЧЕВА

КАКО ЈЕ ДРАГАЧЕВО ДОБИЛО ИМЕ

Неки мисле да је Драгачево добило име по реци Драгачици која извире испод планине Јелице и у Гучи се, пошто се састане са Врањицом, улива у Белицу.

Други верују да је добило име по неком Драгашу, челнику цара Душана, који је владао овим крајевима. Кажу прво су га звали *Драџашево* – па, *Драгачево*.

Постоје о томе и два предања.

I

Кажу да је нека Драга, од лозе Немањића, у гучком засеоку Корнету сазидала манастир и до краја живота живела у њему. Још кажу да је била веома племенита и народ у свему помагала. Речицу која протиче крај њеног манастира назваше Драгачица а цео крај *Драгачево*.

После Драгине смрти, када су Турци поробили Србију, манастир су срушили све до темеља. Срби су онда, на истим темељима, саградили цркву. Турци су и цркву срушили. И тако је то рађено више пута: Срби су цркву градили а Турци су је рушили. По коначном ослобођењу Србије народ је цркву, 1831. године, пренео у Гучу где се и данас налази.

Док су цркву градили и рушили у називе реке и краја нико није дирао. Они се и данас зову: Драгачица и *Драгачево*.

II

Крену неки Црногорци из Чева да нађу место у коме би лакше и боље живели. Ишли они тако, ишли, док не

дођоше у крај богат плодном земљом, пространим пашњацима, сеновитим шумама и бистрим рекама и потоцима. Ту се зауставише и настанише. Заволеше га као и свој стари крај. Од милоште га стану звати: „Наше ново Чево”, или „Наше мило Чево”, а најчешће – „Наше драго Чево”.

Временом, Драго Чево стану изговарати као једну реч: Драгочево, – па *Драгачево*. А како га онда назваше тако га и данас зову.

ЈЕЛИЦА.

Причали дубровачки трговци турском паши у Сарајеву како су у Грузи видели прелепу девојку Јелицу: високу, танковиту, црнооку и црнокошу. Паша одмах у Грузи пошаље своје људе прерушене у Дубровчане. Пронађу они Јелицу. На превару је ухвати и поведу паши у Сарајево. На једној планини законачише. Ту свуку дубровачку, а обуку турску ношњу. Када је ојађена девојка још и то видела, искраде се од њих, скине свој појас и обеси се о младу јелову грану.

По лепој Грузанки најлепша планина у Драгачеву доби име: *Јелица*.

ГРОБ ОРЛОВИЋА ПАВЛА

Прича се да је за Бошком Југовићем, који је са Косова кренуо у ове крајеве, пошао и Орловић Павле. Успели су некако да дођу у Драгачево до села Осонице. Ту је Орловић Павле занемогао. Бошко Југовић продужи даље а он остаде у Осоници да се лечи. Међутим, поново му се отворе љуте ране које му је Косовка Девојка била залечила и он умре.

Осоничани га лепо сахранише: у Великој ливади, на брежуљку изнад ушћа Мечанске у Осоничку реку. Касније су на том месту подигли и дрвену црквицу у којој су се дуго година молили богу. Певала је она све до данашњих дана. Када је, ради дотрајалости, могла да се сама сруши, сељаци су је пажљиво разградили и на њеном месту подигли нову цркву, зидану каменом и циглом. Копајући темеље наишли су на неке кости. Сви су поверовали да су наишли на гроб Орловића Павла. Кости су му са поштовањем извадили и касније сахранили у новој цркви.

ЛЕТЕЋА ЦРКВА

Када Карађорђе и Милош протераше Турке из Србије народ по селима стаде градити нове цркве. Решише то да ураде и стари Осоничани. Дуго су се договарали које би место било најбоље за нову цркву. Једни су предлагали да то ураде на сред села, у Великој ливади, на брежуљку испод кога се Мечанска река улива у Осоничку, а други у Бошњацима. Бошњаци на своју страну приволе још неке фамилије и црква се стане градити у њиховом крају.

Данима су мајстори стругали и тесали брвна. Слагали су их у ћерт све до крова. Једне вечери, пошто је прекрише шиндром, нова црква би готова. А тада се догоди чудо: црква заноћи у Бошњацима, а освану у сред села, у Великој ливади, на брежуљку изнад Мечанске и Осоничке реке.

Сутрадан, сјатише се зачуђени људи не верујући својим очима. Једни су говорили: „Прелећела сама.“ Други: „Виле је пренеле.“ Трћи су се само смешкали и вртели главама.

Но, било како било, црква је ту остала и дуго служила и певала сељацима Осонице.

ИБРОВ ГРОБ

Беше сабор у Котражи, код старе цркве у Чакаревићима. Док су старији седели, пили ракију, залагали се месом и расправљали о летини и приликама на границама Србије – млађи су певали и у колу играли.

Однекуд се међу млађима обрете и неки Циганин. Био је млад и веома наочит. У песми и игри ненадмашан. Девојке су се мало устезале, а онда се стале утркивати која ће до њега заиграти. Питале су га за име. Он рече само: „Ибро” и ништа више. Наставно је да пева и игра боље од свих момака.

Момци су га гледали са завишћу. У неко доба и навалише на њега са свих страна. Ибро стаде узмицати низ косу иза цркве. И таман кад је хтео да замакне за врзину – кресну кубура. Пао је без речи.

Сабор се растури. Ибру ископаше гроб на месту где је погинуо. Никада се није сазнало ко је пуцао. Верује се да је неко од Мечана.

Данас на имању Адама Чакаревића стоји повећи камен који нико не дира. Називају га: *Ибров гроб*.

ПОТАЈНИК И НЕГРИШОРИ

Стари пут од Чачка према Ужицу водио је кроз доње Драгачево. Од Мораве се пео уз Јелицу и Овчар, а затим се спуштао у долину према Бјелици. За турске караване и харачлије био је веома опасан. Нарочито једно место у дубоком кланцу. Ту су из густе шуме, из потаје, пред њих често искакали драгачевски хајдуци. Пљачкали су их и убијали. Нарочито ноћу. Турци су туда пролазили само у великим групама стално страхујући.

Кажу да се ту и данас могу наћи остаци турских гробова. Место назваше: *Потајник*, а село испод њега: *Негришори* (Црно Село).

Тако се и данас зову.

КОСТЕНИЦА

Некада давно, на врху једног брда у Ртима, била је колиба. У њој су живели деда и баба. Баба је зором ранила, а деда је волео дуго да спава, да се излежава. Једног дана баба се наљути па повикну: „Устај, ленчуго! Излежаваш се као стеница!”

Деде и бабе више нема. Народ чу како баба грди деду и то брдо назва: *Костѝеница*. Име се сачува до данас.

Казивали: *Периша Ђумуровић, Миленко Мићановић,
Милева Парис, Драгољуб Јовићевић,
Миодраг Драгић, Божидар Габоровић и
Обрад Славковић.*

Забележио:
Никола Сѝојић

АНЕГДОТЕ ИЗ КЉАКОВИЦЕ (ОПУТНЕ РУДИНЕ) У ЦРНОЈ ГОРИ*

* * *

Био некакав Илија, па отишо у воденицу, на Требишњицу. Самлио жито, натоварио на коња и кренуо да се врне кући. Био је наглув, једва да је чуо.

Сретне га неки комшија на путу, па му вели:

- Добро јутро Илија.

- Ево гоним из млина.

- Добро јутро, вељу!

- Мељу, мељу.

- Глуваћу! Ј.... ти жену.

- Не мореш богами стићи на ред, велика је навала - одговори Илија и оде путем, мислећи да су све вријеме разговарали о воденици.

* * *

Нека се ђевојка из Црне Горе удала у Србију. Пође мајка да види ђе јој шћер живи. Чим је дошла, шћер је по-

-
- * Опутне Рудине су крај на западу данашње Црне Горе, уз саму границу са Херцеговином, односно Републиком Српском. Ово подручје, махом је кршовито, безводно земљиште са мало обрадивих површина. Село Кљаковица се налази у непосредној близини границе. То је мало село, са десетак кућа Алексића и једном кућом Јарамаза. Поменута братства су део разгранатог рода Малешеваца, чији су најбројнији део Алексићи. Припадају врло старом становништву, о коме су писали многи аутори, од Јевта Дедијера до Константина - Косте Алексића, у новије време. По народној традицији, родоначелник Малешеваца, војвода Малеш, дошао је у овај крај са Косова, после Косовске битке. Његово бројно потомство слави Светога Игњатија. Данас Кљаковицу чине, углавном, старачка домаћинства. Најближе градско насеље је Билећа.

служи по тамошњем обичају са слатким. Мајка не завати једном од оног слатког, но прикучи теглу преда се и поче да једе. Шћер је гледа, непријатно јој због укућана, па ће у неко вријеме:

- Мајко то је слатко.

- Слатко, шћери, слатко - одговори јој мајка једући.

* * *

Неки домаћин, кад су овце увече пријавиле, види да му нема најбољег овна. Окупи он чељад:

- Да нико од вас није проговорно ни ријеч да овна нема, јер ће са мном имати посла.

Прође година дана. Код домаћина се окупи на сијело више људи. Запођене се разговор о свему и свачему. У неко доба један од гостију упита домаћина:

- Бога ти, нађе ли ти оног овна што ти лани нестаде? На то ће домаћин:

- Ево нађох нави* час.

- А ко ти га украде? - упита овај.

Вели му домаћин:

- Украде ми га ти, лично.

Онај на то скочи:

- Како ја? Нијесам ја. Окле ти то знаш?

* нави - овај

- Тако лијепо. Нико жив није знао да је ован украден, без ја и моја вамиља* и ти што ми се сад отказа.

* * *

Живјела нека баба са вамиљом. Док није остарела све је радила што се на селу ради. Кад више није могла, почела је да смета осталој чељади. Договоре се, па је стрпају у бадањ. Баба је цијели дан у њему била. Кад је било око вечере, зачуше бабу из бадња:

- Јесте ли ђецо затворили кокоши?

Они се загледаше:

- Ууу! Не богами. Трчите, затворите их, - рече син.

Мало потрајало, а баба се поново огласи из бадња:

- Јесте ли ђецо наранили и помузли стоку?

Укућани одговорише:

- Богами, нијесмо, - те потрче да заврше што им је баба рекла. Тако је баба из бадња набрајала све послове које је требало завршити у току дана и вечери. Виђоше укућани да су без бабе пола послова заборавили да ураде, па домаћин рече:

- Брзо, вадите бабу из бадња! Не мора ништа да ради, нарадила се. Нека је са нама док је Бог не узме, јер без ње не можемо.

Казивала *Рисџија Милошевић,*
рођена Алексић
Записао *Дарко Милошевић*

* вамиља - фамилија

ВЕЖЕНИ СТИХОВИ НА ПЕШКИРИМА И „КУВАРИЦАМА” У ПАНЧЕВУ И ОКОЛИНИ

Свака девојка је радила доста ручног рада. Ткале су на разбоју ћилиме, платна, штрикале, везле. Све ове ствари припремале су за мираз-штафир. На пешкирима, куварицама, тишлајферима били су извезени разни мотиви с разним текстовима.

ПЕШКИРИ

На пешкирима који су стајали у дрвеним рамовима и имали штиковане крајеве на доњем и горњем крају биле су откане две до три штрафте а испред њих иницијали имена и презимена девојке која их је радила. Дрвени рамови са пешкирима стајали су обично у кухињи или ходнику и на неким од њих били су извезени и следећи стихови:

Рука руку мије образ обадве.

Хладана вода добро прија
уми се ти па ћу и ја.

Још и сад од њег леже црепи
Али где је онај лепи
Кад би сада опет дошо
ма и овај други прошо.

Знаш неверо како си ме клео
код крај села код бреста зелена
другу нећу за тобом умрећу
на кораку на мојем сокаку

баи преда мном и твојим ораном.

Свежа вода је здравље.

Устај лоло - свануло.

Уми лице, чешљај главу

То је прави ред

Тако чини дете моје

И кад будеш сед.

КУВАРИЦЕ

У свакој кући изнад шпорета, испред стола и испод иконе на зиду се налазиле ткз. куварице. Куварице су биле четвртасто платно метар са метар на којима су били обавезно извезени шерпе, лонци, домаћица која надгледа кување, сто препун јела и пића или воћа. Било их је и са извезеном „тајном вечером” и друго. На свакој куварици био је извезен и одговарајући текст:

Кад у кујну влада ред

жена слатка као мед.

Свирајте ми до белог данка

евс вама цела стотинарка

нека знаде моја мила Анка

да то плаћа све народна банка.

Божји најлепши сјај нек обасја дом овај.

Куварице мање збори да ти ручак не загори.

Мој муж много новца стече
зато му за ручак пиле печем.

Подне јоште није
али ручак готов ми је.
Добра деца добра храна
то нам кува вредна мама.

Ћути Миле и Милице
пече мати кобасице.

За сваког мужа срећа је та
кад жена добро кувати зна.

Срце моје препуно си јада
за те чезне једна жена млада.

Како голуб болубици гуче
тако и ја љубим моје луче.

Занста заиста вам кажем
један измеђ вас издаће ме.

Куварица добро кува
али ипак новац чува.

Када новца доста има
добар ручак спремам свима.

Муж нег толико зарађује
да од тога све потребе подмирује.

Кућарица дрва штеди
да јој ручак више вреди.

Куварице шта си стала
ручак треба није шала.

Жено, жено чувај боље дрва
дугачка је зима а пара нема.

Кад је жена од реда
јело јој је као од меда.

Куварице буди чиста
нек ти суђе увек блиста.

Кућарица кад је вредна
кујна је увек уредна.

У мојој кухињи влада чистоћа
у њој није гост леноћа.

Чиста кућа добро јело
то је вредне куварице дело.

Ако је жена марљива
кухичња је уредна.

Зашто гледаш сад у лонац
кад ми ниси дао новац?

Кад муж не да новац
жена му натакне на главу лонац.

Кад муж да мало новац
остане празан лонац.

Свака жена добре ћуди
кува што воле људи.

Добар ручак и румено винце
Златне руке наше домаћице.

Воће кад је зрело најбоље је за јело.

Ја сам куварица млада
Не знам шта ћу куват сада.
Кад ручак скувам боље
Муж ми је добре воље.

Која жена свога мужа чува
Она њему добар ручак скува.

Мој муж не треба да моли
Ја му скувам све што он воли.

Није Србин за бирташа
Нити Шваба за гајдаша.

Своја кућица своја слободица
Нек је срећна у њој породица.

Мање ћеш пити па се нећеш опити.

Птицу волем што ми књигу носи.

Је те љубим ја те волим
Буди моја ја те молим.

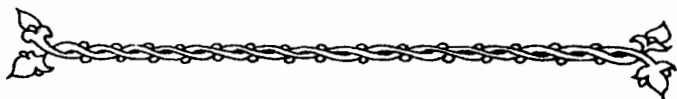
ТИШЛАЈФЕРИ

На тишлајферима који су били узани и дугачки а постављали се на сто преко столњака били су извезени следећи стихови:

Понуди сваког госта и лепо и доста.
Најмилија госта три дана доста.

Записао
Љубиша Вечански

Наш народни животи

ЗАНАТИ НА КОРДУНУ

ИЗРАДА ПРЕДМЕТА ОД КОЖЕ

Израда обуће у старим задругама био је углавном мушки посао и свака задруга имала је свог мајстора. Ова дјелатност није била тако масовна јер је рад са кожама неугодан због мириса па ни занат није био омиљен. Занатлије су звали кожарима, опанчарима, самарџијама, седларима, опутарима, па и сотларима и комотарима. Сва разноврсност имена долази од предмета које су више израђивали. Исти ти мајстори су и штавили кожу и њихов начин штављења звао се граничарски. По причању старијих људи некад су мајстори правили опанке од сирове коже и шивали их опутама, али је и штављење коже почело прије него и најстарији људи памте. Наравно да је то било примитивно. Од средстава за прераду били су креч и шишарке.

До развојачења Војне крајине тај занат ничим није ометан из града јер је и тамо био слабо развијен. Први опанци за село нису били бољег квалитета од граничарских. Тек почетком овог вијека кожа и опанци из Карловца почели су претјецати граничарске. Тада су се у Карловцу намножили опанчари и већи дио Кордуна куповао је њихове опанке. Село је врло брзо прихватило ову обућу, а ципеле почињу да продиру тек између два рата и то више код мушкараца него код жена. Опанак је лаганији, топлији јер се може обути више чарапа, а и

лакше га је поправити него ципеле и вјероватно зато су се задржали до пред Други свјетски рат.

Чим су фабрике преузеле штављење коже, сеоски мајстори престају са штављењем, али су кожу куповали и даље правили опанке као и многе друге предмете од коже.

На Кордуну је штављење коже ишчезавало пред Први свјетски рат, али се већ 1915.г. поново развило јер обуће није било на тржишту. Све је одлазило за војску па су се поново носили домаћи опанци. Само је израда коже тада обављена илегално јер је аустријска власт тражила кожу за фабрику и прогонила је оне које је ухватила да штаве кожу па и кажњавала. Но већ 1917. и 1918.г., када је моћ аустријске власти ослабила, кожа је све масовније израђивана. Многи зеленокадераши штавили су кожу и правили опанке, коњске орме и друго.

У рату од 1941. до 1945.г. штављење коже се опет јавило, али мање због честог бјежања становника од куће. Тада је за војску организована прерада коже у Петровој гори а сељаци су се сами сналазили и најчешће сировом кожом подашивали чарапе или копе (зепе). Од домаћих мајстора без прекида је штавио кожу једино Илија Вукелић из Дрежнице, који је и у току рата наставио да се бави овим послом.

Осим обућарског постојали су и други занати који су употребљавали кожу. Послије Првог свјетског рата било је већ учених занатлија: чизмара и сотлара. Сотлари су правили коњску опрему (орму). Већина тих домаћих мајстора израђивала је више врста предмета од коже. Тако је Миле Ждравић из Војишнице, поред опанка које је врло вјешто радио, израђивао и мушке ђемере, торбе и друго. За његове женске опанке грабили су се купци.

Коњске орме Лике, Кордуна и Босанске Крајине биле су знатно друкчије него орме од Вргинмоста према Славонији и Срему. Овдје су били комоти а тамо амови.

Комот су условили ови брдски терени јер је практичнији за вучу терета и за кочење при низбрдици. Лоша им је страна што су тежи од амова. Комоти су и богато украшавани за разне свечаности и они се још и сада понегдје виде али нестају јер су скупи. Најбољи градитељи орми били су Кокири, отац и син. Ових мајстора било је све до најповијих дана јер се Кордунаши тешко растају од коња.

Прављењем коњског седла бавили су се исти ови мајстори и до краја овог вијека скоро у свакој кући неко се тиме бавио. Тада је Аустрија почела забрањивати седла исто као и пушке и остала оружја. До тада су сватови јахали искључиво на коњима, али тада је и то престало и прешло се на возњу сватова колима. Послије 1918.г. опет се појављују седла и у њима јахачи на разним светковинама. Свакако да није случајно да је од свих осам дивизија у Хрватској у Другом свјетском рату само VIII кордунашка дивизија имала коњичко одјељење. Послије рата седла углавном нестају.

КОВАЧИ

„У великим кућним задругама готово и није било куће без ковача. Поред сталног ковача често се томе занату причувало више мушкараца у кући. То је било у времену кад је сваки граничарски коњаник морао знати да прибије бар готову поткову коњу, док су поткове и чавле ковали стални ковачи. То им је требало и код куће па та традиција није потпуно ишчезла све до Другог свјетског рата. Уситњавањем задруга, а нарочито последије Првог свјетског рата ковачке услуге се плаћају новцем. До тог времена важио је тзв. ленски однос. Био је то масован начин сарадње и приказају га на једном примјеру. Ковач Михајло Гријаковић из Млаковца ковао је за заселак од десетак кућа све осим поткивања коња и скивања кола. Дакле, његово је било одржавање и оштрење свега потребног алата: плугова, сјекира, мотика, крампова, поправке кола и другог. На Ђурђевдан је склапан

усмени споразум пред свједоцима колико ће која кућа и каквог жита дати за тај посао и то до слиједећег Ђурђевдана. То давање се звало *лено*. Тај ковач је умро 1925. године, а његовим послом сви су били задовољни.

Као у сваком, тако и у овом занату одскакивали су таленти и они су први одбацили ленски однос и почели радити за готов новац. Разлог је био да су се прочули па су к њима долазили људи и из удаљенијих мјеста ради послова. Међу таквим мајсторима издвајали су се стручњаци за поједине предмете: пушкари, бравари, механичари и слични. О квалитету рада ових ковача свједочила је и потражња за њиховим производима јер њихове плугове, сјекире, брадве и српове индустрија никад није надмашила. Индустрија је потисла њихове производе само нижим цијенама. Али те јефтине индустријске алатке куповали су само сиромашни сељаци, док су имућнији куповали ковачке. Пошто је Кордун био углавном сиромашан, већ у прве двије деценије овог вијека прихваћени су масовно фабрички производи и то нарочито посредством земљорадничких задруга које су осниване од 1904. године као установе самопомоћи. Нарочито бунан развој имали су плугови, од дрвеног до жељезног, али и даље је важила истина да су плугови домаће израде били два пута скупљи а десет пута бољи. Међу тим врским ковачима и до најновијих дана одскакао је Ђуро Павковић из Доњег Будачког.

Међу тим ковачима било је доста, успјешних израђивача кратких пушака капислара, званих кубуре. Али те мајсторе прогониле су и аустријска и краљевска југословенска власт и оштро кажњавале.

Ковач Михајло Гвозденовић из Кључара правио је кубуре, које су биле боље и љепше од талијанских „леденица“. Он је израђивао и кубуре каписларе и острагуше и сам их украшавао, као и кубуре двоцјевке. И пушке су прављене на више мјеста као у Крстињи, Перни, Трупињаку и другдје. Производња тог оружја се тешко одржавала јер је аустријска власт последице развоја чења Крајине систематски разоружавала Крајину. Пред 1908.

годину одузето је на хиљаде таквих пушака. То се поновило 1914.г., а то исто је наставила и Краљевина Југославија. Године 1941. усташе су поново покупили много таквог оружја. „Кад смо 31. августа 1941.г. разоружали Перјасицу, нашли смо 40 цивилних пушака, одузетих од сељака од доласка усташке власти. Било је нешто мало творничких ловачких двоцјевки, а све остало су биле кубуре и једноцјевке домаће израде и музејске вриједности. Дакле, поред свих прогона увијек се нашло мајстора и у рату од 1941.г. они су били једини стручњаци за поправку партизанског оружја у Петровој гори, а њиховим старим пушкама отети су први карабини у народноослободилачкој борби.”

Пошто је аустријска власт отимала оружје, па и ножеве ханцаре који су се носили у џепу или за чарапом, ковачи су почели израђивати *циде* и то опасно оружје остало је дуго неоткривено. Та направа састојала се од обичног штапа са савијеном дршком (шљака, штака), какве носе стари људи, само што су ови били пререзани на око 15 цм испод дршке. Доњи дио био је издубљен према потресу, а на горњи усађивана је око 40 цм дугачка *цида*, тј. оштра челична сабља са врхом оштрим као игла. *Цида* је усађивана у штап као сабља у корице. На споју штапа правили су украшен прстен да се не би видјело да је пресјечен. Тајна са *цидом* је добро чувана, а и жандари су нерадо прегледали те штапове који су ношени прилично масовно.

Ковач Марко Кљуко нарочито успјешно је ковао брадве и сјекире, поред трнокопа, мотика и другог алата. Марко је сковао сјекиру посебног облика, са ширим сјечивом и погоднијим начином насађивања на држалицу и на њих је стављао украсе. Једнога дана му је дошао човјек из Словеније и купио од њега бравду и сјекиру, добро платно, а ускоро су се у Карловцу у гвожђарама појавиле лијеване сјекире и брадве „кљукинице”. Биле су јефтине и потиснуле су раније „клинарице”, али квалитет Маркових нису достигле јер је његов начин каљења челика остао његова тајна, исто тако као што су тајну каљења чували ковачи коса из Варцар Вакуфа из Босне.

Нешто слично је било и са чавлима за поткивање коња. Обичне чавле за закивање дасака ковали су сви почетници, па и Цигани номади, од разних отпадака. Коњске чавле, који су морали имати и посебан облик, еластичност и жилавост, знали су ковати само ријетки ковачи. То се јасно очитовало и у Другом свјетском рату када је Кордун био одсјечен од градова и индустрије. Људи су се опет окретали домаћој производњи, али од мноштва ковача нађена су једва два добра у Кључару од којих се један звао Павле Мађерчић. Коњи потковани њиховим потковама издржавали су дуге путеве и тешке терете, а ковачима који су бесплатно радили, једина је награда била вјера у скору побједу.

Послије Другог свјетског рата број ковача се брзо смањује јер масовно одлазе у фабрике у градове тако да село остаје без неопходних мајстора. Оно мало што је остало имало је пуне руке посла.

ГРНЧАРСТВО

„Једини занат који је одвајкада имала само једна задруга за већу околину било је грнчарство. Грнчари су први снабдјевали ширу околину својим производима и продавали их за жито а не за новац. Купац и продавац су се погађали колико пута треба насути одређеног жита посудом коју продаје односно купује.

Већ у мом дјетињству (а то је било почетком овог вијека) метално посуђе из фабрика ушло је у сваку кућу плоднијег дијела Кордуна, дакле, у срезovima Војнић и Вргинмош, те у једном дијелу Слуња, па је туда грнчарство убрзо ишчезло. Задржало се још јужно од Слуња гдје превладава крш. Отуда су све до Другог свјетског рата Личани доносили на продају пекве (сачеве), те веће ћупове. Те ћупове су жене сматрале најбољим посудама за сирењс и кисељење млијека, те за спремање масти. Земљане пекве за печење сомуна и погача задржале су се и поред шпорета (штедњака) и пећи само у најимућни-

јим кућама због тога што је крух печен под пеквом био неупоредиво укуснији него онај из модерног шпорета. Печење круха у штедњацима било је неупоредиво брже и јефтиније па је погача испод пекве била луксуз са којим су имућније куће дочекивале госте из града, те госте о славама и свадбама.”

„Године 1942. Кордун је већ био спаљен и нестало је посуђа. Метално, као казани и лонци, још се и нашло јер то није могло изгорјети. Али ситно посуђе, тањира и здјелице и слично, је пропало. У болницама, дјечјим домовима и другим установама јело се на смјену. Тада се сазнало за неког грнчара из Утиње и замјеник комесара Подручја Фрањо Пушкарић га позове, одреди му помоћнике и са његовог грнчарског точка убрзо су кренуле здјелице у болнице и дјечје домове, тако да је свако имао своју посуду за јело. Нису биле глеђосане и украшене, али су биле драгоцене. Тако се један изумрли занат у невољи јавио и корисно послужио.

ВЛАДИМИР МАТИЈЕВИЋ И ДРУШТВО „ПРИВРЕДНИК”

Један од ријетких интелектуалаца, кога је коснуло занемаривање Војне крајине од стране аустријских власти, био је Владимир Матијевић, поријеклом из Крњака, а рођен је у Карловцу. Отац му је био граничарски официр и желио је да му то буде и син. Али у његовој младости национална свијест је већ била пробужена. Огњеслав Утјешеновић је већ отворено писао у самом Бечу протесте што царска власт не посвећује никакву пажњу граничарском селу. У младом Матијевићу се буде два осјећања: осјећај занемарености његовог родног краја и нетрпељивост према војничкој служби за коју његов крај није добио никакво признање. Граничару је недоступна школа, а његови примитивни занати нису га могли увести у модерну привреду. У градској модерној привреди он нема никаквог учешћа па је осуђен и на културно заостајање. Под утицајем нових националних иде-

ја Матијевић напушта војну школу и одлази у гимназију, а затим у Бечу завршава вишу трговачку школу. По завршенј школи ради као трговачки помоћник у Бечу, Карловцу и Загребу, а онда као трговачки путник иде свуда и још више почиње да схвата изолованост Лике, Кордуна и Баније од савремене привреде и културе. Тадашња млада српска буржоазија тешко је налазила своје мјесто у привреди Хрватске зато што је била малобројна и сиромашна и Матијевићу није било тешко придобити је за организовану акцију. Он оснива Српску банку и Савез српских земљорадничких задруга, а затим друштво „Привредник” у Загребу. Иако су то организовали српски буржоаски привредници да би ојачали свој положај у привреди, „Привредник” у селима Војне крајине врши хуману мисију. Умјесто да сиромашна дјеца са Крајине одлазе у надничаре, „Привредник” десетке хиљада те дјеце смјешта широм земље на изучавање заната и то организовано, с врло малим трошком родитеља. Одијело, ципеле и два пара рубља било је све што су родитељи морали да купе будућем питомцу, а за све остало се бринуо „Привредник”. Над свим тим радом је до смрти бдио стари Матијевић. Многи од „Привредникових” питомаца постали су врсни занатлије и привредници. А „Привредник” је на тај начин отворио врата граничарском селу и рушио зид између града и села, а који су оставили феудални односи.

Од првих питомаца који се враћају у село почиње и дјелатност стручних занатлија који потискују самоуке. Од тада и почиње вријеме заната у модерном, савременом смислу. Али и даље су, и до најновијих дана, самоуки мајстори одскакали у понеким дјелатностима и од школованих као што је породица, отац и два брата, Крајач из Шливњака код Вељуна и још понеки заљубљеник у свој посао.

*Према рукопису Сјанка Ојачића Ђанице
припремила Вукосава Ојачић-Лекић*

НЕКИ СВАТОВСКИ ОБИЧАЈИ СРБА У БОКИ КОД ПАНЧЕВА

ПРИКАЗИВАЊЕ ДАРОВА

После пола ноћи прекумак објави: „Спремте сви дарове, сад ће да приказивамо кравај, да видимо шта је ко доно”. Окрене се према кумовима и каже: „Сад ће прво да видимо кумину... (сви се смеју), кумину торту! Сад ће да видимо кумов..., ајде, куме, покажи ти твој..., твој дар!”

Ако је неко донео неки материјал на метар то се мери савијеном руком у лакту, колико има метери и дужине а рука се савија стално у лакту.

Онда се гледају торте па се каже: „Ову торту је правила..., тај и тај није је правио, тај што је донео; ова је крива, ова је жмиркава на једно око, намигива”. Правиле се и друге шале.

ПРАВЉЕЊЕ МРТВАЦА

Легне један на клупу или даску и покрију га чаршавом па га унесу унутра пред сватове а он доле испод чаршава стави шапурину да покаже мушкост. Један од вуне направи себи браду и са фењером га кади, он је попа. Мушки повежу мараме па запеву око њега и плачу, ређу безобразно свашта а он узме шапурину па испод покривача диже. Један који запева све га дира по тој шапурини, како га пипне он пусти шапурину доле: „Еј, каже. Јово шта ти је ово? Прво ти је био као крављи рог а сад ти је као сунђер?”

ВОЈСКА

Покупи се неколико младића, најмање пет-шест, узјашу талузину и напуне уста водом. Један им командује: „Батаљон напред! Стој! Паљба водом!” Кад викне „паљба” сви баце воду из уста на сватове.

„ГЛУВИ” МАЂАР

Један се намести да је Мађар и да је глув, обуче опаклију а води једног који се савио и у руци држи клепетушу, покривен ћилимом или чаршавом. Пита га кум: „Шта ти је то?”, а он „Ааа!?” Онда вичеду: „Шта ти је то?”, а он: „Сомар-магарац!” Онда га питају: „Оћеш да продаш?” „Ааа, прода прода њега!” „Колко кошта?” „Ааа? Колко кошта?” „Ат, Јошка, Јошка, па колко оћеш новца?” „Ат иде овца, иде овца!” „Шта је цена?” „Ат је сена, је сена и лузина једе и лузина једе!”

КАЖЊАВАЊЕ

У току сватова кум је много изволевао као нпр: да свекрва иде у фуруну, да снајка скине гаћице да он види да ли су добре. Ако неко пзађе из сватова, кум га тражи. Онда тим метну штрањку око врата и доведу га испред кума да га кум казни. Онда се погађају колико ће да плати. Кум тражи једну цену а он даје другу и кад се погоде онда га пусте, одрешу му штрањку са врата.

КУМ

Кад младенци оду на спавање, а то је обично после вечере, онда кум узме крчаг па га баца испред врата просторије где младенци спавају, да би младој било лакше.

Донели би куму стару метлу као чачкалицу, да чачка зубе. Такође би узели огромну тртицу па би је на-

кинђурили чачкалицама, на којима су забодене вишње. Ако нема свежих онда из компота, и то метну пред кума. Кад се младенци ујутру појаве онда би фифери на једном дрвету носили кошуљу у којој је млада спавала, да се види, Боже мој, да ли је девојка. Ујутру, кум реши да иде кући. Домаћини и сватови га задржавају, измишљајући разне разлоге да још остане и попије још коју чашу, али кад кум одлучно реши да пође, тад испија и „последњу чашу” и праћен од сватова излази у авлију. Испред кума унатрашке иду домаћини са флашама и чашама пуним пића. Поред домаћина који су ишли унатрашке испред кума њега је још пратно свирац, млада и младожења, и још неки од сватова. Фифери би исто пратили кума и на дрвету носили младину кошуљу. На капији се наложи ватра коју кум треба да прескочи или да плати пролаз кроз. Ако је кум млађи онда прескочи, а ако је кум старија особа, онда пређе преко ватре а срамота је да плати. Кум је захтевао како да га прате кући, и ова кумова жеља се испуњавала. Неки кум је захтевао да иде пешнице, неки је тражио да иде на кола, неки је тражио да га возе на колечкама. И то се поштовало и испуњавало. Кад испрате кума он више није долазио у сватове.

Казивали
Воја Васић и Смиља Вечански

Записао
Љубиша Вечански

ПОСМРТНИ ОБИЧАЈИ У ГОЈАКОВИЋИМА (ОКОЛИНА МОЈКОВЦА У ЦРНОЈ ГОРИ)

Веровало се да смрт домаћина најављује псеће завијање. Један од весника је била и кукавица.

Сматрало се да душа напушта тело на уста. Замишљали су је у облику паре или „сјенке”.

Душа је после смрти, у зависности од тога како је покојник живео, ишла у рај код Бога или у пакао. Бог је, по народном веровању, обитавао на небу. Он је био у стању да све види, те се ништа није могло сакрити од њега. „Чујала сам, од старијих људи, - Чека га правда, кад неко умре. Свакојега од нас чека правда. Ко је о томе размишљао, пазио како живи. За мало дијете кад, далеко било, умре, говорило се – Његова ће душица с анђелима”.

Кад би се, већ, приметило да је човек на самрти „није ваљало да се кука наглас и плаче, греота је било. Тако су вјеровали, могла му се смрт прекинути на тај начин. Причало се за једнога, пожурно да затекне мајку кад му је на самрти била. Кад је дош’о, једва да је дисала. Почео да кука, она отворила очи. Повратила се. Читав дан са укућанима сеђела, к’о да ништа није било. Сјутридан умрла. То је народ причао да јој је смрт прекинуо. Кад умре мало дијете, кад је на самрти, мицали су мајку да не гледа дијете, да се макне. Морала је преко неке воде, да пређе да би дијете лакше умрло”.

Сами тренутак нечије смрти, пратила је кукњава укућана. Чим би се људи прибравили, обавештавала се родбина и комшилук, а ови би даље преносили вест. Ко је био у близини (родбина и добре комшије), долазили су одмах да се нађу у помоћ ожалошћенима и да изјаве саучешће. „Кад умре комшија, а није преко воде, не ваља радити у руке, јер онда руке трну. Кад га пренесу преко воде, може да се ради у руке. Ако гробље није преко воде, онда се читав дан не ради у руке”.

Укућани и родбина окупају покојника и пресвуку га. Уколико се радило о самоубици, сахрањиван је у оделу у које је затечен. Док не стигне сандук, покојник је био на кревету. Кад прибаве сандук, онда би покојника положили у њега и поставили на сто у кући. „Раније није обуван сахрањиван, но у чарапама. У сандук би ставили његов чешаљ, што је носио. Кад га стављају у сандук, све да је откопчано на њега, ради његове душе, да је не спрече да оде, али и ради остатка фамилије. Дешавало се да умре човјек, а немају спремну кошуљу. Онда би је скрајали за ту прилику. Није се везивао чвор на конач и није се шило. Само би се конач провлачио кроз платно. Који не стигну на сарану, ја ли одива, ја ли својта, и навр' нећељу дана кад дођу изнесу пред њих ствари умрлога, капу, кошуљу, панталоне (раније сукнене гаће или димије) и чарапе. Таде би га ови тужили”.

Кад се дозна за смртни случај, почиње народ из села, али и из даљине, да се окупља и долази. Прилазе кући, мушкарци „из гласа” лелечу, набрајајући људске особине преминулога, спомињући, ако је то примерено, да је „од јуначке куће и племена”, у којим ратовима је био. Даље набрајају погинуле и умрле братственике.

Потом се прилази фамилији, која је поређана поред одра. Приликом изјављивања саучешћа, говорило се: „Фалај Богу. Нека је жив остатак”, а ожалошћени одговарају: „А коме, но Богу”. Неко би породици умрлога рекао: „Бог га дао, Бог га узео. Остала му је пуна кућа, све здраво и лијепо”. Уколико је покојник умро у дубокој старости, рекли би: „Нека сте здраво и ви и остатак. Наживио се поштено”. Целу ноћ траје дворење. „Фамилија сво вријеме крај ковчега”. Млађи братственици су послуживали кафу, ракију и дукан. У данашње време су придодате цигаре и сокови. Преко ноћи се није „тужјело”. Изузетак је био ако преминули није оставио мушку главу иза себе. Строго се пазило „да се не рукујеш преко мртвога или да послужијеш преко њега”.

Изјутра се послужи куваногa меса, најчешће овчјег и јагњећег, сира, ракије. Ко је дворно целу ноћ, иде ујутру

да се одмори. Претходно би се „жалбеници” обавестили о времену сахране. „Мртви су се, таде, на руке износили. Кад изнесе покојника из куће, са ногама напријед. Спусте га мало на праг, па наставе”. Изношење сандука је пратило тужење и нарицање жена, које су, све до гробља, спомињале преминуле и погинуле млађе људе, братственике, комшије. Ако је гробље било ближе, сандук се носио „на руке”: уколико се налазило даље, сандук се постављао и утврђивао са два коца, па би се „на рамена подизао и тако носио”. Уколико је умро млађи човек, „нарочито ако није остало мушке ђеце иза њега, завезали би црно платно око крста. Сестра, ако има једног брата, па без њега остане, расплете плетенице и тако носи”.

На гробљу, ко није стигао кући, изјављивао је саучешће. Жене туже покојника, окупљени се послуже ракијом. Сандук су у гроб спуштали најближи рођаци. После сахране би позвали кући оне који су из даљине дошли, да ручају и да се одморе. Неки би и преноћили.

Сутрадан се излази на гробље. То се звало „повратак”. Жене би, опет, тужиле преминулог, а окупљени народ, углавном ужа родбина, комшије и они који су остали на преноћишту, били би понуђени ракијом. После „повратка”, окупљени одлазе код ожалашћених, „те би се мало посјеђело”.

Казивала
*Зорка Милошевић, рођена 1915. године
у Гојакловићима*

Записао
Дарко Милошевић

ПОЉАК, БИРОВ И ДЕСЕТАР У ШТУБИКУ

У Штубику *пољак* је биран на јавном збору који се одржавао на „игришту“ (зграда задружног дома тада није постојала) и то предлагањем погодних личности за обављање овог посла. То су били људи који нису имали довољно земље ни стоке, или просто речено, нису били „домаћини“ и нису много волели да обрађују земљу и брину се о стоци. Пољак се бирао на годину дана, после чега се јавно разматрао његов рад, а по потреби смењивао и пре рока. Било је сељака који су се жалили на велику штету у ливади, њиви или винограду, а да то пољак није спречио, односно није пронашао власника чија је стока начинила штету. Пољак није имао слободан дан, радио је непрекидно од јутра до мрка и то од Благовести (6. април) па до Свете Петке (27. октобар). Обилазио је цео атар Штубика и никада се није знало у ком се крају налази.

Људе је познавао у душу. Тачно је знао ко воли да пусти стоку у туђу ливаду, убере клип кукуруза у туђој њиви или котарицу грожђа у комшијском винограду. На таквим местима се највише задржавао, вребао и проналазио лопове. Потом би их прво пријавио газди коме је штета начињена, а затим обнародовао у општини (тако су се звале месне власти). Лице које из намере начини штету било је кажњено од стране месних власти: да надокнади штету оштећеном лицу, плати награду пољаку и плати одређени део општини за вођење поступка. Онај ко се опирао да плати глобу, насилно му је узимано уз помоћ жандарма. У висини глобе узимана му је стока, новац и житарице, а он лично притваран у сеоску апсану. Пољак је водио рачуна и ко коме прелази запрегом преко њиве са усевима, непокошене ливаде и винограда, те и такве одмах пријављивао. Забрана пуштања стоке у туђе пашњаке и ливаде почињала је од Благовести и трајала је све до касне јесени кад се усеви скину и трава попасе. После тога буљуци су се мешали и чобани могли зајед-

нички да чувају стоку по целом атару. Ту је и престајао рад пољака, а у исто време он је отпочињао са наплатом за протекли период. Плаћање се састојало у добровољним прилозима свих мештана и то у пшеници, кукурузу и пасуљу. Свако је давао по чинију-две, колико је ко могао. Пољак је намирнице трпао у врећу идући од куће до куће. Последњи пољак у Штубику нестао је крајем шездесетих година и није више биран. Од тада се свако старао да чува своју имовину на начин који је њему одговарао. На сву „срећу” смањио се број стада и чобана па није имао ко да чини штету.

У изузетним приликама оштећени су писали „објаве” којима изричито забрањују улазак туђој стоци и људима у своје парцеле. Те „објаве” су окачињали на зидове и прозоре јавних локала у селу или на другом видном месту. „Објаве” су остале и дан данас у Штубику са својом првобитном садржином.

Пољак је у исто време престао да постоји и на штубичким пивницама, надомак Неготина, на простору од око двестотине хектара и то под виноградима. Њему је за накнаду чувања винограда, при берби давано грожђе и балон вина. Нестанком пољака, Штубичани данас, кад хоће да забране пролаз преко свог имања или пуштање туђе стоке у свој посед, поставе „белегу” на неколико места у парцели, као знак да се ту не сме залазити.

Биров није биран на годину дана, већ на дужи период, тачније, на онолико времена колико је могао глас да га послужу и ноге носе. Његов задатак био је да преноси обавештења, наредбе и поруке викањем. Када би из своје општине добио налог да грађанство извести о спровођењу кулука, повећању пореза, позива на збор, откупа неког производа или на давање добровољног прилога, он би обично сва околна брда око Штубика и са њих гласно викао, преносећи поруку. Ту исту поруку понављао би по неколико пута а затим се селио на друго брдо и други крај села.

Важније ствари, уз лични потпис (судски позив и решења) разносио је *пандур* из општине где је и био стално запослен. Он би ишао са порезницима код неуредних платиша, спроводио одређена лица на саслушања и лично преносио значајна обавештења. Сва остала обавештења, значајна за цело село, вршио је *бирова*. Он није био плаћен за тај посао као пандур, али је био ослобођен кулука и других дажбина у општини. Последњи биров био је Станоје Ђирић, звани „Грпче”, познат по продорном и издржљивом гласу.

После ослобођења, доласком на власт Месног народног одбора, уместо бировова, ту улогу преузели су *десеџари*.

Десеџари су били задужени да грађанство обавештавају о истим стварима као и биров само што су лично ишли од куће до куће и то у крају села, где живе. У селу је било осам десетара (толико их је и сада) задужених за своје „десетине”. Они су за разлику од бировова разносили и позиве за вакцинисање домаћих животиња, позиве за зборове, за радне акције у селу, прикупљали новац за свираче и добровољне прилоге за помоћ пострадалим и слично. Такође су лично морали да обавештавају грађанство о спровођењу одређеног референдума и гласања или о неком важном предавању, корисном за целокупно грађанство. За свој рад на терену били су ослобођени од разних радних обавеза у селу (изградња задружног дома, амбуланте, мостова, улица у насељу, ђачке кухиње и другог).

Злајшмир Панџић

БАЈАЊА ИЗ ОКОЛИНЕ БОЈНИКА (ЈУЖНА СРБИЈА)

БАСМА ОД ПЕРУШТАЦ

Перуштац је кад се дигне колце црвено и ситни плици избијају. Са травку се пролази преко зацрвењено место и баје се:

*Усели се перушћаци,
уџаси ља сћудена водица,
зелена ћравица и млада момица.*

Изгребе се травка која у воду расте, па се каже басма и баци се та травка у реку да тако оде болест.

БАСМА ОД УСОПШТИНУ

Усопштина је кад се дигну жлезде, кад загноје.

*Усћу, брешко,
да ја шебе зацрним,
док ћи мене ниси.*

Може да се баје и на краву од усопштину. Крава доби запаљење и не тече јој млеко, него крв. Виме се пипа са сапун, чешаљ или свећу од задушнице.

Казивала
*Загорка Илић (девојачко Пејић), рођ. 1928. године,
село Доње Коњуце*

Записала
Ивана Ђирић

КАЗИВАЊА О МИТОЛОШКИМ БИЋИМА У СЕЛУ СТУБИЦА КОД ПАРАЋИНА*

ВАМПИРИ

Овако! Неки пут, у неко старо време, кад умре човек, он се онда повампири. И то било обавезно, то вампирење. Није то ко сад.

Ја знам кад моа баба умрела. Не знам ја, ал после ми причали, отац ми причао. И каже, они лежали тамо у собу, а кућа била нека стара са оџак. Имале неке полице и ту имали судови. И каже, вампири се та његова мајка, вампири, вампири ... Цео ноћ, каже, клопа по куће, те судови, совра што имала, јер неки пут се на совру ручало, вечерало. И кад било ујутру, он устане и кад погледа совра постављена доле, и панице и дрвене кашике, и судови све сровљени озгор и сви на земљу.

И они како ће, шта ће, то да одбију некако, они узму па трње глогове све изакачињу на прозори. Као да погине та вампир. И то трајало, трајало, и кад прошло 40 дана оно после штукло.

Милена Јовановић

* На западним обронцима Кучајских планина, 17 километара североисточно од града Параћина, налази се село Стубица. Смештено је на тромеђи параћинске, ћупријске и деспотовачке општине, али административно припада општини Параћин. Насеље се простира на надморској висини од 284 до 343 метара. Путевима је повезано са Параћином (преко Поповца) и Ћупријом (преко Сења). Због конфигурације терена и разлике у надморској висини између Стубице и ова два града, често се дешава да после већих снежних падавина пут до села буде по неколико дана непроходан. По последњем попису, село Стубица је имало 2070 становника, за 19 становника више него 1936. године. Сви становници села су Срби православне вере. У центру села се налази "запис". То је стари хрст. У изградњи је и црква. Село слави св. Романа, 29. августа. На дан Свете Тројице носе се литије по сеоском атару.

Била се „прекрнула” једно време ‘ва Божина мајка кад умрела. Ја имала једно куче, и оно, знаш, како лежало овдена, кад кивну, ја изађо, оно кад довати она ветар! Ол бунара каменчићи сам бришу. Ја кажем: „Иди на ниже доле! Немо овам код мене!”

Живка Миловановић

Кад умро мој орац, а ја једно јутро сам уишла тамо у његово сопче и „вештица” (лептир) једна велика на дувар.

А ја кажем, знаш, изигравам: „Добривоје, јеси ту?”

А оно само лепо мрдну крилима.

Кад друго вече одем ја на славу у Забрегу код мое Драгиње (њена сестра). Он умро 20. априла, а Свети Никола 22. маја, па му још нема 40 дана. И кад сам пошла на славу био још дан, и ја сам заборавила да упалим сијалницу. И та вештица отишла више мене, код Верине куће. И деца ју кажу: „Јао мајко, шта је оно на дувар?”

А она рекла: „Па то деда Добривоје. Није Мира упалила лампу и он дошо.”

Кад она сиђе и погледа оно истина нисам упалила лампу. Е сад, дал има нешто истина, дал нема, то не знам.

Мирјана Миленковић

То се углавном не виђа. То је ваздух, као ваздух кад те уватио. Сад ту лупа, а ти не видиш шта то лупа. То је дух! То човека сретне на пут, а он га не види шта је. И скида му џакови од кола, а он ништа не види. Мож’ да седи уз човека, ал’ он га не види. Ал’ има по неки види то, па, склања се...

Живка Миленковић

Има људи који су рођени у задушну суботу они виђају вампири. Мож' да види вампира кад оћеш! Појављују се редом. Ја знам. Мој зет из Забреге рођен у суботу. И каже, умрела нека Дола у Забрегу. И он се враћао од некуд и причао да цео ноћ ишла за њим.

Каже: „Ја намерно там-она за моном, ја овам-она за моном. Ако нисам ја Светолнк, то није Дола. Нисам полудео ваљда.”

Једанпут били ту у село код нас. (Мисли на зета Светолнка и своју сестру). И каже Светолнк: „Иде човек пред нас преко Чединога шљивара. Иде човек пред нас, ја га видим, ал Милана нема појма. Иде, иде, и кад дошо онде код оно колибче ге било лојзе, он пошо тамо ка плетњаку и Милана пошла за њим. Ја ју кажем: ”Овамо Милана”, она ће тамо, ја: „Овамо Милана”, она ће тамо. И ја ју уватим под мишку и не дам да иде тамо за њим.

И вуко ју, вуко, кад ја код Миле Сибинем њпве, он јопет пред нама. Вратно се кад видео ге није мого да освоји ону жену. И тако све док нисмо дошли до куће.”

Мирјана Миленковић

Има те се претвори у неку животињу. То ретко кој виђа, говеда то нањуше, стока свака нањуши то, куче исто.

Кад сам била 7-8 године, па идем из Беговине (њпве у близини Поповца), а неки човек се павампирио. И ја чујем неко јаре там вршти. Ја сам' прођем. Идем и даље, и дете кука, мало дете. Ја идем даље и сретнем два човека и они кажу:

„Па где си била до сад?”

Реко: „Идем из Беговине.”

„Немо се”, каже, „ти врћеш овамо. Ова што умро се повампирио па обелоданио. Него остани ти там ге си пошла, па чекај да твои дођу по тебе.”

Ја сам после тако и урадила.

Живка Миленковић

А Биља (њена комшиница) уснила неки пут му мајку. Као дошла Биља код мене и срела ју на капију.

„Баба Јагода”, каже, „ел отиде?”

„Д’ идем”, каже, „тражи ови мои, они и’ нема. Не знам ге отишла моа Мира. Ја уђо у шпајз, нађо неки пасуљ, па се наједо па сад д’ идем.”

И Биља ми то испричала ге уснила.

„Куку”, реко, „ја сам истина имала пасуљ у шпајз, грдна мене!”

Мирјана Миленковић

А ево ова Сека кад ју умрела баба. Она истина Секу много и чувала. И оно дете било 3. година.

Кад њој било 40 дана оно стајало под кош, уз кола, ако мало. А они из ове куће нове носили вечеру горе у ону кућу. И оно стајало и узело неко чукче и био неки џак со ту и оно куцало у та со и гледало.

И они га викали: „Ајде, Секо, у кућу”, ал оно ништа. Ђути и чука, све ицепало она џак с то чукче.

А нека жена рекла: „Не дирајте га.”

И кад посечено кољиво оно уишло у кућу. И Вера га узела у крило и каже:

„Сине, зашта си стајало тамо уз кола, ће да кажеш мајке?”

А оно се смеје.

„Шта се смејеш, сине, кажи ми. Ел имао неки уз кола?“

„Па баба Лепосава била уз кола.“

„Па шта ради тамо, сине?“

„Па држи једну киту цвеће у руке и гледа све у њојну кућу.“

„Па после, што си дошла горе?“

Па баба каже: „Иди ти, Секо, сад у кућу. Ја морам д'нем у моје подрумче.“

То смо се сви чудили за то дете. Баш 40 дана ју тад било кад ју дете видело. И кад се пресекло кољиво, она тад отишла.

Мирјана Миленковић

Знаш ге она Величко, ге умори ону Мићину мајку. Нон-стоп био у кућу, земља га не прима тамо, он цабе закопан. Виђала га стално и умрела. Он пође тамо горе код Вите и он уз њо. Свуд ишо уз њо. Он имао греови, све ишо наопако. На крај и њо уморио.

Живка Миловановић

СРЕДСТВА ОДБРАНЕ

Тад кад умре човек, па после, каже, до 40 дана, неки се вампирио, а неки неће. Да се не би вампирио они га избуше с иглу. Јер кад оде там, ови га надуву, па га врћу после овам. Сад има инекције, па се више не вампире. Има и струја па и' бије и тера. На кућу се турао црни глог, ал он ће помогне ђавола. Неће д' ие на црни глог. Он мож' да прође на рулицу.

Живка Миловановић

Глогов трн помогне сам' кад се убоде вампир, кад се не ободе, не потрефи на та трн, оно не помогне.

Боло се са иглу крпењачу у тело мртваца. Ја памтим кад моа баба умрела. Они је бодеду, бодеду, да се не повампири. А и сад се не може вампири зато што инекције има. Сад боде се човек докле је жив. И зато сад вампири нема. Ге си видо ти' вампира сад? Нема!

Стављао се још и бели лука, а ево како Живана (њена прија) радила. Она патила муку с Милена (мужа) и после годину дана. Она преврћала метлу наопако да стоји. Једном целу ноћ лупала у чунак да би се одбранила. Сад га више нема.

А на гроб од тога што се вампирио, се ишло па се сипувала нека сплачина да то, као, штукне.

Моја свекрва кад дођу покладе узне крпу тежену. И запали ону крпу и води око куће и пева нешто.

И око куће се на Божић увече пеп'о турао, и мотавило се узимало, и моташ клубе кобајаги око куће. И то бранило од те ђаволије. То се патило од пре.

Милена Јовановић

У бели лука се стављало трње од глога и то се турало под мишку. И избоду га с иглу. И много пазе да, на пример, мртваца нешто не прескочи, да се нешто не преда преко њега. То се пазило, јер оће, каже, после да се повампири. Пропусти му се јарма кроз рукав. Кукуруз и брашно, да се накрми стока, да не липцује за њим.

Мирјана Миленковић

ЂАВО

А има тако и ђаво. Ђаво исто тако водио човека, те ова ишо преко некога потока. И кад било ноћу у пола

ноћ, он исто чуо музику. Свира музика, свира, свира. Он 'ајде ће д' не да види шта је то. Вуче га ђаво.

И он ишо, и најбоља музика свира, и коло се игра и све то. И дали му коња да јаше. Кад запевали петлови, он се освестио. Јаше врбу у неки поток, мислио коњ.

Милена Јовановић

Ђаволи се ваде са вргови. Нека баба баје и они излазе из вира. Ал то куј уме да баје; од пре то жене знале.

Иду бзбе у поток, свучу се голе. Кад се свучу голе, код велики вирови, оне бају. Ваде караконцуле-ђаволи. И они излазе, ки зајац.

Једанпут Живан и Милан (њени муж и син) били дод' по Ђупргје па замркли. И нађу је онамо ге има Цана Живина оно колибче там доле, ту има неки вир. Нађу је преконоћ туна. И видели је она шта радила, како бајала. Ђутели, она се обукла, и после уз пут они ју стигли и знали која жена, само ја не знам, они знали.

И кад ујутру оно Андре Милановем липцали оба во-лови.

Живка Миловановић

ПРИКАЗЕ

Зец

Сећам се једном да мој отац ми причао, био негде у село, па кад се враћао он видо зеца ге прелетео преко њега високо, зец бео.

Мирјана Миленковић

Два зеца

Поповчанин један није имао децу и направила му, као, она од брата (Станија) да нема децу. И после му сваке године, далеко било, липче крава и тако стока. И он отидне код Илије, једнога врача из Параћина, и каже:

„Бре, како ћу? Спаси ме, не могу више.”

Овај каже: „То ће те кошта и ће примиш греови.”

„Ћу да примим, све што урадила ћу да примим.”

А оно то Талка била, мајка Станијина, а није Станија. И овај Поповчанин, каже, да му 50 000, а то биле паре пре, цела крава. Ал није било ништа.

Овај отидне поново и каже што ништа није било.

„Па чекај, ел ништа није било? Оди там и ништа се немо' секираш. Са' ће ју чујеш весеље.”

И она (Талка) пође из Стубице, отидне на Церовац (брдо изнад Стубице), оно кад тамо, сретну ју два зајца. А на њо, ајд там, ајд овам, и она пала више Церовца и умрела. Два зеца ју задавила.

То од пре праћано, рађено тако, сад нема.

Живка Миловановић

Гуске

А мајка ми причала, каже, отуд из потока ишо 'ва ... Дудулан. Па каже:

„Па како Јагода смеш у поток. А си видела нешто?”

Каже: „Нисам никад ништа видела.”

„Па си чула?”

„Чула сам нешто ге ла'е. Ја питам Добривоја (мужа) шта је то, а он ми реко лисица.”

„Ја сам био”, каже, „у воденицу. И идем из воденице и оно одједанпут гуске на кола. Ја узнем па и' најурим, волови јурну. Колко ја пређем напред, знаш, ће ми утекну волови, оно јопет гуске на кола... Једва изађо из потока те се некако избави.”

Мирјана Миленковић

Нешићо

А деда Бука (њен муж) ми причао кад из села неки човек пошо д' иде у воденицу у Забрегу. И док измлео брашно оно се смркло већ. Он пође код куће. Кад било на једно брдо, ту има нека рупа и неко дрво било. И кад био поред те рупе он чуо нека музика свира.

„Де има”, каже, „музика у рупу?”

А волови само швиште на нос и не смеду да прођу. А та човек се упењао позади. Волови да иду напред, а он да се вози на кола ко мож да прође некако. И некако прошло.

Кад после он прошло да води волови оно се упење нешто на кола позади. Тешко, каже, волови једва вучу. И он тако ишо, ишо и петлови, каже, чуо и скиде се оно од кола, штуче музика и нема нигде ништа.

Милена Јовановић

Човек

Ова наш из Стубице, жена му била у бању, деца мала код куће, чува и' баба.

Он сирома отидне у Забрегу за некакав гас. А он много пио пре. И запио се с' неко друштво његово. После га они терали да ноћи код њи, ал ђавола, неће он, мала деца код куће.

И он ишо, ишо, до но Забрегу код они ораси кад се изађе на брдо. И одатле неки човек ишо напред, он ишо за њим, и тек овде узјане граман, тек онде узјане граман... Ишо кукавац за тем, ге све, бога питај. Пут нема нигде.

И кад било пред зору он био ту негде више Тине Симинем кслибу. Ал не путићем него чак горе негде далеко. И оно каже, попевну петао у село и:

„Ја стадо, па оукно. Кад упали' шибицу оно пола један.”

Значи дотле га водио и одатле више нема. И кад дошо код куће није имао ни торбиче, ни гас, ни капа, ни ништа. Све погубио.

Мирјана Миленковић

Свадба

То имало око Стубице неке баре, како би ти ја то рекла, ко'а не може да се избавиш ако се заглибиш. Ту постоји: свирају свирачи, игра коло, вриште у највећем. То је било ге садек Милојку, овем, колиба, ге Алексина њива, и овде негде у поток. То се зове „жива слатина”.

Ту ге била Стојадину Трипкавем кућа, ту увек имало по нешто да се види у такво време. Види се невеста, види се свадба...

Мирјана Миленковић

Мачак

То има по потоци. Ге убивен негде неки. И то много било у Беговину. То су њиве испод Поповца. Ту се некад налазила воденица. Ту мој отац видео мачка некаквога и знао ге је то. Извадио пиштољ, 12 метака, и пиштољ заглави. Није мого да пуца.

Живка Миленковић

ВИЛЕ

Оне се купају у воду, и кад наиђу мушкарци оне лепе девојке од милине, а има крила. И оне највише се виђале на извори. Појављивале се ге вода нека, ге јаки извори, ге велике планине.

Живка Миловановић

Овај Момчило одсеко неко дрво. А то је дрво било од две врсте. То је било некакво вилинско дрво. И Момчилс, чим одсеко то дрво, он се урожио* и умро брзо.

Они после отидну да виде, кад оно: из земље једно дрво, кад после горе пола другше, а пола другше.

А виле, знаш како? Те виле имају некаку совру тамо постављену. И ко настане на ту совру нема више спаса. Постављају под дрво, било које им одговара. У шуму, у поток. И кој ту настане, после мора да га лече од те вилинске совре. То знале бабе раније, па лечиле.

А вилинска совра стварно. У Кривиначку падину и сад постоји. Од земље, од камена. Округло, уздигнуто од земље ки свака совра, 20-30 сантиметара. И на њему какво ти све цвеће не постоји.

Мирјана Миленковић

ЖИВА

Има постоји жива нека. Као бубица нека, као оне стопе. И кад ту бубицу нагазиш, а она светли сама, и ако ју нагазиш она се растури и редом светли. И кој то попије у воду та се не мож излечи. Загуши се и нема,

Ја сам нагазила била. Стрчала сам се низа степенице и почело нешто да свитка за моном кад сам нагазила на по-

* укочио се

следњи степеник. Мајка каже: „Дај то овамо да видимо шта је то.”

Кад ми погледамо оно та бубица. Како сам је нагази-ла она се растурила и свитка редом. И после други дан смо видели испод старе куће, испод мердевине. И моје мајке неки реко, д' извинете да се намокри на оно. Као, да то после не би било.

Мирјана Миленковић

ЗМАЈ

Једино за змаја сам знала ге имао. Он је трошошкаст. То ја као дете знам. И преко неба лети, па има реп. И светли, црвен је потпуно.

И та кој буде змајевит, кога та змај освоји, он не може да оснује фамилију, било мушко, било женско. Нити мож да се уда, нити да се ожени. Ако се случајно уда ил ожени, оно после његови муж или жена мора да погину. Та' змај и' убије.

Ја сам га баш једном видела. Нисам имала више од 3-4 године. Тамо код Мике Матинем куће сам била. И само лепо пролете.

Мирјана Миленковић

То нема сад, то је било. То иде преко неба, а за њим сам' прш'и ватра. Од 9 сати он иде па на даље.

То је, далеко било, у млад народ. То је млад народ био змајевит, и женски и мушки. Имало то. Могло да се препозна ко је змајевит. Имао крилца под мишке.

Они паду кад грми. Они иду пред облак. Пре они ишли пред облак, сад ови пуцу, па и' више нема.

Они никем не чине лоше, ал та се девојка не удава, та се момак не жени код кога они иду. Почим девојке прођу 25-26. године, и она се не уда, ти знаш шта је.

У Биљане имало, у Стубицу имало, у Забрегу имало.

А Заге Живкине свекрва там има дуд један. Ту га она испод преварила те га упалила кад дошо из Забреге.

Живка Миловановић

МОРА

То је била нека мора, па само нешто клопа и све нешто није добро, и народ болесан. Па кад заорали сас два вола близнака цело село, онда то отишло.

Мора сама по себе дође, није то од човека кад умре.

Мирјана Миленковић

Кад се морио та народ, кад је била та куга, неки пут, колера, боже ме прости. Онда то се узну два вола близнака, па два младића близнака, па заору село, да остане неки у село. Зато Стубица прошла там из старо село ту. Умирао народ, далеко било па 3-4 из куће умру. Тамо заорали, ал није помогло. Морало се пребацати отуд овде.

Живка Миловановић

ТОДОРЕ

На Тсдорову суботу, тад се тодоре зберу и оду на село, које ће село да ниште. А жене кад бају оне помињу те тодоре, то знам.

Живка Миловановић

ЗМИЈА ЧУВАРКУЋА

Ја сам чула, од ти кућни чувари, само за змије. И каже, то је кућни чувар. Кад изађе та змија из зида, ил је видиш у кућу, то не ваља да убијеш.

Мирјана Миленковић

Каже, то прође човека двапут док спава. Човек кад заспи, не мож се разбуди докле га она не пређе, ал то не мож се осети, ђавола.

Ал то, далеко било, кад изађе, немо се надаш од те куће ништа. Та змија не ваља ни да се бије, ни да је дираш. Пусту је нек иде, ал углавном знај да нема ту ништа. Код нас изађе из једнога ћошка, отиде у други, и за 2-3 године растурисмо се ге кој. Ђути. То не дај боже никем.

Знаш ге Милану Бабицкем ге била у полицу, и ета видиш, сви живи, ал кућа нема више, растури се.

А свака кућа има, сваки бунар, свака штала.

Живка Миловановић

МАЛИ РУДАР

У јаму угља, ге се копа угаљ, било која подземна јама. И кад ће нешто да буде у ту јаму, да се деси неки удес, или неки да погине, ту изађе мали човек. Зелено одело, зелен шешир, тестере на раме, лампа рударска у руке. И кад то виде одма бегу из јаме. То мали рудар се зове.

Мирјана Миленковић

Казивачи

1. Милена Јовановић, рођена 1931. Приче слушала од њеног оца и мужа.

2. Живка Миловановић, рођена 1919. Приче слушала од сјаријих. Имала је и бабу од 100 година која јој је о њој причала.

3. Мирјана Миленковић, рођена 1936. Приче слушала од оца, мајке, зетја и сјаријих људи.

Записао
Раде Вучковић

КАЗИВАЊЕ О НЕЧИСТОЈ СИЛИ ИЗ ОКОЛИНЕ КРУШЕВЦА

ВЕШТИЦЕ

За једну бабу Симону се веровало да је вештица. Прича се да су гу људи виђали како би гола око пола ноћ узјашала на вратило и сас велику буку ушла од вратнице на вртницу и причала:

*„Имам ноге сврачије,
берем млеко свачије”.*

И њојне краве увек иму више мелко, њојно сирнње увек лепше, ма колико да раниш твоје краве, не мож' да бидну ки њојне.

Трпели људи, трпели, док један дан једнем сељаку Саравилу није прегрмело и решио да се једанпут за свагда ратосиља од беду. Спремио се једно вече, понео *сѣуѣац* и причекао гу да дође. И опет Симона по старом, пева и јаше на вратило. Слушао то Саравил, па искочи и довати да бије и јсш гу и певао:

*„Имам руке чичине,
нећеш више ничије”.*

Убије бога у њу и још гу и ногу поломи тако да је до краја живота кривљала. Дуго се после кад неки кривље викало:

„Носи Саравилов ступац”.

ВАМПИРИ

Живео некад у Каник најбогатији човек, Радојко. Био је врло зао и врло покварен човек. Сиротима отимао земљу на превару.

Највеће зло које је учинио било је кад удовице Марице ото земљу на превару, тако што напио њојнога сина и за мале паре купио цело имање.

Марица дошла пред вратницу да га моли да гу врати, ал' гу Радојко истерао и наружио. Марица тад скинула шамију и пољубила земљу и стала да куне. Кад жена скине шамију и пољуби земљу, то ти је највећа и најјача клетва.

Прошло сила година, на ово се већ и заборавило. Умре Радојко и његови га, ки што приличи, саране домаћински и врну се дома.

Прошла недеља дана и ништа није имало. Кад прошла недеља, стане ти сваку ноћ у оцаклију нешто лупа у веџиге што држе бакрач у куј се спремало јело. Уиђу кућани да виде шта је, нема ништа, а изађеш оно опет лупа

Тад се неки сетно: Радојка врнуле Маричине клетве.

Трпели укућани, трпели, ал' више се није могло издржи - неси мого да спаваш а ујутро неси опреман за посо.

Најзад ги неки саветовао да узну Радојкову чарапу и да баце у *виришије* у реку. И истина они то ураде и више ги није досађивао, нит' се дома врћао.

Била некад нека врло стара жена и умрла. Кад два-три дана после саране почело да досађује укућанима. Нико ништа није видо, ал' се свашта почело догађа: ствари несу тамо де се оставе, простру жене веш, јутре већ куј зна де је и још много таке стварн...

Ајд укућани да изађу један дан на гробље, да виде ел нема тамо нешто, кад на гроб рупа се отворила широка колико рука. Неки ги саветовао да метне у рупу глогово трње ал' није ништа помогло.

Трпели кућани тако до пола године, ал' више није могло да се трпи. Један дан саберу се муштина из кућ, комшије и родбина, наоштре глогов колац, освештату водицу и поведу и попа да раскопу бабу.

Отишли они на гробље, раскопали гроб, кад тамо баба једра и румена у лице ки кад је јучер закопали, ки кад није прошло пола година. Узне поп и прочита око гроба и пошкропи сас ону водицу, а један куј је смео сиђе у гроб и забије бабе коц у срце. Затрпу они гроб и врну се дома, и од тад ги више није досађивала.

СЛУЖБА У ПОНОЋ

Из Каник два човека закупила црквену ливаду у Црквину, а пошто Црквенци волели да краду, легну ти они под један јасен да чуво сено.

Око пола ноћ један од њи био будан, кад ти одједанпут дум - почну да бију црквена звона, а нема нико.

Дуго се овај да види шта је и пришао до цркве кад у цркву нешто светли. Погледао кроз прозорче кад из олтар нека светлост бије и чује се певање, врши се служба.

Одма овај отрчао да викне и овога другог да види, да не помисле људи после да лаже и таман га пробудио кад све оно прекину ки кад није ни било. После је онај што видо светлост у цркву постао врач и вазда помагао људе.

Мање познате речи

виришије - вртлог у реци

сѣујац - дрвена облица на колима (има их четири)

шамѣја - марама

Казивала
Драгица Миливојевић (1931.), село Каоник

Записао
Бобан Гајић

КАЗИВАЊЕ О СУСРЕТУ С НЕЧАСТИВИМ СИЛАМА ИЗ ГОРЊЕ ВРЕЖИНЕ КОД НИША

„Пре се причало и веровало у омаје и вампири. Кад се увече зберемо, кад позавршимо работу у поље и окол стоку, ал' највише зими, уз огњиште кад нема работа, ја памтим ако сам бил дете, како су старији говорили од тој. Мој једн чича, Сава се звал, је причал како је једанпут задоцнил увечер дом из поље. Сврнул на чесму да се напије воду па да продужи пут, кад видел убаво шарено теле. Тој не било теле него *омаја*, ал' он тој не знал, не се сетил, па пошъл по њега, ишъл, ишъл, па некако дал' се сетил, кво ли је, он *ојцовал* и оно се изгубило. Кад он видел какво је, куде је, он дошъл до саму Нишаву, замалко да се удави. Тъг се он сетил да тој била омаја, опасуљил се и тъг пошъл дом.

Такој е тој било. Омаја замаје човека, па тъд он или иде по њу, ил' се закопа, стане па не сме да иде даље по пут. Некој стане, а некој иде, како мој чича. Једино се мож' одбраниш од њу ако се прекрестиш, ил' опцујеш, ил' прокунеш. Највише се она јавља на забачена места, где људи толко не прооде, или прикрај чесму неку у поље, ил' у густињак неки у шуму, ил' на неку раскрсницу, при воду. Она мож' да буде како теле, ил' како куче, ил' нека жена у бело. Тој може да се јави где су људи гинули, ил' на гробље.

А баба је једна причала, моја ујна, како је ишла преко мос', увечер, на Нишаву. Ишла преко мос' и била сама, кад према њу ишла нека девојка у бело, како младеневеста. Она, моја ујна се уплашила, какво је тој да сама, увечер, девојка како младеневеста, сва у бело иде. Моја ујна почекала, станула, и станула и тај девојка. Она пошла, пошла и она. Такој су све поблизо биле једна при другу. Овај стане, овај стане. Овај појде, овај појде. Кад

моја ујна таман при њу да пројде, она вој рекла: „Добро вечер” и она тѣг нестанула, нестанула тај девојка. Ете какве су тој омаје, оне много опасне, тој све замају човека, ал’ и уплаши се човек, видиш нешто, а оно га нема.

Бавол, тој је репато, згурено, црно. Сви такој причају, ал’ никој га не видел.

На гробље људи не иду ноћум сами, опасно, тој там се не закасује ноћу. Људи причали пре који су задоцњували на гробље да виђували нешто там, ал’ не причају какво, ал’ се много поплашили.”

Казивао
Љубомир Првуловић

* * *

„Радели смо у рудник и вратили се дом, ја и моји пријатељи с који сам радео, из другу смену. И кад смо излегли из рудник и пошли дом, видели смо на месечину коњи. Свакакви коњи, бели, шарени, црни. Лепи, играју се на месечину како кад је дѣн. Ђипкају, ђипкају. Ми се зачудисмо, какво је па овој, па појдомо по њи. Иди, иди, а како им ми поблизо бивамо, они измицају. Идосмо, и неки од нас и опцова и’ тѣд несталоше и коњи и све.

Кад видимо, ми смо пошли у шуму, а не дом. Тѣд си појдомо дом и сами си несмо верували какво је тој било сас нас.

А жена једна причала, ја памтим, како су ишли негде на свадбу у запрежна кола, било касно и они се вртали дом. Кад били на раскрсницу, там куде Малче, некакаво куче излегло и волови се забѣкнули. Ни там, ни там. Не тели ни да крену, ни да се врну. Њојан муж и’ ударал, бил да појду, ал’ они јок па јок. Такој стојали у место волови све док петлови несу запојали. Тѣд се куче изгубило и волови пошли дом.

Ја несъм верувао у тој такво и у теј приче, ал' како сам доживел овој куде Јелъшницу сас овија коњи, богами верујем”.

Казивао
Видоје Крсїић, Горња Сїшудена

Записала
Марија Пејровић

СУДБИНА

Неки трговац ишаја у трговину па се стамнило. Решија он да тражи куде да спије. Из кућу изашла нека жена да намири стоку и трговац гу питаја да га пусти да преспије код њи. Она рекла да нема места јер има малец-као дете, ал' трговац на то одговорија да не мора да лега, само да преседи у неку ћошку. Ова жена имала добру душу и не му одрекла. Кад била пола ноћ сви се успавали, само он бија будан и чуја неко причање. Оно дошле *вешїице* да суде на дете. Једна викала одма да га утепају, друга, кад пође у војску, а трећа викала кад пође за девојку, т'д рипне у бунар. Кад свануло, трговац си пошо дом и рекја да га зовев на свадбу на тој мушко дете. Кад је дошло тој време, жена позвала трговца. Он кад је дошја, заковаја бунар сас даске и сеја на бунар. Кад су требали да подјев за девојку момак се вртеја око бунар, и пошто није могја да се удави, он легнује поред бунар и умреја.

Казивао
Милуїин Филиїовић, р. 1927. ѓ.
у Доњем Бресїовцу код Лесковца

Записала
Сандра Димић

Расїраве

Људмила Н. Виноградова

ЗНАЧЕЊЕ КАЛЕНДАРСКИХ ПЕРИОДА ЗА КАРАКТЕРИЗАЦИЈУ МИТОЛОШКИХ БИЋА

До сада је мало проучена зависност понашања митолошких бића од одређених сезона и празника годишњег циклуса и о томе је мало писано. Ради се о повезаности појављивања и нестајања нечисте силе у одређеним временским периодима (а такође о њеној активизацији, „неспутаности“, појачавању или слабљењу њених штетних особина). Пошто је у свим словенским етничким традицијама уочено да су демонолошка веровања саставни део структуре народног календара то нас наводи да пажљивије размотримо саму митологију и аксиологију времена, у чијој основи се налазе представе о тзв. „чистом“ времену, које припада човеку, и опасном, „нечистом“, које припада оностраним силама, које периодично упадају у овај свет. Временски код не само да помаже у препознавању појединих митолошких ликова у систему ниже митологије, него карактерише сав демонолошки систем у целини и разјашњава његову везу са системом народног календара.

Пре свега, на најочигледнији начин изражене су митолошке представе како код Словена, тако и код других

* Рад је део ширег истраживања с темом „Мифологические основы славянской народной культуры“, спроведено у Москви уз помоћ РГНФ РФ, бр. 96-04-06034. Ауторка је прочитала рад на руском језику на конференцији „Низа митологија балканских Словена“, Београд 1995. године.

европских народа, које се односе на период *зимског* и *лејтњег* солстиција, када се, како се сматрало, „отварају небеса” и душе загробног света улазе у свет људи. Посебно „дивљање” нечисте силе, по веровањима већине народа Европе, настаје у некрштене дане: у то време покојници као да излазе из гробова и посећују рођаке; лети је „онај” свет отворен за контакт живих и мртвих на Ивањдан (*Календарные обычаи, 47*).

Словенска терминологија некрштених дана као времена „нечистог”, „бесовског”, такође је везана с представама о доласку с „оног” света душа умрлих и о периоду посебне активности нечисте силе, а такође с осмишљавањем ових дванаест дана као граничног периода који дели стару и нову годину.

Веровања о активизацији „нечистих” у то време, потврђивана су почев од најранијих етнографских сведочанстава па до теренских истраживања последњих година. „У средњем веку су сматрали”, како о томе пише А. В. Терешченко, „да се осам дана после Божића скитају по земљи прерушени ђаволи, хватају пролазнике (...) и односе их са собом у пакао. Наш прост свет до данас мисли да ђаволи посећују њихове куће, од Рођења Христова па до Богојављења” (*Терещенко, 295*). Судаћи по многобројним руским сведочанствима, до недавно у народу се схватало као да постоји директна веза између маскирања у некрштене дане и вере да тада долази до активизације покојника и разне врсте нечисте силе: од божићне вечере почињу „бесовска” весела, иду по кућама „ђаволи прерушени у вешце, вукодлаке, плашила”, „буде се покојници, добијају облик различитих животиња и размиле се по земљи” (*Ивлева, 53-54*).

У типичне сезонске демоне по северо-руским веровањима могу се убројити *шуликун*, који у гомилама излазе из воде уочи Божића, а после Крстовдана поново нестају у води. Ови оштроглави и штетни духови патуљастог раста, улазили су у породичне зграде, односили „неблагословене” намирнице, недопредену пређу, правили несташлуке, плашили пролазнике на улици. По неким

(ретким) сведочанствима, други пут у току године они су се могли појавити у периоду од Ивањдана па до Петровдана (Зеленин, 220-238; Толстој, 259).

Већи део „некрштенских” духова у руским веровањима немају јасно издиференцирана обележја конкретног митолошког лика, већ је то скоро увек скуп демона нејасног облика који се појављују и праве штету људима у периоду некрштених дана. Такви су, на пример, северноруски ликови познати као *свјайке* (святке), *свјайки* (святки), *свјайјо* (святъе); људи су се старали да се заштите од те нечисте силе али, истовремено, обраћали јој се за помоћ приликом послебожићних гатања (Власова, 317-318; Морозов, Слейцова, 250). На сличан, недовољно јасан начин, сходно подацима северноруских (вјатских, вологодских) веровања, описивани су извесни *кулеши*, *куљаши* (куляши), који су се појављивали из вода у некрштене дане као мноштво малих ђаволчића (Власова, 197). Ипак, чешће је као особина везаности за то време приписивана свакој нечистој сили, а не неким посебно издвојеним групама ликова који имају своје називе.

Некрштени дани, као демонско и опасно време осмишљени су и у традицији балканских Словена, што је добило јасан одраз у одговарајућој народној терминологији: *мр̄сни дни*, *вра̄гови ноци*, *по̄гани вечери*, *некр̄штени дани*, *караконцулови дани* итд. Караконцула у балканској митологији је постојан симбол периода некрштених дана. Овај штетни дух, чија спољашња обележја јако варирају од краја до краја, могао је имати час антропоморфни, час зооморфни изглед: на пример, као крилати коњ с људском главом, или као космати човек с роговима и репом; он се појављивао и у виду пса, овна, нејасног бића неодређене спољашњости („някакви вонкашни поганци”, Георгиева, 173). Караконцуле су нападале људе који су се увече нашли ван

* „Неки вилски мишеви” (прим. прев.).

куће, измамљивале их из кућа, покушавале да уђу у кућу кроз димњак, али период њиховог опасног деловања завршавао се с временом некрштених дана. После тога оне су нестајале, а према неким сведочанствима, скривале су се у води, где су и боравиле током године.

Колико је понашање човека и његово опажање света зависило од конкретног календарског периода показују популарни мотиви сујеверних прича у којима су најобичнији догађаји из свакодневног живота осмишљавани као да имају везу с демонском силом. Тако у једном бугарском митолошком предању, момак, чувши музику позива брата да иде на игранку, али га овај упозорава: „Сеа са караконджулове дни, това не е истинско оро!“ (*Мицева, 91*). Јунакиња другог предања односи се с истом таквом опрезношћу према квочки с пилићима која се појавила у дворишту, јер мисли, да у том опасном периоду „некрштених“ дана има посла с нечистом силом и да „кокошката не е истинска“ (*истио, 78*).

Упоредо с демонима који долазе у људски свет једном годишње (у некрштене дане), у том периоду били су активни, по народним представама, и многи други духови: покојници, приказе, демони болести. Бугарски назив *вѣнкашиѣ* јесте термин за збирно означавање целе групе митолошких ликова (караконцула, вампира, демона болести), који су активни на земљи само у периоду од Божића до Крстовдана.

Други пут у години нечиста сила „букне“ у периоду летњег солстиција, тј. на Ивањдан, и она је тада код свих Словена везана за лик *вешѣице*. Занимљиво је, при томе, да за низ ликова оба ова периода се јављају као најтипичније време појављивања или активизације. Већ смо поменули да су се северноруски шуликунци могли појављивати на земљи двапут годишње: у некрштене дане и на Пе-

* „Сада су караконцулови дани, то није истинско коло!“ (Прим. прев.).

** „квочка није стварна“ (прим. прев.).

тровдан. Сагласно јужноруским веровањима, вештице праве штету ноћу уочи Божића, када почињу њихове скупштине и када оне покушавају украсти с неба месец и звезде, улазе у куће и стаје чинећи штету људима и њиховој стоци (Сахаров, 230, 326). Заједно с тим, скупу најпопуларнијих веровања која су распрострањена код свих Словена припадају мотиви о ивањданској ноћи као времену највеће активизације свакојаке нечисте силе, посебно вештаца и вештичара, који поново лете на заједничке скупове; одузимају млеко кравама, родност с поља, могу да изазивају сушу или катастрофалну непогоду. У западном Пољесју су сматрали да вештице најчешће наносе штету уочи Нове године („на Шчадруху“) и на Ивана Купалу (Ивањдан) - ПА, Брестска обл. На Божић и уочи Ивањдана испољавала се злочеста делатност карпатске *сїриге*; у време некрштених дана и на Ивањдан појављивала се лужичка бела жога (Материјалы, 123); по неким северно-руским подацима, на некршене дане или на Ивана Купалу људима се јавља *лесник* (леший) (Криничная, 1993, 22).

У исто време, двома симетричним тачкама календара које су везане за зимски и летњи солстициј, нису ограничени периоди демонске активизације у току годишњег циклуса. Представе о сезонском доласку и одласку нечисте силе усложњава се веровањима о пролетњем „отварању“ земље на Благовести или на Ђурђевдан, када излазе на слободу из „вирија“ птице, змије, инсекти и свака друга „гадост“, и о јесењем „затварању“ земље на дан Велике Госпојине (или на Усековање), када се она поново сели у митолошку земљу или на „онај“ свет. У простору тог полугодишњег дела времена највише су истакнути, с тачке гледишта активизације оностраних сила, пролећно-летњи празници, као што су: Благовести, Ђурђевдан, Ускрс, Тројица, Ивањдан.

Зависност понашања нечисте силе од календарских датума испољава се у типским мотивима, заснованим на представама о доласку митолошког лика (или појачавању његовог штеточинства) и *несїајању* (или о губљењу штеточинске снаге). Међу овим крајњим тачкама вре-

менског присуства на земаљском простору распростиру се сви облици стереотипа понашања који се реализују у конкретним под-мотивима, који формирају групу с идејом „појављивања” (у одређене дане зли духови долећу на земљу, буде се после зимског сна, овладавају земним пространством, улазе у куће и помоћне зграде, пресрећу људе на путу, „бесне”, праве свадбе, долећу на заједничке скупове итд.) и групу с идејом „нестајања” (одлазе, пропадају у земљу, нестају у води, падају у зимски сан, „обамиру”, престају да шкоде, губе своја зла својства итд.). За прву групу веровања карактеристични су мотиви о заштитним радњама човека, који укључују строгу регламентацију односа с митолошким бићима (нпр., начини придобијања, уважавања, „сусрета”, „угошћавања”, заbrane рада, заштитне мере). Другу пак групу текстова коју обједињава идеја „одласка”, карактеришу мотиви у којима људи дозвољавају себи велики степен слободе у односу на нечисту силу (свесно долазе у додир с њом, покушавају да је виде, да је препознају, одвоје, избеаве се ње, да је истерају претњама). Илустративно је у том смислу лустративно значење ускршње службе, које неутрализује, по народним представама, власт нечисте силе: од Великог четвртка до ускршње ноћи ђаволи бесне покушавајући да напакосте људима до васкрсења Христа, зато је ретко ко био спреман да после заласка сунца излази на улицу, па чак и у двориште. Али са првим ударима звона ускршњег јутрења бесови губе власт над људима. Ако би се неко с ускршњом свећом попео на таван могао је видети у угловима како је прикована нечиста сила, која тог момента није могла да нанесе штету (Новичкова, 408). Детаљно су разрађени у источнословенској митологији мотиви о могућности да се тада види кућни дух (домовой), умрли преци, да се за време црквене службе препозна вештица итд.

Ако је у веровањима сачувана информација о томе, одакле се појављују митолошка бића и куда затим одлазе, онда се пре свега помињу: подземни свет, далека земља иза мора, пакао, „рајска земља”, „онај свет” и врло често - вода као гранични простор међу световима.

Сезонски боравак на земљи јавља се као главно обележје у карактеризацији женских ликова, као што су: русалка, вила, самодива, полудњица, о којима се зна да они зими бораве у митолошком пространству (под водом, у подземљу, на крају земље, на небу, на оном свету), док се у пролеће, у време цветања биљака појављују у цвећу, у жити, на местима поред вода, у шуми. Њихово време најчешће се календарски везује за Спасовдан (Вазнесење), Троички циклус празника (Семик, Духови, Русална недеља), или за период од Ускрса до Ивањдана, или пак од пролећа до јесени (*Виноградова, 1995, 234-236; Беновска, 3-14*).

Обележја сезонских премештања ликова, као што су: водењаци, лесници, ђаволи, демони болести, огњени змај и др. нису везани само за једно место и често носе нејасни и противречни карактер: нпр., у неким местима Русије сматра се да лесник целе године живи у шуми, а у другим - да је тамо само у летње време. То није сметња да се узимањем у обзир свих података реконструише својеврсни „демонолошки месецослов”, у коме су обележене изузетне активизације нечисте силе и упоредо с тим безопасни периоди (срећена и корисна грађа таквог типа дата је у Руском демонолошком речнику - *Русский демонологический словарь, 397-435*).

Нека обележја сезонских духова имају лесници и водењаци, чије се појављивање везује за пролећно-летњи период. По неким руским сведочанствима, од 4. октобра лесници нестају из шума, пропадајући у земљу. Људи су се бојали да иду тог дана у шуму, пошто би онај који види како се отвара земља и шумски домаћин пропада у њу, заувек изгубио разум. У пролеће лесник поново искаче из земље и преузима своја права (*Максимов, 84*).

Позната су такође и веровања о водењаковом периоду пролећне активизације и зимског „сна”. На Руском северу постоје приче о томе да он спава зими на дну вода и буди се из зимског сна почетком априла. У пролеће, када се водењак „пробуди”, сељаци су му жртвовали (бацали у воду) коњске и овчије главе, петлове, хлеб, мед. гово-

рећи: „Ево ти, дедице, дар за уселење, воли и сажали се над нашом породицом” (*Власова, 101*). За периоде највеће активизације и штетности водењака сматрани су летњи празници - Иван Купала, Петровдан и Илиндан, а такође и време цветања ражи: у те дане посебно је поштована забрана купања у рекама и језерима (*Новичкова, 101, 104; Криничная, 1994, 19-21; Власова, 103*).

Појединачна сведочанства говоре и о сезонском понашању кућног духа, који, као да „бесни” крајем јануара и крајем марта, тј. прави неред, постаје зао, наноси озбиљне штете укућанима. У Тулској губернији да би умилостивили разбешњеног кућног духа остављали су му кашу у пећи, пред ноћ када наступају велики празници - Божић, Нова година, Велики четвртак (*Новичкова, 411; Власова, 133*).

Чак таква митолошка бића, као што су демони болести (чије сезонско појављивање на земљи ни приближно није очигледно у поређењу с тзв. духовима природе), такође изгледа да су укључена у систем календарског времена. По руским веровањима, почев од 30. априла из далеких земаља долазе пролећне грознице и друге болести, које су презимиле у снежним планинама. У том контексту илустративни су називи пролећних грозница: *весењица, весна, весновка, веснуха, весњанка* (*Власова, 79-80*). Посебно је опасна ова болест на дан св. Тарасија (25. фебруара). Тада је било забрањено спавање преко дана, да се не би наврзла „веснуха-кумоха”. Да би избегли грознице, људи су се трудили да тог дана што мање јашу коње и избегавали су да прелазе реку (*Власова, 80*). По белоруским веровањима, грознице „излазе из земље” двапут годишње: у јесен и у пролеће (*МБ, 46*). У бугарској демонологији као време појављивања богиња сматрао се дан св. Варваре (4. децембар), или 9. март, док су се за дочек чуме Бугари припремали 10. фебруара: де-

* Називи изведени из рус. *весна* - пролеће (прим. прев.).

таљно су чистили кућу, пекли посебан хлеб, припремали за чуму почасно место поред пећи итд. (*Маринов, 118-120*).

Још загонетнија и мора се признати тешко објашњива су веровања о везаности понашања за календар полудемонских бића (вештица, вештаца, врачара), тј. оних људи који имају натприродне способности, који живе на земаљском простору, међу другим људима, тако да мотиви „доласка” и „одласка”, рекло би се, не би требало да буду актуелни за њихов митолошки карактер. Зависност њиховог понашања од времена године јавља се пре свега у мотивима појачавања демонских и штеточинских својстава: способност за претварање, ноћни летови на заједничке скупштине, склоност за обирање рода с туђих њива или млека од туђих крава, слање непогода и томе слично.

Већ је речено да се источнословенска вештица актуализује у периду некрштених дана и на Ивана Купалу (у другим локалним традицијама варијанте ових датума могу бити Ђурђевдан, Благовести, Ускрс). У украјинско-белоруској зони практично сви обреди и митологија Ивана Купале директо су везани с мотивима повишеног штеточинства вештица, док се сам празник термилошки означава као „вештичје” време: *Иван Ведјомскиј, Веђмин Иван, Иван Колдунскиј, Ведјомска ноч, Иван Злосїїниј* и т.сл.

Ликови западнословенске демонологије који одговарају вештици посебно су активни у Валпургијиној ноћи или у данима св. Луције, Ђурђевдана, Божића, Ивањдана. Штетна активност јужнословенске вештице пре свега се испољава на Ђурђевдан, на покладе и на Ивањдан.

Предаставе о вештици као реалној жени, становнику свога села или чак блиске сусетке на чудан начин се

* Називи изведени из рус. *ведьма* - вештица и *колдун* - вештац (прим-прев.).

мешају с веровањима о неком митолошком бићу које, као да *долази* у одређено календарско време и после тога *несијаје*. О томе казују следећа пољеска сведочанства: „На Ивана на Веџмина - это перед Петром у летку - дак тоже веџма ходитъ, малако адбирае у кароу” (ПА, *Золойуха, Калунковички рејон, Гомељска обласћ*); „Пред Иваном Купалом веџмы ходять вечером и доять чужые ксровы” (ПА, *Нобель, Зареченски рејон, Ровенска обласћ*); „Видьма ходе на Ивана и на Пэтра. До Ивана видьма не ходе...” (ПА, *Бересіје, Добровицки рејон, Ровенска обласћ*). Глагол „ходит” (иде) повезује се не само с представама о доласку вештице која живи у суседству у туђем дворишту, него садржи и нијансу значења „појављује се на земаљском простору”. Упоредити: „На Купална Ивана веџмы ходять по земле” (ПА, *Замошје, Љельчицки рејон, Гомељска обласћ*). Управо такво значење открива се у неким мотивацијама које су везане с распаљивањем ивањских ватри као магијске радње за истеривање вештице: „На Ивањдан ложе велику ватру да вештице не би долазиле на празник и уопште да не би долазиле у село, на сваком углу улице ложе и мале ватре. То је да би уплашили вештице” (ПА, *Сіџодолічи, Љельчицки рејон, Гомељска обласћ*).

Двојност представе о вештици, као стварној жени, која постојано живи у селу, и истовремено као о злом бићу „које долази споља” јасно се види у следећим сведочанствима: „На Купалу спаљују вештицу да више не броди (...) Кажу, тог дана вештице излазе из пакла, зато их треба спалити” (ПА, *Оліуш, Малоріијски рејон, Бресіјски обласћ*); „Већ после Купале нема их

* „На Ивана на Веџмина (Вештичјег) - то је пред Петровдан, лети - такође вештица иде. односи крвама млеко”.

** „Пред Ивана Купалу иду вештице увече и музу туђе краве”.

*** Вештице иду на Ивањдан и на Петровдан. До Ивањдана вештице не иду...”

**** „На Купалног Ивана (Ивањдан) вештице иду по земљи”.

(вештица)” (ПА, Ласицк, Пински рејон, Гомељска обласі).

То је везано, изгледа с веровањима о дводушности вештице, тј. о томе да она има две душе: њену сопствену и душу демонског духа који се уселио у њу и који је способан ноћу да напушта тело жене (у виду инсекта или човека двојника) и да лети самостално, да би чинио штету људима. Сагласно мотивима типских пољеских прича, једном ноћу, у кућу сељаку долазе суседи и кажу му да су његову жену у тај час затекли како односи млеко туђих крава. Сељак пак, показује своју жену како спава и каже: „Вон моя жинка спыть у хати”. Ипак да је пробуде нису успели. Посетиоци се уверавају, да мада је њено тело остало на месту, њена штеточинска душа у исто време чини зле радње: „То так спыть тулуб, вона як бэсчувственна лежыть.. Тило еи спыть, а еи самои нэма!” (ПА, Красносїав, Владимиро-Волински рејон, Волинска обласі). По неким јужно-руским веровањима ноћу лети у ваздуху не сама вештица, него њен други дух „који може узимати необичне облике: од безобличне беле масе до облака у виду човека у белој одећи” (Новичкова, 75).

Узимајући у обзир поменути аспект постаје јасно да вештица коју уништавају пвањданском ватром (симболички замењена антропоморфним страшилом), симболизује апстрактну нечисту силу, зле духове које истерују из села и из самих вештичарских жена, што је доводило до тога да су сматрали како су неко време после Ивањдана ослобођени од „нечистог” духа и да су безбедни. У

* „Ево моје жене, спава у кући”.

** „То тако спава телесина, она као укочена лежи. Тело јој спава, док ње саме нема!”

терминима традиционалне културе то се исказује формулама типа: „После Купале ведъм уже нет”.

Анализа варијаната познатих прича о лету на вештичје скупове омогућава откривање у том мотиву трагова архаичних представа о календарским премештањима демонског духа који се одвојио од тела жене-вештице и отишао у онострани свет: до летова долази, по народним веровањима, управо у ону ноћ када се вештице окупљају на планинама или високом дрвећу, после чега као да се „вештичје” време завршава. Пре него што нестану, сличну врсту зборова правиле су такође и русалке последњег дана Русалне недеље. Ови мотиви карактеристични су за јужнословенска веровања о самодивама, које су се скупљале на старом дрвећу. Познато је, како је универзални начин прелаза на „онај” свет било загњуривање у воду, пропадање у земљу или вертикално кретање увис (по конопцу, мердевинама, дрвећу).

Блиске аналогije о лету демонске душе на онај свет познате су осетинској митологији: пред Нову годину, људи који имају натприродне способности - вешци, бајалице, рано су ишли на спавање и целу ноћ су чврсто спавали, а за то време њихове душе су се одвајале од тела и јашући на метли или ступи, или оседлавши мачке и псе, упућивале су се прво на место заједничког састанка, а одатле предвођене главним духом летеле у загробни свет да набаве чудесни сноп жита, који може донети обилни принос следеће године (*Чибиров, 72-73*).

Сходно овоме, може се претпоставити да мотив ноћних летова вештица у време одређених календарских празника на заједничке састанке, представља фолклоризовану обраду архаичних представа о сезонским премештањима у онострани простор демонских душа које су се одвојиле од тела жена-вештица.

* „После Купале (Ивањдана) већ вештица нема”.

Такву врсту двојних карактеристика које се односе на жене-вештице и истовремено на митолошко биће, може се запазиги у западнословенским веровањима о чаровницама (чинилицама). С једне стране о њима се говори као о реалним становницима села, с друге, постоје представе о њиховим „доласцима” на земљу и периодима „нестајања”. Управо такав својеврсни календар „долазака” вештица дат је у занимљивом пољско-карпатском сведочанству: „Први пут чаровница долази да се увуче у стају на Ђурђевдан и од тог дана се појављује све чешће. Народ назива ту прву у години посету чаровнице ”први полаз”. Затим она долази на Спасовдан (Вазнесење), на празник „Зељоние свјатки” (русална недеља), уочи Божјег Тела (на Зелени четвртак), на дан обретења главе св. Јана (25. маја), на Ивањдан, на Петровдан и Павловдан (29. и 30. јуна), на дан Успења св. Ане (25. јула) и на Пантелејмон (27. јула). Тог дана чаровница се појављује последњи пут, пошто касније више нема снаге да прави штету људима (*Lud, 1902, t.8, z.4, Lwów, 378*).

У овом сведочанству као сезонска активизација вештице означен је пролећно-летњи период. Супротно њему, подаци из Моравске проширују границе чувања штеточинских својстава вештица од јесење-зимског периода до Ивањдана: „Највећу магијску силу чародејнице имају у периоду од дана св. Луције до Божића, и затим оне испољавају своје штеточинство у Страсној недељи, на Ђурђевдан, уочи дана св. Филипа и Јакуба и на дан св. Јане” (*Bartoš, 156*).

Према томе, с тачке гледишта демонске активности, као највише маркиране тачке календара су: Божић и некрштени дани (некада и божићни пост) - покладе - Ђурђевдан - Благовести - Спасовдан - Тројица - Ивањдан. Овом полугодишњем периоду приближавају се такође и празници касног лета (Петровдан и Павловдан, Илиндан, Усековање, јесењи Крстовдан), када се, по народним представама „затвара земља” и нестају штетне силе. Уп. пољско веровање: после Петровдана и Павловдана може се слободно ићи у шуму, пошто се од тог вре-

мена „зле силе скривају” (*Архив Катедре етнологије Варшавског универзитета, војводство Хелмско*).

Да се иза размотрених мотива помаљају одређене контуре архаичних представа Словена о систему календарског циклуса, потврђују подаци веровања о животињском свету, у којима се обична опажања о природној смени сезона мешају с чисто митолошким мотивацијама којима се објашњава календарско понашање звери, птица и инсеката. Као што је запазио А. В. Гура, у систему традиционалне културе животиње су део митолошке слике света, а по значењу представљају разнолике митолошке ликове у широком смислу речи (*Гура*). На пример, јасно се виде везе између особина понашања у границама годишњег циклуса митолошких бића и таквих митологизираних животиња као што су змије и вукови. Може се уочити да се у веровањима о животињама препознају сви основни мотиви везани за сезонско „појављивање” и „нестајање”, активизација штеточинства, заједничка зборишта и сл. (надаље су коришћени подаци о ликовима животиња из већ поменути монографије А. В. Гуре).

Тако је у веровањима разних словенских традиција буђење змија из зимског сна, њихов излазак из земље, из рупа, везано за одређене датуме, који падају у сезони раног пролећа: од прве недеље Великог поста па до Ускрса (најчешће на Благовести, Ђурђевдан, Младенце, Врбицу, Велики четвртак). За период њихове највеће активизације (када се човеку нађу на путу, када га уједају, гоне, спроводе своје „свадбе”) сматрано је време до Ивањдана. По неким веровањима, само једном у години, на Ивањдан слепа змија „бакаруша (медјаница) добија моћ да види”. После тог дана змије, као да престају да штете људима, губе своју снагу, да би их од Петровдана и Павловдана бивало све мање. Време нестајања змија, по подацима из разних места, растегнуто је од Ивањдана до јесењег Крстовдана (14. септембар), при чему се њихов одлазак у земљу, змијску јаму, пећину, на крај света, у „рајску земљу” осмишљава као боравак на „оном” свету

(у бугарском и српском језику назив јаме где змије зимују назива се *мрѝвило*).

С представом о одласку змија везан је мотив који се тиче њиховог заједничког зборишта, где је кобајаги заповедао цар змија. Нпр., о томе да је збор свих змија био на дан Ивана Купале, говорили су у Пољесју.

Други датум, по источнословенским веровањима, био је празник јесењи Крстовдан (14. септембар), када су се пред одлазак све змије скупљале на једном месту, сплитале у клупчад, прослављајући „празник гмизаваца“; „то је последњи дан за њихову шетњу“ (ПА). У Хрватској су сматрали да змије целог света на Ивањдан допузе на гору близу Загреба, тамо праве прославу под заповешћу змијске краљице а после тога нестају са земље.

Слично русалкама, самодивама, вештицама, које су се уочи својих сезонских прелазака скупљале на горама или високом дрвећу, змије се такође, сходно украјинским волинским веровањима, пењу на леску, да би „последњи пут пред одлазак са земље виделе небо“ (ПА, *Ковељски рејон*). Овај мотив среће се и код Јужних Словена: пред одлазак у зимовник, у своје рупе, змије тобоже „иду на леску“. Осим тога, код Словена је широко распрострањена представа да змије, управо по дрвећу отпузе у „рајску земљу“.

Свој календар изузетне активности и упоредо с тим, бесприметности у народној митологији приписује се и вуковима. За разлику од змија време вучјег „беса“ и повећане опасности за људе долази у зимском периоду. Највише су маркирани, с тачке гледишта вучје активности, датуми касне јесени и предбожићних празника: по бугарским веровањима вуци „бесне“ за време мратинданских ноћи (11-17. новембра) или у току пет дана после арх. Михаила (8. новембра) па све до Ваведења (21. новембра) или божићнег поста. Сходно томе „вучји дани“, тј. најопсанији период који је био посвећен заштити од вукова, обележавани су код Бугара од св. Мрате или Дмитровдана (26. октобар) па до Савице (5. децембар).

Празник Ваведење код Бугара се називао *Вълчата богородица* (СД, *ив. I, 428*).

У Украјини се сматрало да се вуци скупљају у чопоре на Андрејев дан (30. новембар) или на дан св. Ане (9. децембар), док се разилазе и престају да праве штету на Богојављења (6/19. јануар). Према карпатским веровањима, св. Никола „отвара“ чељусти вуцима и даје им на вољу. Зими, у некрштене дане, они трче у чопорима, праве своје „свадбе“, и тек у пролеће Јегориј (Георгије) им „затвара“ чељусти и не дозвољава им више да праве штету људима (СД, *ив. I, 413*). Терминолошки „вучјим данима“ и некрштеним данима одговара код Бугара назив *ѿоѿани дни*, за период од св. Петке (14. октобар), када су посебно опасни вуци, и период некрштених дана који се код Словенаца у Штајерској називају *volčje noči* (Појов, 93-94; СД, *ив. I, 428*).

Да је штеточинство вукова и змија исказивано истим митолошким категоријама као и календарски обележено зло дејство нечисте силе, потврђује се забранама да се исти послови не раде као заштитна мера од демонских бића и дивљих звери. Општа забрана, како у време задушница, тако и у некрштене и „вучје дане“ односи се на оне радње у којима се користе шиљасте и резни инструменти, као и предење и ткање. У круг традиционалних формула које су мотивисане забраном мотања, окретања, сновања, ткања, предења, шијења када се то не ваља (тј. у задушне дане и велике годишње празнике), укључивани су мотиви заштите, како од митолошких бића, тако и од дивљих звери и инсеката. Како о томе сведоче пољески подаци, људи су се уздржавали од помениutih послова да „не би натрунили очи умрлим прецима“, „да не зашију русалкама очи“, „да не пришију туђе покојнике“, „да Петку не убуду вретеном“, „да се душа покојника не изгуби и не иде за оним ко нарушава забрану“, „да не би ђаволи сновали по кући“, „да се вуци не хва-

* Вучја Богородица (прим. прев).

тају за пређу”, „да вуци не снују”, „да змије не пузе по кући”, „да пауци не снују”, „да нечист не снује - муве, мрави, бубе” (Павлова).

Ови подаци дозвољавају да се сагледа одређена блискост између умрлих предака, митолошких бића, митологизираних животиња и инсеката, што на свој начин осветљава карактер подударња календарског понашања демонских бића и ликова животиња.

Из историје етнографске науке је познато до каквих замршених случајева је доводило недовољно вредновање митолошког мишљења носилаца народне културе: почетком XIX века први сакупљачи пољског фолклора озбиљно су разматрали питање да ли стварно, као што то кажу народна веровања, ласте зимују у води. У ствари, у том мотиву одразиле су се представе о календарском одласку глица и „гмизова” у зимско време у онострано пространство. У украјинско-белоруској и пољској зони широко су распрострањена веровања о томе, да се на дан св. Симеона (1. новембра) или на јесењи Крстовдан ласте прикаче ногицама или крилима једна за другу, чинећи читав ланац и на такав начин се скривају у рекама, језерима, барама, где до пролећа спавају. Кобајаги рибари су не једном ловили испод леда такве везице ластва. По другим веровањима, оне се у јесен скривају у бунарима, да би тим путем лакше доспеле до „рајске земље”. У то време људи се нису решавали да чисте бунаре, да не би узбунили ласте (цитирано на основу књиге А. В. Гуре).

Горе је већ указано на улогу воде у сезонским прелазима митолошких ликова. Она је не мање значајна и у веровањима о животињама. Упоредо с демонима који у одређено време излазе из воде и поново се враћају у њу, појављивале су се у народним веровањима и неке митологизирание животиње. Уп., нпр. паралелизам следећих података: по украјинским представама не треба се купати после Илиндана, пошто од тог дана „ђаволи почињу живети у води” (ЭО, 1893, III.3, с.110); заједно с тим на Карпатима одговарајућа забрана мотивисана је тиме, да је после Илиндана „медвед скочио у воду” (Макашина,

87). У пољским селима Живецких Бескидов правила летњег купања у водама везивана су с веровањима о неком митолошком јелену, који је кобајаги зими боравио у води и излазио на обалу на дан Божјег Тела (девети четвртак после Ускрса), а затим се поново враћао у воду на дан св. Бартоломеја (24. август), зато су се у том месту само онда купали, када јелен није био у води; житељи тог места су говорили: „Још није јелен искочио из воде” и нису се усуђивали да уђу у воду (Tulkowa, 21).

У тој вези од значаја су подаци о граничним датумима до када делују забране на купање у водама и њихово скидање. По пољским сведочанствима овде се убрајају датуми: дан св. Марка (25. април), Ивањдан, Петровдан и Павловдан, празник Успења Богородице (Велика Госпојина, 15. август), или дан Божјег Тела. Овим календарским датумима додати су такође догађаји првог грома и датуми везани за период цветања одређеног растиња, као што је раж, папрат итд. (Pelka, 89).

Као што се могло уочити из наведене грађе, *вода* и *дрвеће* јесу два главна локуса која симболишу пут просторних премештања митолошких и животињских ликова из једног света у други (уп. пољеске податке о русалкама које на Тројицу „из воде излазе”, „с бреза се спуштају”, „из гробова излазе” - о томе: (Виноградова 1986, 99-101). Превасходно у белоруским веровањима као допунски локуси сезонских прелаза нечисте силе јављају се такође *цвеће*, *трав*а и *жић*о, при чему је боравак духова у води везан, по правилу, за јесење-зимски период, а на дрвећу и другим биљкама од Богојављења па до Спасовдана (или до Ивањдана, до петровданског поста, до јесењих богородичних празника): „Баволи стално бораве у води и мочварама. Када се освети вода, они прелазе на врбу, када се освети врба, прелазе на траву, а одатле опет у воду. Такав прелаз стално се обавља” (Крачковский, 203). У Белорусији и западно-руским областима широко су познате представе о томе како црквени обред освећења воде на Крстовдан (исто као и освећење врбових гранчица на Врбицу и трава и цвећа на Ивањдан) се чини управо с тим циљем, да се истера зао

дух из воде, с дрвећа и трава: „Бывае праздник Крэщенэ, тады чорт у вади сидит, - то воду свенцяць. Вербница - то свенцяць вербу, гэта чорта з вэрбы зганяюць. На Яна зелле свенцяць, гэта значыць чорта з зелля сагналі” (ПА, Кривляни, Жабинскі раён, Брэсцкая абласць).

Указани след календарских празника формира доста постојану структуру варијаната сличних текстова. Уп. сведочанства из околине Витебска: “Вербница. У гэты дзень вярбу свецяць і з вярбы выганяють нячыстаго духа. Няма куды падзецца начысцікам. Бягуць яны з гэтага дня у траву. Настане Іванау дзень, і іх з травы святой вадой выганяюць. Тады яны кідаюцца у ваду и жывуць там да Хрышчэння. У гэты дзень іх пераганяюць зноу у лазу, калі апускаюць крыж на Ірдані. Так і ганяюць іх, як сабак, цэлы год.” (МВ, 90). По другим подацма сезонски прелазі „нечистих” абавляні су у току дужег періода: од Крстовдана до Спасовдана. Тако, по інфармаціі Е. Р. Романова водені ђаво борави у води до Крстовдана, да би после освећења воде „прешао у шуму”; у шуми остаје до поклада, а затим прелазі на врбу; после освећења врбе на Брбицу иде на јавор, а на Ускрс Бог га тера с јавора у жыто; у жыту седи до Бурђевдана, да би после освећења младог жита прешао на траву и цвеће, где остаје до Макавеја; када освете букете цвећа, водені ђаво иде на јабуку и тамо борави до Спасовдана, и већ од Спасовдана, после освећења јабука он поново улази у воду и тамо остаје до Крстовдана (Романов, 6).

* „Постоји празник Крстовдан, тада ђаво борави у води, - због тога воду освећују. Врбица - тада освећују врбу, јер ђавола с врбе терају. На Ивањдан траву освећују, то значи да су ђавола с траве отерали”.

** “Врбица. У тај дан освећују врбу и с врбе прогоне нечистог духа. Нема где нечисти да иду. Беже они од тог дана у траву. Дође Ивањдан и њих с траве протерају светом водом. Тада се они бацају у воду и тамо живе до Крстовдана. У тај дан их поново отерају у шуму када спуштају крст на Јордан. И тако их терају као псе целе године”.

То што места премештања нечисте силе иду у низу, почев од дрвећа (и пре свега од врбе која пре осталог дрвећа даје знаке пролећног „буђења”), затим „зеленило” (трава, цвеће, младо жито) и, на крају, плодови (воће, поврће, класје), омогућују успостављање директне везе с вегетационим циклусом биља. Ствара се утисак, да су црквени обреди освећења воде, врбе, сетве ражи, тројичког или ивањданског зеленила, плодова, формирани на бази архаичних народних веровања да нека онострана бића, духови, посећују земљу, која откривају своје присуство у растињу у разним етапама њиховог вегетативног развитка. Илустративно је исказана забрана употребе за јело плодова из нове сетве до одређеног рока у Прикарпатима: „До Ивањдана у поврћу седи ђаволак, па га Иван протера из поврћа, и оно се може јести” („*Наш родной край*”, *Тячево*, 1930, 245).

У закључку се може предложити да се при свој разноврсности времена „доласка” и „одласка” митолошких ликова у току календарске године уочава одређена издвојеност два главна циклуса: зимског „бешњења” нечисте силе (божићни пост - некрштени дани-покладе) и пролећно-летње сезоне демонске активности, од момента „отварања” земље и буђења биљног и животињског света све до јесењег „замирања” природе. Не може се баш увек тачно утврдити који су ликови из разних категорија духова везани за зимски, а који за пролећно-летњи период. Зато је тешко одредити да ли је постојала некада календарска специфичност као обележје сваке демонске групе или је сва нечиста сила посећивала земљу више пута у току године (уп. противречне податке о ђаволима, који тобоже зимују у води а њихово „бешњење” пада у период некрштених дана).

Обогаћивање базе података о том питању могуће је на основу грађе која се не тиче само демона, него и других митологизираних ликова: покојника, персонификованих празника, светаца, неких животиња и сл. Познато је, на пример, да се представе о доласку с „оног” света обоготворених предака и опасних „нечистих” покојника у значајној мери поклапају с тим истим тачкама календа-

ра у којима пада „наступ” активности нечисте силе (период јесњих помена „дедова”, празници зимских светаца, некрштени дани, покладе, Ускрс, Тројица до Ивањдана). У исто време, судећи по терминологији јесење-зимских задушних дана, по карактеру маскирања у некрштене дане у „старце” и „бабе”, по митологији коледовања која се осмишљавају као „долазак предака”, зимско време одређено је за контакт с категоријом умрлих „родитеља”, „дедова”, а пролећно-летњи празници за помен покојника који су умрли у млађем узрасту (уп. веровања о русалкама, самодивама). Таква подела календарских сезона, примерена узрастним категоријама човека, налази потврду у универзалној симболици пролећа као „младости” и зиме као „старости”. Ми смо били у прилици да у студији „Цветочное имя русалки” („Цветно име русалке”) пишемо о вези душа младих покојника с вегетацијом биљака (и пре свега с цветањем дрвећа, трава и младог жита). Тамо су размотрени мотиви тужбалица, које су сачувале сликовитост везану за биљну симболику, која се односи на превремене покојнике (*Виноградова 1995*). Одблесци сличних веровања могу се запазити такође у веровањима о духовима болести. Познато је, на пример, занимљиво белоруско сведочанство: грознице излазе из земље у јесен и у пролеће; јесење су у виду мршавих и ружних жена, а пролећне - у виду младих и zgodних, али хладних девојака (*МБ, 45-46*).

Један од аргумената у прилог хипотезе да се у току године периодично понављају датуми „отворености” граница између светова, увек намењивани за одређену категорију духова (чија је генеза, изгледа везана с разним полно-узрастним групама људи, који су умрли „својом” и „не-својом” смрћу), јесте овакав карактеристични мотив: ако из неког разлога једна од русалки не успе да се с другом врати у загробни свет у тачно одређено време (последњи дан Русалне недеље), онда је приморана да буде на земљи целу годину до следеће Русалне недеље, јер не може отићи „на своје место” другог календарског датума, мада таквих момената пробијања границе између два света у митологији календарског времена, по веровању, има

неколико. На тај начин су људи, којима су русалке или самодиве изазвале болест, могли рачунати на исцељење само у тај посебни период године, када су духови посећивали земљу.

Према свему наведеном, може се претпоставити да изнети подаци о сезонским преласцима духова с „оног” света на земљу и обратно, садрже одјек архаичних веровања о систему народног календара, у којима се опажања о смени временских периода године мешало с митолошким представама о периодима „отворености” границе између земног и оностраног света. Осим тога, они дозвољавају откривање очигледне везе нечистих духова с вегетацијом биљака, коју треба тек подробније истражити, осмислити и разумети.

ЛИТЕРАТУРА

Беновска - М. Беновска-Събкова, *За русалкиџе в бџлџарскиџа фолклор*, Бџлџарски фолклор, Софиџа 1991, кн.1, стр. 3-14.

Виноградова 1986 - Л. Н. Виноградова, *Мифолоџическиџ аспектиџ полесской русальной традициџи*, Славџанскиџ и балканскиџ фольклор: Духовная культура Полесџа на общеславџанском фоне, Москва 1986, стр. 88-135.

Виноградова 1995 - Л. Н. Виноградова, *Цветџочное иџмя русалки: Славџанские поверџа о цветџении расџенений*, этноязыковая и этнокультурная история Восточной Европы, Москва 1995, стр. 231-260.

Власова - М. Власова, *Новая Абеџеџа русских суеверий: Иллюстрированный словарь*, СПб., 1995.

Георџиева - И. Георџиева, *Бџлџарская народна мџџолоџиџа*, Софиџа 1993.

Гура - А. Гура, *Символика живоџных в славџанской народной традициџи*, Москва 1997.

Зеленен - Д. К. Зеленин, *Загадочные водяные демоны „шуликуны“ у русских*, Lud slowiański, Kraków 1930, t. I, z. 2, str. 220-238.

Ивлева - Л. М. Ивлева, *Ряженные в русской традиционной культуре*, СПб., 1994.

Календарные обычаи - *Календарные обычаи и обряды в странах зарубежной Европы, вый. 4. Исторические корни и развитие обычаев*, Москва 1983.

Крачковский - Ю. Ф. Крачковский, *Быт западно-русского селянина*, Москва 1874.

Криничная 1993 - Н. А. Криничная, *Лесные наваждения: Мифологические рассказы и поверья о духе-хозяине леса*, Петрозаводск, 1993.

Криничная 1994 - Н.А. Криничная, *На синем камне: Мифологические рассказы и поверья о духе-хозяине воды*, Петрозаводск 1994.

Макашина - Т. С. Макашина, *Ильин день и Илья-пророк в народных представлениях и фольклоре восточных славян*, Обряды и обрядовый фольклор, Москва 1982.

Максимов - С. В. Максимов, *Нечистая, неведомая и крестная сила*, Москва 1989.

Маринов - Д. Маринов, *Избрани произведения в два тома, т. I, Народная вяра и религиозни народни обичаи*, София 1981.

Материалы - *Материалы к VI Международному конгрессу по изучению стран Юго-Восточной Европы, София, 30. VIII-6. IX 1989, Проблемы культуры*, Москва 1989.

Мицева - Е. Мицева, *Невидими ноци гостии*, София - 1994.

Морозов - Слепцова - И. А. Морозов, И. С. Слепцова, *Праздничная культура Вологодского края, ч. I, Святки и масленица*, Москва 1993 (Российский этнограф № 8).

МБ - *Міфы Бацькаўшчыны* /укл. У. А. Васілевіч, Мінск 1994.

Новичкова - Т. А. Новичкова, *Русский демонологический словарь*, СПб., 1995.

ПА - *Полесский Архив*. Материалы экспедиций Института славяноведения и балканистики РАН, Москва.

Павлова - М. Р. Павлова, *Терминология полесского фольклора*. Кандидатская диссертация, Москва 1989.

Попов - Р. Попов, *Светици демони*, Етнографски проблеми на народна духовна култура, София 1994.

Романов - Е. Р. Романов, *Белорусский сборник, вый. 4. Сказки космогонические и культурные*, Витебск 1891.

Сахаров - И. П. Сахаров, *Сказания русского народа*, Москва 1989.

СД - *Славянские древности: этнолингвистический словарь*. Под ред. Н. И. Толстого, Москва 1995, т. I.

Терещенко - А. Терещенко, *Быт русского народа*, СПб., 1848.

Толстой - Н. И. Толстой, *Каков облик дьявольский*, Язык и народная культура: Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике, Москва 1995.

Чибириков - Л. А. Чибириков, *Народный земледельческий календарь осетин*, Цхинвали 1976.

Э О - этнографическое обозрение, Москва 1893, т. 3.

Bartoš - F. Bartoš, *Moravský lid. Sebrané rozpravy z oboru moravské lidovedy*, Telč 1892.

Lud - *Lud*. Polskie Towarzystwo ludoznawcze, Lwów 1895, t. I- .

Pelka - L. Pelka, *Polska demonologia ludowa*, Warszawa 1987.

Tylkowa - D. Tylkowa, *Medycyna ludowa w kulturze wsi Karpat Polskich*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1989.

С руског превео
Љубинко Раденковић

ЗИМСКИ ОБИЧАЈИ У ГОРЊЕМ ВИСОКУ У ЕТНОЛИНГВИСТИЧКОМ СВЕТЛУ

Теренска истраживања према етнолингвистичком упитнику (1) вршила сам у селима Горњег Висока у јулу 1998. године уз помоћ Д. Златковића (Музеј Понишавља у Пироту). Радиле смо у селима Дојкинци, Брлог, Јеловица, Височка Ржана, Рсовци (2). Етнолингвистички приступ омогућава да се осветли културно-језичка традиција краја пошто се свака појава у народној духовној култури сагледава са више тачака гледишта, пре свега, као део народних обичаја и веровања који има одраза у језику - у лексици и фразеологији. Прикупљена грађа на такав начин вишеструко је корисна (3).

Овај оглед народне терминологије календарских обичаја у Горњем Високу обухвата зимски циклус обичаја (најразвијенији код балканских Словена). Он је рађен према упутнику који је објављен 1996. године у руском часопису „Вопросы языкознания” (4). Тамо сам покушала да покажем могућности за стварање идеографских и тематских речника на основу грађе из народне духовне културе. У овом чланку на примеру прикупљене теренске грађе из села Горњег Висока (тимочко-лужнички говори) износим једну варијанту тематских речника народне културе, рађених на основу одговарајућих тематских упутника (према принципу „од значења ка речи”).

Свака тема у речнику се односи на један од зимских празника. Распоред грађе унутар сваке теме одговара редоследу обичаја на тај дан. Уз лексичке јединице из сфере народне духовне културе су дате одреднице и примери који илуструју етнолингвистички контекст њихове употребе у културно-језичкој традицији Горњег Висока (5).

Као коментар додају се и екстралингвистички подаци који се односе на обичаје и веровања.

АНДРИЈЕВДАН

Андрéвдѣн - „Андријевдан” (Принéло дѣн кóлко морúзно зрño од Андрéвдѣн до Јовáндѣн, од Јовáндѣн кóлко јелéн шрeћѣк да рíйне, шóлко, Бр-Дк).

Мéчкин дѣн - „Андријевдан” (Варе кукурузне клипове које не пробају док не изнесу на мéчку. Уочи Андријевдана остављају клас испред врата. *И јујуѣру домаћица се дíгне рáно, и íде, клáс донесé и ойчe и на свí ни даде да прóбају да ни не болú зúби. Лажу децу: домаћица нагрíзне клас и каже: „Мéчкѣша доодíла и негрíзла клáсѣи”*, Бр - Дк).

клас - „част, храна за мечку” (Оставља се на високом месту да то не дирају пси. *Скува се и нóси се клáсѣи увечер на мéчку, али шó прé Андрéа, суѣра је Андрéвдѣн, и шó нóсе на мéчку клáс, Јл*), в. **Мечкин дѣн**.

СВ. ВАРВАРА

Вървара - 1) „дан св. Варваре”; 2) „обичај да девојчице обилазе куће да прикупе зрно за варицу” (*Иду дéца у вървáру, скуѣљају клáсове: кукуруз, ѣасуљ; кој шíша íма дáрује ѣи. Јл*); 3) „шарено зрно и воће које девојчице прикупљају током сеоског опхода” (уп. израз: Мешано као вървара, Бр - Дк. *И у корíе ни дáју вървáру, ВР*); 4) „варица, ритуално јело од прикупљених у селу зрна пасуља, кукуруза”, Бр - Дк, Јл. (*И шóсле се скувају клáсови, и каже: „вървара” Јл*).

вървърка (пл. вървърѣ) - „учесница обреда у сврху прикупљања зрна за спремање варице.” (Свака учесница носи *крóшњу* - корпу - и тражи по два три зрна од куће; у случају да нема кћерке домаћица сама узме за своју варицу по мало зрна из корпе сваке „варварке”, Бр - Дк.).

СВ. НИКОЛА

Свети Никола - „дан Св. Николe” (То је слава у неким селима: То га славе Рсовчани. Бр - Дк).

ИГЊАТИЈЕВДАН

Игњатијевдан - „Игњатијевдан” (*Кад буде Игњатијевдан ми не смемо да ви́чемо кокошке да ни не носе далеко. А ми - коно́иче, ња ве́жемо, њим сѝа́вимо да једу*, Бр-ВІТ).

Њодлаза - „обичај прве посете куће на Игњатијевдан и на Бадњи дан” (*И каква ми је ѡдлаза ѡаква ми је срећа у сѝоку ѡсле: ако дође нека срећна особа онда се током наредне године овце јагње, козе козе, краве теле*, Бр-Дк., Јл, ВР).

Њодлази (в.) - „чин прве посете куће уз ритуалне радње на Игњатијевдан и на Бадњи дан”. (*Јуѝром изађемо и ѡодлазимо у кућу. И узмемо „ѡѝлеѡа” унесемо*, Јл).

Њодлазари - „учесници (деца), који обилазе куће на Игњатијевдан” ВР. (Иду нам каже „колѝани” (на Бадњи дан), *а кад буде на ѡдлазу - „подлазари” на (Игњатијевдан)*, ВР).

Њѝле - „сирова гранчица којом полазник меша у жар и благосиља” Бр, Дк, Јл, ВР. („*Њѝле*” *закачимо у кућу, на верѝге, <...> и седи до Боѝојављења, а на Боѝојављење се ба́ци у реку*, Јл).

Њѝлич, ѡѝличи в. *ѡѝле*. Бр, Дк, ВР („*Њѝличи*”, *ѡа ѡи сѝа́вимс висо́ко и чу́вамо ѡсле*, Бр - ВР).

мѝша (в., у изразу: *мѝша у ж́ар; мѝша у ѡгъњ; мѝша у ваѝру; мѝша у шѝбреѝ*) - „чин мешања жара у огњишту уз благосиљање током зимских празника” (*То у шѝбреѝ мѝша: „Колко ѡкрице. ѡолко ја-реѝѝнка, ждребѝѝнка, ѡелчѝнка, дечѝца, нај-више - мѝд и м́асло. и белá ѡѝа́чка!*”, Бр - Дк).

колéда - „обичај да се на Игњатијевдан и Бадњи дан обилазе куће у селу” (*Појду деца у колéду*, Бр - Дк, Јл. У селу Дојкинци су две колéде: на Игњатијевдан и на Бадњи дан, у Брлогу, Јеловици, у Височкој Ржани је колéда само на Бадњи дан, Бр - Дк, Јл, ВР).

колéцује (в.) - „чин дечијих опхода на Игњатијевдан и Бадњи дан” в. *колéциани*.

колéциани - „учесници (деца) опходних обичаја на Игњатијевдан и Бадњи дан” („*Колéциани колéцују и уз комин поглецују*”. *Колéмо свињу, ња месо ойушимо, ња у комин сивавимо. А они кад уцу, њако кажу*, Бр - ВР).

пејелашар (пл. *пејелашаре, пејелашаре*) - „мали колачић у облику круга (незатворена са једне стране осмица) који се даје деци која полазе кућу, углавном на Игњатијевдан”, Дк, Бр, Јл, ВР (*Пејелашаре њо на Игњатиовдџи, њо меси. Јл. На Игњатиовдџи се каже „пејелашар”*, ВР).

пејелаш (пл. *пејелаши*) - Бр - Дк, в. *пејелашар*.

колáчки - „мали колачићи који се дају деци - коледарица”, в. *пејелаш*, Бр - Дк.

чећич - „лескови прут у облику шпаге који носе колеђани за насађивање колача”, Бр, Дк, Јл. (*они носе чећич, деца; и на чећич наврве колáч, пејелаш*, р, Бр - Дк).

НЕКРШТЕНИ ДАНИ

мрсни дни (дани) - „некрштени дани, временски размак од Божића до Богојављења”, Бр, Дк, Јл, ВР, Рс. (*Не идемо на седeњћу, кажемо да су њо „мрсни дни”*. *Кажемо да гасимо видело у кућу, да нема видело у кућу*. Бр - ВР. *Од Божић до Богојављење, не њеру од ране, да не буде да добива ране човек ил нешињо, ил сибка <...> и за њој ги зову „мрсни дани”*. Јл.).

БАДЊИ ДАН

Бѣдњи дѣн - „Бадњи дан” (*На Бѣдњи дан кад мѣси-мо, за Бѣдњу вѣчер да сѣрѣмамо, у ѿгѣај се мѣси и колáч, ВР*).

Бѣдња вѣчер - „Бадње вече” (*Али ѿб, ѿа е билó на Бѣдњу вѣчер: мѣ кој кудѣ сѣдне <...>, нѣма да се ѿокрѣне, нѣма да се ѿмѣшиѿа док не заврши се вѣчѣра. И да се дѣгну све на едну сѣрану да ни не ѿолѣгне жиѿио, да ни не бѣзу ѿчѣле, Рс*)

бѣдњак - „бадњак, церово или хростово дрво за спаљивање уочи Божића” (*Е, кад ѿдемо донóсимо бадњак у кућу, ми ѿзмемо бѣлу кошуљу сѣарѣнску, мушку, и ѿосѣрѣмо дрва, и унесѣмо, ВР. Такó су ми ѿричáли сѣари, каже: ако ѿрѣгорѣ бѣдњак че се облáжимо, ако не ѿрѣгорѣ и дáље че ѿосѣимо, Бр - Дк*).

ѿбдлаза в. Игнатијевдан.

колѣда в. Игнатијевдан.

колѣцани в. Игнатијевдан.

мѣша (в., у изразу: *мѣша у жáр, мѣша у óгѣн*), в. Игнатијевдан.

ѿѿле - „сирова гранчица коју носе коледари на Бадњи дан да мешају у ватру уз благосиљање”, ВР. (<...> *сáмо нóсе колáчи шио су њим дáли и ѿо јѣдну шумку - „ѿѿле”. Тó ѣа кажемо ми: „Пѿле нóсе”. И улáзе, и оѿвáру шиóреѿѿ, и ѿричу: „Кóлко ѿскрице, ѿóлко јáњишиѿа, ѿóлко јáришиѿа, ѿóлко ѿелчѣнка, ѿóлко ѿрашичѣнка...”, ВР.), в. такође Игнатијевдан.*

ѿѿојáѣа - „тојага, део коледарске опреме”, ВР. (*Нóсе ѿѿојáѣе. И ѿглу, и кóнѣц, и око врáѿа. И кад дóцу ми њим óáмо колáч, óни сѣáве на ѿу врѣцу, Бр - ВР*).

шарени лебови - „бадњидански хлебови са шарама”, Дк, Јл, БР. (*Сваќви шарени лебови намесимо на Бџдњу вечер, и ѿоѓачу, у њу ѿару*, Дк)

колач - 1) „бадњидански хлеб са шарама, сличан колачу за празник слава”. (Пререже се на Бадње вече (Дк, Јл) или на Божић. (БР)). (*Колáч ѿма шѿо си рѣжемо, ѿо је ѿрво, као сѿроѿи сваку славу, колáчич. Дк. Оѿчињемо од колáч. Колáч се ѿрво ѿрерѣже, ѿресечѣ. И ѿосле од свѣ се ѿроба*, Јл.);

2) „хлеб који се прави за коледаре” (*Тó се си и казáло: „Колáчи за колѣду”*, БР).

кућа - „бадњидански хлеб са шарама које симболишу кућу и укућане” (*За Бадњу вечер мáсимо „кучу”, мѣсимо „ѿојáѿу”, мѣсимо „џрадѿну”, „њѿву”, „ливáду”, све ѿо ѿосебно мѣсимо*, Бр - Дк. *А шѿо је „кућа”, ѿо се не начѿња. Тó се сáмо ѿресечѣ, а нѣма да се начѿња <...> да ми се овце не ѿрљу, да ми курјаци не односѣ овце*, БР).

ѿојáма - „бадњидански хлеб са шарама које симболишу тор, овца, куче” (*А „ѿојáѿу” коју мѣсимо, њу заѿвóримо. Знáчи, да е ѿуна „ѿојáѿа” сѣс овце и заѿвóрена врáѿа да не излáзе*, Бр - Дк).

овчáрник - в. *ѿојáѿа*. (*Па колáч, „кућа”, „љанѿк”, „овчáрник”. И „крáву”, и „крѿа” мѣсимо*, Дк).

џрадѿна - „бадњидански хлеб са шарама које симболишу поврће, домаћицу” (*ѿсѿо и џрадѿна: сѿáвимо зѣлђе, сѿáвимо џрадинáрку*, Бр - Дк).

ливáда - „бадњидански хлеб са шарама које симболишу купове сена, косаче” (*„Ливáду” наѿрáимо <...>*, Бр Дк).

њѿва - „бадњидански хлеб са шарама које симболишу крстине, жетварке” (*Крсѿи, жѣѿвáрђе, - свѣ ѿо наѿáрамо*, Бр - Дк).

кравá - „бадњидански хлеб који симболише краву”, Бр, Дк, Јл (*Краву ако имамо, месимо и „краву”*, Бр - Дк. *Па меси се и „кравá”, и „свиња”*. Јл).

свиња́ - „бадњидански хлеб који симболише свињу”, Јл (*Па исто и свиња́, само и́ако се сја́ви да се различи, повише као оне сиске, да се позна́ва*, Јл).

крт - „бадњидански хлеб који симболише крта” (*„Крџа” ја не месим да ми не рије, а кој ѓа меси њим рије*, Бр - Дк).

крџица в. *крџ*. (*„Крџицу” убише ми не начињамо. То си цело ости́ане. Месимо да ни не би ри́ла гра́дине*, ВР).

љаник - „бадњидански хлеб са шарама које симболишу кошнице” (*Најра́имо „љаник”, ја „кошарје”: по две једна врз дру́гу иу́рџице...*, Дк).

ичелин - „бадњидански хлеб са шарама које симболишу кошнице, пчеле” (*Месимо „кућу”, „њиву”, „лива́ду”, „ичелин” ко чу́ва ичеле*. Јл).

и́ресна по́жача - „бадњидански хлеб са паром унутра” (*Със и́ару́шу - и́ресна по́жача, без квáсъц*, Дк. Тај хлеб се дели међу укућанима који гледају коме се допадне пара: *И съг у чи́ју се дѣл и́адне и́ај е срећан*, Бр - Дк. *И по́сле узме дѣда и по́дѣли, по́дѣли, по́дѣли. У чи́ј дѣл се и́адне и́арáи́а и́и́ја е срећан*, Рс).

кравáј с и́ару́ - в. *и́ресна по́жача*. (*Кравáј с и́ару́ меси́мо на Бѣдњу вѣчер, уочи Божíча*, Дк).

иу́рџа - в. *и́ресна по́жача*. (*А оно́ва по́сле иу́рџи́шу дѣли́мо на сви́ кому́ че се и́адне и́арáи́а*, Дк).

зељаник - „ритуално јело од киселог купуса за Бадњу вечер” (*И најра́имо зељаник оди кáсело зеље и и́рема́жемо със и́и́кву, и и́ресну по́жачу. И кад б́уде дома́нин чии́ал <...> ја узнем на кру́ж, сја́вим зељаник, по́жачу, сол и бѣли лук. И свѣчу узнем. И до*

йѡла каѡ бѹдеш чийѡл ја излѡзим нѡйѡле и зѡвем: „Ајде, Свѣтѡи Лѡјѡ, дѡђи ми свѡ на вечѣру, немѡј лѣйѡска на њѡву и на ливѡду!”, Бр - Дк).

ѡка на вечѣру - „обичај да се на Бадњу вечеру зову свеци, митска биѡа, дивљач да вечерају” (б), в. такође зельѡник, Дк; Бр, Јл, ВР, Рс (*Найрѡимо ийѡквеник, зельѡник, йѡзѡчкуйѡ иујѡ шѡѡ дѣлимо, свѣчу, - и иѡ изнесѣ. И йрво ѡка Бѡжју мѡјку: „Бѡжја мѡјко, „ајде на вечѣру!” И йѡсле, и дивѡ, и ийѡшомно, и свѣ ѡка на вечѣру <...> Бѡжја мѡјка, йа че ѡка, мѡслим, лисѡце, йа че ѡка јѡзѡвце, йа че ѡка ийѡце, йа че ѡка да ни не лѡѡе морѡзу, нарича, нарича, нарича, кој му дѡјде на йѡмейѡ и на јѣзик, - свѣ йѡзовѣ до дѡцу,* Рс).

БОЖИЋ

Божѡч - „Божѡћ” (*За Божѡч мѡра свиѡју да закѡлемо, Бр - Дк*). (*Ујуйѡру се йрво омрсе йеченим врайѡцем: И кад бѹде Божѡч, йрво се с иѡѡ облѡжимо да смо лѣћи како ийѡле, Бр - Дк*).

колѡч - „колач за Божѡћ; меси се на Бадњи дан”, ВР (*Сѡѡвено му овѡко колѡце на средѡну, йа йѡсѣчено рѡђѡви. И иѡѡко, колѡч. Прво сѣчемо колѡч йа ѡнда крсѡйѡмо се и сви сѣднемо да дорѡчкујемо, Бр - ВР. Тај колѡч се сечѣ на Божѡћ, ВР*).

НОВА ГОДИНА

Васѡљ - „Нова година” (*Гатаѡа уз зрна овса на шпорету, ко ће да умре, који се млади воле: Овѡс сѡѡѡламо сѡрѡшѡи Васѡљ, Јл. На Бадњу вѣчер клѡамо, йа йѡсле не клѡамо (орахе) до Васѡљ, до ѡну сѡѡѡру Нѡву жѡѡдину шѡѡ кѡжемо. Од рѡне нисмо иѡѡ радѣли, Бр - Дк*).

Васѡљѡѡн - в. *Васѡљ* (Прѡвимо си ийѡйѡу на *Васѡљѡѡн*, ВР).

Сѡѡѡра Нѡва жѡѡдина - в. *Васѡљ*.

бáница - „ритуално јело од теста и сира са белегама за гатање на Нову годину” (*А у њи (коре) сѣáвимо: на једѣн крај слáмку, на једѣн - сéно, на једѣн дрво брсѣи́ну, и ѣо ѣ́осле завѣјемо с дрўђе кóре и нé зна се гдé. Кóј којé најде у ѣ́ога ѣ́ма сре́ће. Туј слáмка е за гóвeда, сéно је за óвце, а брсѣи́наѣа е за кóњи, Дк).*

ѣи́ѣа - в. *бáница*, ВР.

раждáѣа - „новогодишњи опход ђака са иконом и црквеним песмама” (до другог светског рата; *Али скуѣ́ѣају колáч, ѣе ѣ́сѣе ѣеѣѣашарé и ѣáре, и шушéницу мéсо. То е раждáѣа скуѣ́ѣáла. ѣду у раждáѣа, Бр - Дк).*

КРСТОВДАН

Крсѣ́óвдѣн - „Крстовдан” (*Крсѣ́óвдѣн и Водѣ́це, ѣа Свѣѣѣ Јовáн ѣ́осле. Али Крсѣ́óвдѣн се не ѣ́рáзнује, само Водѣ́цеѣе, Богóјáвљење кад б́уде, Бр - Дк; óбично за Водѣ́це на Крсѣ́óвдѣн вáре ѣиѣѣѣје, Јл).*

БОГОЈАВЉЕЊЕ

Водѣ́це - „Богојављење” (Освећују воду на реци, затим је носе кући: прскају по кући, по торовима, чувају ту воду за годину дана, Бр - Дк. *Прво је Крсѣ́óвдѣн, ѣа ѣ́осле су Водѣ́це, Богóјáвљење. И óнда јујуѣро ѣ́шли смо на рéку ѣ́а смо се мѣли, Јл).*

Богóјáвљење - в. *Водѣ́це*. (*Богóјáвљење, ми гá кáжемо „Водѣ́це”, ѣу кúвамо ѣиѣѣѣје за ѣ́áј дáн, мéсимо ѣ́ога́чу, Бр - Дк).*

ЈОВАЊДАН

Јовáндѣн - „Јовањдан” (*И Јовáндѣн, ѣо ѣ́рáзнујемо, Бр - Дк. На Јовáндѣн ѣ́ма да изáђемо на ўлицу: и сѣ́ари, и млáди, и дéца. Мóмци вóде девојке и бáцају ѣи у вóду, да и кúѣају. А љ́уди имá који су узéли коѣ́лé, бóсиљак. Једѣн ѣ́о нóси, а двоѣца вáѣе чов-*

éка, мѹжа и нóсе ġа у рéку. Ако ѵлáѳи, нéма ġа удá-
ве, ако не ѵлáѳи, ѵсѹѳе ġа у вóду да ġа „удáве”, да
ġа умóкре, ВР).

БАБИНДАН

Бáбиндѡн - „Бабиндан” (Е, óнда не рáдимо нѳшѳа,
на ѳѳѳа Бáбиндѡн. Не ѵлéѳемо, не ѵрédемо, ѳáкó
нéшѳо, Бр - Дк. Жéне се скѹѳљају, ѵрáзник, не рáде
нѳшѳа. Збоġ жáбицу, да не би ġовéда ваѳѳала
бóлес, „жáбица” се кáже, Јл).

ЧАСНЕ ВЕРИГЕ

Љѹѳице-Верѳѳице - „Часне вериге”. Љѹѳице верѳѳице
се празнују од удара грома” (7). (Постоји и одговарајући
назив за дугу, која према веровањима пије воду из извора
у земљи: Љѹѳице-верѳѳице. И најѳју се вóду, лéзне,
наѳѳју се вóду, и дáље че дѳзу увѳс, Дк).

ТРИВУНДАН

Зарезóја - „Тривундан” (Зарезóја... Прáзњуемо нéġа
од жѳѳо. Врáѳци да ни не кљѹцу жѳѳо, Бр - Дк).

СРЕТЕЊЕ

Госѳодѳѳе Среѳѳење - „Сретење”, Бр - Дк.

Боġорóдично Среѳѳење - „Сретење”, Јл.

ХАРАЛАМПИЈЕ

Аралáмѳѳѳа - „Харалампѳѳе” (Аралáмѳѳѳа нéка слá-
ва, слáви ġу нéкој, Бр - Дк).

ВЛАСОВДАН

Влáсовдѡн - „Власовдан” (На ġовéда слáва, ѳѳáј дáн ми
слáвимо на блáġо, Бр - Дк. Кад óблак бѹде, ѳсѳѳо ѵá-
лимо ѳѳу свéчу, чѹвамо је од Влáсовдѡн. Нáрочѳѳо,
за ѵрéd óблак. Свéча је ѳсѳѳо осѹкана <...> и ѳóсле
ġу свé ѳѳекá лéѳо омóѳамо с бéл конġѳ и с црвén

канџи. И чувамо љу. То ѓорѝ шѝѓѝј док се колáч ѝресечѝ и ѝосле се чува. Па лѝѝо кад бѝде, ѝојде сѝрáшан óблaк, и свѝчуѝу уѝáлѝмо и држѝмо ју нáѝоље у рѝку да се óблaк рáѝури, Бр).

колáч за ѓовѝда - „колач који се меси и реже за говеда на Власовдан”. (Осем једног колача за говеда који се реже уз запаљену свећу, меси се и по једна погачка за свако оц говеда: уочи, сѝрóѝи ѝáј Влáсовдѝн рѝже се колáч за ѓовѝда. На свáко ѓовѝдо се омѝси јѝдна, ѝáкореѝи, ѝуриѝица, да ми кáжемо, ѝоѓáчка малѝчка, оволика. И ѝрерѝжемо колáч <...>, јá одлáзим у шѝáлу, свѝча си ѓорѝ, нóсим на свáку, кóлко ѝмам крáва, или ѝѝелад. На свáко, крáву и ѝѝелад, сáдем ѝу ѝоѓáчку, ѝуриѝицу да рѝча, и на ѝу сóл ѝма ѝсѝо, Јл).

ПОКЛАДЕ

Меснѝ ѝоклáде - „последњи дан испред Беле (сирне) недеље”, Бр - Дк.

Сѝрна нѝдеља - „Бела (сирна) недеља” (Цѝла нѝдеља Сѝрна нѝдеља се кáже. Цѝлу нѝдељу љуљѝу и не одврзују љу. Вржу на нѝку врбу вѝлику. Љуљају се све ѝо рѝду, од младих до сѝарих баба. Кад се љуљају ѝрви ѝуѝ, вичу: „Да се рóде ѓрснице-е-е! Дѝђе, дѝђе кáко рѝку, ѝѝѝѝе, ѝѝѝѝе кáко ѝѓлу, а ѓѝсѝе кáко мáѓлу”, Бр - Дк).

Сѝрне ѝоклáде, Сѝрна ѝоклáда - „последњи дан Сирне недеље испред Великог поста” (Послѝдња је Сѝрна ѝоклáда, Јл), Бр - Дк.

Просѝѝене ѝоклáде - в. Сѝрне ѝоклáде, Бр - Дк.

ѝрóчка - „обичај посећивања кумова, узајамног праштања у недељу, на последњи дан Сирне недеље” (И дóђе ни кѝм на ѝрóчку, Бр - Дк).

óрѝѝѝѝак, óрѝѝѝѝа - „напунена сламом раклá која се пали и врти на Месне и Сирне покладе” (ѝсѝо слáму

мѣйну у онó двосѣручно дрво, орѣйѣнак се каже. И найлне, и зайале, и окрѣћу око њѣ, Бр - Дк. На обе-на Сѣрне и на Месне врѣу ѣо и кажу га „орѣйѣна“ Јл. Па оку: „Орѣйекóйѣше, орѣйѣнаци врѣйѣше, бѣлѣше све у младѣше неvéсѣе!“, Рс (8). Сламу после носе код кошева да се пчеле роје око кошница, (Бр, Дк, Јл, Рс): Орѣйѣна кад ѣрежóri, ондѣк се одне́се... аде ѣма кóшнице. Јл).

аѣћање - „обичај да се хвата зубима парче банице, жив угљен, јаје, који се стављају на конач на Сирне покладе“ (Понекад се чиновни разликују: Баницуѣу аѣћамо, уѣленѣй дѣвамо, а јајцѣѣо клцамо сѣз зѣби на ѣѣга. Љѣламо баницу, и јајцѣ ѣламо, и жив уѣлен. Уѣлена дѣвамо да ни се не ѣѣцају ѣснице. Баницуѣу зѣвамо на ѣу као да ѣу једѣмо. А на јајцѣѣо ѣсѣо и на ѣѣга ѣѣка ни од ѣрад ли шѣѣ ли је..., Бр - Дк. Конац завезују на неколико места, намењујући чворове старцима у селу, затим пале конач: Ако сѣѣѣгне ѣа ваѣира до ѣѣѣја уѣзл, че ѣмре, Бр - Дк; Аѣћа се ѣо јаје. Сѣѣки сѣрема јаје зѣне и каже: „Дај, да „аѣћамо, каже, јаје“. Јл. Негде се конач чува да се вежу ноге оболелих оваца, коза: <...> И оди ѣѣѣја кóнѣц уѣнемо ѣамо вѣжемо на нóѣе и оно ѣѣко, ѣѣко, ѣа ѣрóце. Те ѣѣка смо на сѣѣоку везуѣали: бѣло јаѣанѣци, бѣло јаѣишѣа, Рс).

ЗИМСКИ ОПХОД СА УБИЈЕНИМ ВУКОМ

ѣрóси на злѣину - „опход са убијеним вуком у сврху да се прикупе дарови, углавном вунене ствари“ (Убѣили бѣоше вѣка ѣред ѣѣѣ-чѣѣѣри ѣбóдине и ѣу га у нас дрѣше, и кóжу му најлнѣше сѣс слáму, ѣа га носѣше ѣо селó. Кóј ѣим дáде чорáѣци, кóј ѣим дáде ѣáре <...>, ѣѣно бѣоше збрáли!, Бр - Дк).

ЛИТЕРАТУРА

1. А. А. Плотникова, Матѣриалы дѣя эѣнолинѣвѣсѣѣческóѣо изучѣния балканославѣанскóѣо ареала, Москва, 1996. Уѣѣѣѣѣѣ ѣе раѣен за ѣоѣѣребе Ма-

ло̄ дийалекѣолошко̄ айласа балканских ѣезика (руководилац - А.Н. Соболев, ИЛИ РАН, Санкѣй-Пеѣербур̄), в.: М.В., Домосилецкая А. А. Плотникова, А. Н. Соболев *Малѣй дйалекѣологический айлас балканских ѣзыков*, у: XII Международный съезд сливистов. Доклады Российской делегации. Москва, 1998.

2. Коришћене скраћенице: Дојкинци - Дк; Брлог - Бр; Јеловица - Јл; Височка Ржана - ВР; Рсовци - Рс. У случају ако је казивачица рођена у једном селу (на пример, у Брлогу, а удата - у друго село, на пример, у Дојкинце), онда се користи дупла скраћеница (на пример, Бр - Дк), с тим што је на првом месту село где је казивачица рођена јер отуд се највише обичаја сећа. Казивачи: Верка Мадић, 1921 (Бр - Дк); Пловдина Петровић 1936 (Дк); Милица Мадић, 1908 (Дк); Јаворка Митић, 1919 (Бр); Зорка Јонић, 1921 (Јл); Смиља Мадић, 1927 (Јл); Александар Мадић, 1930 (Јл); Урош Панић, 1935 (Јл); Милица Ранчић, 1925 (Бр - ВР); Мирослава Игњатовић, 1927 (ВР); Персида Јотић, 1921 (ВР); Јевросима Пејчић, 1917 (Рс).

3. В. радове Н. Толстоја, на пример; *Н.И. Толсѣой, Ѣзык и народная кулѣура. Очерки ѣо славянској мифологѣи и ѣтнолингвистѣике*. Москва, 1995.

4. А. А. Плотникова *Семантический ѣодход к оѣисанию ѣерминологѣи јужнославянској обрядностѣи*, у: *Воѣрсы ѣзыкознания*, No 2, 1997.

5. Примери из пиротског говора су били снимљени на траку и дати су онако како сам их чула у Москви. Треба рећи да је у свим случајевима где су у примерима стављени ч и ц на месту где је у књижевном српском језику ћ и љ (свеча, колецани), ови гласови у пиротском говору често имају акустички ефекат, сличан т/д, а исто тако и к/г, али ми смо следили већ устаљену традицију бележења ових гласова у пиротском говору, оријентишући се на *Речник ѣиројско̄ говора* Н. Живко-

вића, Пирот, 1987. (В. тамо и опис пиротског говора, с. 179-184).

6. Детаљну анализу обичаја како се у Пиротском крају позивају на вечеру митска бића, свеци итд. (најчешће - *Цермана*), види код Д. Златковића: Д. Златкович, *Приглашение Германа на рождесѝвенский ужин (к изучению обычая)* Живая старина, № 1, Москва, 1998, с. 18-21; Д. Златковић, *Фразеологија сѝраха и наде у ѝироѝском ѝовору*, СДЗб, XXXV, Београд, 1989. с. 382-383.

7. М. Петровић, Дојкинци, Београд, 1997, с. 242.

8. Уп.: Д. Златковић, *Фразеологија...* с. 386.

Мирјана Детелић

МЕСТО СУСРЕТА ЉУДСКОГ И НЕЉУДСКОГ СВЕТА У ЕПИЦИ

*(Прило̄г̄ ӣроучавању узајамно̄ дејс̄тва
књижевних и некњижевних чињеница у
моделовању епско̄ ӣесничко̄ шекс̄иа)*

Са становишта поетике простора у српској десетерачкој епици - што је најтешње везано за тему овог рада, неопходно је држати на уму следеће. Сваки пут кад се говори о местима на којима у епици долази до сусрета између људског и нељудског света, заправо се завирује у сам процес књижевног моделовања мита кодираног параметрима простора. Будући да се тај процес одвија у моделативној равни заједничкој и књижевности и миту, митски простор може ући у процес моделовања књижевног текста, али се тада, као и све друго, подређује књижевној норми која природно тежи да у први план извуче књижевне кодове, а да све остале потисне што више ка маргини. Овакво дејство књижевне норме лако се запажа у усменој књижевности као целини, а ми ћемо за ову прилику покушати да њен рад у епици прикажемо кроз три жанровске константе које битно утичу на све структурне сегменте епске слике света.

Прва међу њима има најдалекосежније последице и захвата поделу епског космоса на горњи, средњи и доњи свет. Уместо опште митске слике неба, земље и света под земљом (широко документоване у фолклору и усменој књижевности, нарочито у предањима, басмама, бајкама и сл.), епика нуди варијанту *горње небо - доње*

небо - земља која се у другим усменим жанровима не може наћи. Консеквентно, простор између неба и земље није више хомогена целина, већ се осликава као стратификована вертикала: у „небеским висинама” (изнад којих не постоји ништа више ни веће) борави Бог; између њега и „небеских врата” која деле земљу од неба смештају се Исус, Богородица, анђели и свеци; на земљи бораве демони и човек, а везу међу стратусима - као медијатори - одржавају њихови нарочито одабрани представници (анђели и светитељи). Дејство анђела оријентисано је одозго према доле, а дејство светих људи обрнуто. На тај начин не само да се просторни код (горње небо - доње небо - земља) уписује и у религијски кодиран низ: Бог - посредник - човек, већ се у пуној мери актуализује и начело разграничавања, будући да једино за човека постоји јака граница која се не може прећи (небеска врата), док је небеској популацији сваки стратус једнако доступан.

С друге стране, у недостатку подземног света, земља постаје место врло великих знаковних могућности јер се на њој - у истој, хоризонталној равни - непротивречно смештају и људи и демони, и овај и онај свет, чиста и нечиста места подједнако. Услед тога, у напору ка оријентацији тога и таквог света, долази до низа бинарних раздвајања, међу којима на првом месту уочавамо поделу земаљског простора на затворен и отворен. Под затвореним се подразумева омеђен простор који је човек освојио и заштитио магијским и материјалним границама, а све што остаје изван таквих граница и што не подлеже њиховом заштитном дејству сматра се отвореним, опасним и туђим, простором над којим власт имају нека друга, нељудска, натприродна и божанска или демонска бића. *Ако је унућраиши, зайворен йросйор зайоседнуи човеком, сйолаиши, ойворен йросйор за-*

* Изузетно, слична слика се формира у бајкама типа ”Чардак ни на небу ни на земљи”. Ту, међутим, стратификација вертикале није семантички иста (средњи статус је фантастични простор ”оног света”), а ни везе међу слојевима се не успостављају у оба смера већ само у једној (између доњег и средњег). И сам је сиже редак.

поседнуӣ је нуменом - и то је друга жанровска константа на коју смо желели да укажемо. Кад се ова општа просторна слика конкретизује у основну опозицију *кућа-шума*, у хоризонталној равни епског универзума као оријентациони реперни издвајају се само три референтне тачке: кућа, шума (или, боље, гора) и граница међу њима. Конципирана као центар човековог микрокосмоса, кућа се у том контексту истовремено јавља и као сфера апсолутне заштите од утицаја споља, не само као унутрашњи и затворен простор пуње безбедности већ и као унутрашњост простора самог. У том смислу врата на кући, односно кућни праг, морају се сматрати исто тако јаком границом као што су и небеска врата којима се у епици одваја небо од земље. *Све шито се нађе између ове две границе припада оивореном простору, ње он ипак добија значај медијаторног појаса у којем су могући сви догађаји и свакакви сусрети.*

Под даљим дејством поетике епског жанра, ова „среднша земља“ добија специфичну топографију. Будући да захвата две управне равни (од кућног прага до шуме и од кућног прага до небеских врата), овај простор као битна препознаје само она места на којима се те две равни секу, а то су увек само оне тачке у којима долази до хиперофанije или до сусрета између човека и нумена било које врсте. Сваки такав сусрет је *епски догађај* и управо је ту дејство књижевног кодирања најјаче. Повинујући се (трећој) жанровској константи која у први план изводи епског јунака као зачетника свеколике радње, епика редифинише појам *догађај* будући да ремети равнотежу између простора и времена као његових основних параметара. Услед тога, временска компонента у изградњи приче повлачи се на периферију, а у изградњи

* Као кад се пару унутар-напољу унутра замени са код куће.

** Услед тога, ова се места издвајају као *јака*, посебно означена или *свешти* места у најстаријем смислу те речи (*sacer* = свети, проклети; *paucos*, небо, *sacrum* = светиња).

епског јунака губи сваки значај (он не стари, не развија се, нити се на било који начин мења). Истовремено улога простора расте и шири се (од сцене и декора па све до атрибута епског јунака), да би на крају претрпела и повратно дејство своје експанзије, будући да се *ѝросѝор у ейѝци акѝѝивира и уводи у сѝже оноѝ часа и само онда када јунак сѝѝуѝи у њеѝа*.

Због свега тога простор у епици није хомогени и изотопни еуклидовски континуум (како гласи његова научна дефиниција), већ *дискреѝни низ јакѝх месѝа вишесѝѝруке знаковносѝи*. Овакав дискреционни распоред тачака онемогућава формирање хомогених и напоредних али супротно означених светова у оквирима исте, хоризонталне равни. У епици стога, за разлику од других врста усмене књижевности (бајке и предања, на пример), људски и нељудски свет нису две просторне целине које се сусрећу и додирују, већ до контакта међу њима долази преко посредника и изабраних представника на за то одређеним местима која се јављају као острва или чворишта посебних значења. Сва таква места припадају категорији отвореног простора и конкретизују се у четири топоса: *ѝора, вода, ѝѝѝ и ѝоље*.

За етнологе, фолклористе и митологе ово је стандардан, заправо редундантан податак. Било би, међутим, добро да свако ко књижевности приступа као извору података за реконструкцију митских чињеница, обрати пажњу на рестриктивност у избору места која могу ући у поступак књижевног моделовања нељудског простора. Њихов је број изузетно мали било са чим да се упореди, али кад се њему насупрот постави детаљна карта свих места на којима нечиста или виша сила може да се јави у традицији било ког словенског народа - видећемо да су ове четири епске тачке најмаркантнији и, заправо, најјачи, универзални елементи таквог простора. У приступу грађи чије су основне црте разуђеност и разноликост, редуkcија је логичан и чак нужан поступак за књижевну врсту која се исцрпљује кроз причу о главном јунаку и ономе што му се десило. То заправо значи да за *ейску ѝесму, која се може реализоваѝи само у језику,*

жанровски није прихваћиво никакво сажимање које би ишло на штету њеног медија, те стога овом постојку неминовно подлежу само елементи чији је значај са савановишћа књижевне норме другоразредан.

Исто начело примењује се и у моделовању митских бића - виле, змаја, дива, гује, бабе и троглавих или трипартитних људи - са којима се епски јунак може сусрести. Етнолошки, фолклорни или митолошки подаци о сваком од њих много су обимнији и живописнији од оног из чега је припређен њихов епски лик. Епска вила, на пример, пружа типичну паганску слику: место на коме борави (језеро, Дунај, врело, кладенац, бунар, облак, гора) сматра својим доменом и брани улаз у њега застрашујућим средствима (одузимањем вида, снаге, самог живота); господари ловом и ловином, тј. одређује хоће ли лов бити успешан или не и за то, као и за бродарину, тражи надокнаду („од јунака обе очи црне, / а од коња све четири ноге” - МХ II,2; „од јунака руку и мишице” - МХ I,51); господари зверима (јаше јелена и зауздава га змијама кад иде у лов - МХ I,75; II,2; САНУ II,37); прориче судбину или допушта да се она „прочита” из воде (Вук II,74); познаје тајне лечења биљем, одликује се божанском завидљивошћу (кажњава певање у гори - Вук II,38; МХ II,3; САНУ II, 35,36), пада у немотивисан, божански гнев итд. За сусрет са таквим бићем потребан је човек који ће му нечим парирати - демонским својствима или натприродним рођењем - и епика, као поезија у функцији свога јунака, нуди само два компетентна лика: Краљевића Марка и Змај-Огњеног Вука. Змај Огњени Вук је врло необичан лик. Захваљујући његовој двогубој природи, у етици постаје могућ и један потпуни изузетак: демонска бића (вила, вук и змија) бораве и активни су у кући („Смрт Змај-Огњен Вука” СМ 104) док лече јунакове ране. У том својству и у тајном простору „шикли одаје” која ником другом није доступна, они су заправо део натприродног света коме и Змај Огњени Вук припада. Оног часа кад постану доступни људском погледу (као што се десило касније у песми), тај спој немогућ и распада се сам

од себе. Мада може изгледати друкчије, у чувени брак са вилом такође могу да ступе три епска великана - Краљ Вукашин, Краљевић Марко и Бановић Секула; вилу, опет, може да убије само Краљевић Марко, и тако даље. За познаваоца словенске демонологије ово су углавном општа места, а друкчије и не може бити *јер њроцес сажимања не мења већ само згџушњава и знаковности и значење зрађе. Еџика, наиме, нуди кондензовану слику онога шџо из џрадиције џреузима као зџошов модел.*

То се најбрже и најлакше уочава управо у слици простора, те се тако место на коме ће доћи до сусрета са демоном додатно оснажује наслојавањем већ ионако јаких топоса једног преко другог. Комбинације су разне: острво са митском биљком на митској „води калаџијској” (аждаја), вода у гори (виле и змајеви), острвце на језеру у гори (вила), вода крај пута у гори (виле и гује), бунар у гори (вила), пећина и вода у гори (дивови), пут кроз гору (гуја), јама безданица испуњена мутном водом у пољу (аждаја), итд. Исту слику пружају и појединачна митска бића те је зато тешко препознати њихове чисто епске додатке. Задржимо се на већ поменутој вили.

Из масе песама које управо потенцирају стандардну представу о њој као о демону горских, дивљих вода, тек се врло пажљивим читањем може екстрапонирати један други, за воду потпуно невезан, а опет у пуној мери демонски лик. На неколико места, од којих је најпознатија песма „Марко Краљевић и вила” (Вук II,38; слично и САНУ II,35,36), вила се јавља као биће које кажњава певање у гори. Овде је њен гнев, са којег стреља Милоша Облића кроз бело грло, мотивисан сујетом и завишћу на бољег певача, али у једној песми са истим сижеом из збирки Матице Хрватске (II,3) оваква мотивација изостаје и разлог за стрељање се не објашњава:

Па говори вила најстарија:

„Чујте мене, тридест дјевојака!

Ено гором Реља запевао.

Која ће се између вас наћи,
Да ће поћи горицом зеленом,
Да обрани Рељу Бошњанина,
Дат ћу њоме моје старјешинство.” (26-32)

У тренутку кад се ово дешава виле су на сабору и најмлађа, која има храбрости да се упусти у битку са Рељом и Марком, полеће ка будућем попришту. Мада се у принципу не стиче такав утисак, вила у епици ретко лети а много чешће плива (или већ шта треба кад је на води). Уз то, ове су њене две функције алтернативне и готово никад се не упражњавају истовремено, те се може слободно рећи да у епици постоје најмање две виле под истим именом, од којих је једна горски и ваздушни а друга горски и водени демон. То је логична последица кондензације, па би се још пажљивијим читањем можда открила и понека друга вила.

Даље, кажњавање певања у гори без психолошке мотивације, будући да се за вилу везује само у овој једној песми, могло би се узети као случајност кад за супротно тумачење не би постојали чврсти *књижевни* докази. У песмама са мотивима познијег постања (првенствено хајдучким и ускочким), биће које на исти начин кажњава певање у гори је хајдучки харамбаша кога са вилом директно повезује апсолутна власт над простором у коме борави, односно над гором, шумом и планином (све се

* Узорак на којем се ово излагање заснива састављен је из 1200 епских песама објављених у следећим збиркама: *Ерлангенски рукопис српских српскохрватских народних песама* (издао др Герхард Геземан, СКА), Ср. Карловци, 1925. скраћеница: ЕР; Вук Стеф. Караџић, *Српске народне џесме*, I-IV, Београд, 1976, 1988; I-IX, Државно издање, Бијоград, 1897-1902., скраћеница: Вук I-IX; *Hrvatske narodne pjesme*, Matica hrvatska, I-X, Загреб, 1896-1942 скраћеница: МХ I-X; *Српске народне џесме из необјављених рукописа Вука Сџеф. Каџиџића*, I-IV, САНУ, Београд, 1973-1974, скраћеница: САНУ I-IV; Сима Милутиновић, *Пјеванија црногорска и херцеговачка*, сабрана Чубром Чојковићем Црногорцем, у Лајпцигу, 1837, скраћеница: СМ. Као и увек када се ради са узорцима, могуће је да на другој страни постоји неодређен (можда и велики) број песама са сличним или истим мотивом.

три одреднице јављају у песмама). У овој фази епског певања на њега се преносе и други вилини атрибути: до сусрета са њим такође долази на путу кроз гору или крај воде у гори; пролаз кроз његов домен наплаћује се тешко (рањавањем, отмицом, плачком, смрћу); његово место на релацији своје - туђе није дефинисано те он, исто као и вила, зависно од контекста може бити и добар и зао, и пријатељ и непријатељ. Међутим, ако се вили, као демонском бићу, може приписати и немотивисан гнев, хајдучки харамбаша никако није замишљен као лик коме тако нешто приличи. Па ипак се за харамбашу Иву, рецимо, пева:

То је њему врло било криво,
 да тко пјева кроз гору зелену,
 док је Иву на раменах глава.
 (МХ I,48:301-303)

Будући да епика компетенцију свог јунака никад не доводи у питање (тине би се из темеља уздрмале њене жанровске одреднице), једино прихватљиво објашњење своди се на преузете вилине функције, где неке у нову улогу улазе без остатка а неке не. Саме песме, уосталом, дају потврду за то: у „*Женидби Марка Краљевића*“ (МХ II,20) вила, увређена буком и песмом сватовске поворке која пролази кроз гору, поступа исто као и харамбаша у песми „*Малеица хајдук у којој свајово, које је њобило*“ (МХ VIII,20). На опомену да планином „брзо ходе и лако говоре“, да не пале светле пушке и да не ударају у бубње и свирале јер ће увредити „вилу баждаркињу“ у првом а Малету хајдука у другом случају, сватови реагују обесно и то им се свети:

Проклети су кићени сватови,
 Не слушају Краљевића Марка,
 Него пале св'јетле чефердале,
 Ударају бубње и свирале,
 Још попјева сватски старјешина:
 „Не бојим се до Бога никога,
 А него ли виле баждаркиње,

У мађије никад не вјерујем,
Нег у мога Бога великога.”
(.....)
Све то мисле кићени сватови,
Да им нико наудит не може,
Да ли ће их вила предобити.
Кад ето ти виле баждаркиње,
Па се вила у сватове свила.
Тешко се је вила расрдила,
Ослјепи му пет стотин сватова,
Охромил му пет стотина коња,
Попадали трави по зеленој.

(II,20: 54-77)

Пјани бише куме и дјевери,
Пјани бише, пјано говорише,
Саму Богу на жа' учинише
и дјевојку младу слободише:
„Ти се не бој, мила наша снашо!
Док је наша на рамену глава,
А с тридесет госпде сватова.”
Они супрот Богу говорише:
„Ма да небо на земљицу падне,
На копља би њега дочекали,
Нит би смјело на нас ударити,
Камо л' да би Малета ајдуче
А са својих тридесет ајдука.
Он се боји миша испод кладе,
Камо л' не би госпде сватова!”
Срдба божја по њима падала
и Малету к њима испутила.
(.....)
Смјеста пуче тридесет пушака,
и погиле тридесет сватова.

(VIII, 20: 37-63)

Кад се упоређују овако, наизглед, различити текстови, треба обавезно имати у виду да се епика заправо држи на клишеима различитим и по врсти и по обиму, од језичких и структурних до композиционих и сижејних. Стихови које смо овде цитирали очигледно припадају истом клишеу, без обзира на обрнуту означеност алтернације Бога и виле у првом а Бога и хајдука у другом примеру. Штавише, то је обртање и само индикативно утолико што се - ако мотив са вилом узмемо као старији - нешто слично могло и предвидети кад клише почне да се пуни новим садржајима. Тим пре што управо ту, у хајдучким, ускочким и историјским епским песмама, вила губи одреднице митског или демонског бића и све се више маргинализује, јављајући се само као информатор („Кличе вила с Авале планине” и сл.), у функцији која се лако може доделити било коме и која сама по себи не значи ништа. Њен се лик, дакле, губи, али улога остаје; само је почела драматична.

Остаје још да се види зашто вила и њен наследник тако драстично реагују на певање, односно на бучно и обесно понашање људи који пролазе кроз гору. У одговору на то питање познаваоцима историје религије и митологије припада коначна реч, а ми ћемо овде указати само на једно могуће решење не зато што би оно било једино и право, већ зато што је оно - по нашем мишљењу - највише у складу са епском поетиком.

Нема сумње да се вила баждаркиња у цитираној песми јавља као паганско шумско божанство (уз њу се помињу „мађије”), потпуно супротно званом али неактивном хришћанском Богу. У том контексту она се лако може замислити и као биће из старог словенског

* По нашем мишљењу, дискусија о томе да ли је вила замењена хајдуком или хајдук вилом, односно да ли је хајдучки харамбаша преузео вилине или вила његове функције, заправо је беспредметна. Колико је нама познато, у нашој науци о књижевности мишљења да је вила дошла после хајдука заступа само Никола Банашевић у тексту ”О важности проучавања мотива народне поезије” (ПНП. 1935. II, 2, стр. 169-173).

култа шуме који је - колико се зна - упражњаван у светим гајевима. Боравак на таквим местима био је строго забрањен непосвећенима, осим у доба празника и приношења жртава. Тада је од лаика тражено да се понашају како приличи: да се крећу тихо и без освртања, да не говоре и да буду смерни. Слични прописи запајају се као универзални и у култу мртвих, док - обрнуто - ритуално понашање којим се растерују зли (хтонски) демони и нечиста сила уопште предвиђа, осим раскалашности, још и галаму (којом се тера и змај), вику и опсцени, увредљиви говор. Ако имамо у виду и то да "баждаркиња", као атрибут уз вилу у овој песми, значи она која наплаћује баждарину, „пролаз или превоз преко граничне воде или границе“, сложићемо се са Чајкановићевом аргументацијом у корист теорије о вилама као демонима који су "првобитно имали карактер божанстава доњег света или мана" - услед чега и простор над којим оне господаре можемо аналогно изједначити са доњим или „оним“ светом. И заиста, у свету хоризонталне структуре који не фаворизује правац горе-доле, функција шумских демона може се подударити са функцијом божанстава мртвих, онако исто како се у архаичним митолошким слојевима формира опозиција културно-природно и њена позната изведеница: кућа-шума. У терминима простора то значи да се хаотични, природни свет (шума) идентификује са светом мртвих и супротставља уређеном, додатно организованом свету живих. Вилино царство је управо такав природни свет. У својству његовог господара, она је власна да казни недолично понашање и да га сматра увредом свога достојанства. Кажњавање певања у гори, дакле, иако је чисто епски додатак вилином лику, може се узети као "аргумент плус" у дискусији о њеном хтонском и божанском пореклу.

* *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, Српска академија наука и уметности, Београд, 1959. књига 1, с.в. баждарина.

** Веселин Чајковић. *Мити и религија у Срби*, приредио В. Ђурић, Београд, 1973, стр. 626.

У епизи, међутим, није увек тако лако одвојити епско од митског и старо од новог. Постоји цео низ граничних случајева у којима познавање жанровских константи и поетичких начела не помаже реконструкцији митске основе из које се епски мотив преузима и уводи у књижевност. Овде ћемо за пример узети само једну такву песму - „Браћа и сестра” (Вук II,9; МХ I,29,30), са интернационалним сижеом познатим као ”посета мртвог брата” или „мртви похођани”.

Прича је следећа: браћа, против мајчине воље, удају сестру у далеку земљу преко мора, обећавши да ће јој редовно долазити у посету. Године пролазе, браћа не долазе, а сестра - мислећи да су због нечег љути на њу или да су је заборавили - неутешно плаче и љуто тугује. Трагична заблуда је, свакако, у томе што невеста не зна да су јој у међувремену сва браћа помрла. Погођен њеним плачем, бог шаље на земљу два анђела са налогом да задахну својим духом најмлађег брата Јована и да га тако оживе, да му од гроба начине коња, од земље колаче а од покрова дарове и да га пошљу „сестри у походе”.

Линија кретања оживљеног мртваца започиње у освећеном простору гробља (где се изводе и описане метаморфозе), наставља се путовањем у далеку земљу преко мора (што је у фолклору на више места потврђено као локација „оног света”), а завршава се тамо где је и почела, Јовановим повратком у гроб и у статус мртваца. Епилог овог дешавања је смрт невесте и њене мајке (обе умиру од туге), чиме је цела породица дефинитивно истребљена.

По налазима Татјане Цивјан, овакав след догађаја изазван је демонском особом сестре (борави ”преко мора” дакле - на оном свету, мајка јој се обраћа као „моррији”) и сведочи о давној и дубоко запретеној вези са не-

ким ритуалом у чијем је центру била смрт.^{*} Епика, међутим, не даје податке по којима би се овакво закључивање могло извести и правдати, те је и аргументација Цивјанове, иначе бриљантна и на сваки начин валидна, у целини изведена ванлитерарним средствима, служећи се књижевним текстом само аналошки, као основом за поређење са текстовима друкчијег порекла. У самој ствари, епско решење је много једноставније од митског и упућује у смеру потпуно супротном од оног којим би митолог и фолклориста желели да крену. Не сме се, наиме, никако изгубити из вида да је почетна позиција и основа заплета у овој песми удаја, односно свадба, једна од стандардних епских тема. "Браћа и сестра", међутим, нису стандардна епска песма већ песма „на међи”, више "женска" него „мушка”, више балада него јуначка драма. Највише због тога што је - сасвим неуобичајено у епци - певачева оптика прилагођена проблемима везаним за женски род, што, дакле, гледа на догађај са слабе стране и не изводи у први план епског јунака. Ипак, њено је епско језгро очувано јер ничим није оспорена кључна претпоставка да се свака епска женидба "на далеко" сматра грешком са озбиљним и често трагичним последицама, пре свега зато што је далека земља туђа, непријатељска и по многим својим особинама демонска. Будући да „мушки текст" остаје неактиван те тако из њега изостаје епски јунак који једини може да парира демонском свету, "Браћа и сестра" - као слика епске песме у огледалу - логично имају трагичан исход. Услед свега тога, са становишта простора у овој песми све време боравимо у

* Тајјана Цивијан. *Сожејџ "џриход мерџвођа брајџа" в билканском фолклору (к анализу сходних мојџнов), Трудџ џо знаковим сџстемџ.* Тарту, 1973, VI.

** О томе посебно види: М. Детелић. *Мџџски џросџџор и еџика*, Београд, 1992, стр. 221-254.

свету демона - тачније речено у хтонском простору где су живи привидно (а потом и стварно) мртви а мртви привидно живи, и где разни ентитети непротивречно бораве једно уз друго.

Све, најзад, говори у прилог првостављеној тези да је у епици отворен простор природан и логичан избор места за сусрет не само са демонским бићима и утицајима (урок, клетва, судбина, срећа, намера), већ и са представницима хришћанског круга - са анђелима, свецима и самим Богом преко чуда која се по његовом наређењу чине. Из овог скупа, такође логично и природно, изостају елементи затвореног простора, иако подаци из етнологије и фолклора пружају потпуно супротну слику. То је најављена и очекивана последица дејства жанровске константе коју смо на почетку дефинисали као другу по реду и која налаже поштовање јаким граница и штити дискреционо право доминације над различито означеним типовима простора. Нема сумње да ће се у епици ово неписано правило примењивати са врло тврдом доследношћу, али би био погрешан закључак да ће његова примена због тога бити аутоматска. Напротив, управо поштовање друге жанровске константе доводи до дисторзије у оба смера, и ка отвореном и ка затвореном простору. О томе сведочи епска судбина два најелитнија репрезентанта затвореног простора: цркве и куће.

Иако би, као „божја кућа”, морала бити мерло заштићености и светости затвореног простора уопште,

- * Овај текст је пригодан и самим тим ограничен. О феномелогји божјих чуда у епици, као и о појави у улози светаца на једној страни а више силе (посебно урока, клетве и судбине) на другој, више смо говорили у другим радовима, нпр: "Епски мотив смрти у гори: смрт под прстеном", Сопоћанска виђења, 1988, 8, стр. 61-65; *Мийски йројџор и ейика*, Београд, 1992: "О могућностима реконструкције митског лика светог Саве у српској десетерачкој епици", *Balkanica*, 1994, XXV-1, стр. 257-265.
- ** О разлици између значења и функције куће у традици и у епици види такође наш рад *Мийски йројџор и ейика*, стр. 134-177.

црква - због улоге коју има у реализацији божјег чуда - није у епици таквом приказана, већ тамо стиче веома занимљив и крајње необичан статус. Као део чудесног збивања или сцена на којој се оно изводи (сама се огради из тела, костију или пепела праведника, односно у њој се манифестује чудо у виду икона које плачу, свећа које се саме упале или угасе, обредног вина које се претвори у воду и сл.), црква заправо губи своје културне кодове и подређује се поетици догађаја која са своје стране налаже да се поштује правило јаких граница. Будући да се отворен простор заиста пружа између таквих граница али је истовремено и једини скуп места на којима до чуда може доћи, црква се као такво једно место логично претапа у њега, не губећи при том својства светости и божанског порекла. С друге стране, кућа - која као центар затвореног простора не може ни у којем случају променити знак и прећи у супротну категорију, постаје поприште чуда само онда кад књижевни кодови уступе пред културним, односно кад у поетици догађаја време дође у предњи план а простор у задњи. Такав догађај је рецимо слава ("Како се крсно име служи") или празновање недеље („Ђакон Стефан и два анђела"), и у оба случаја чудо је изазвано повредом светости времена у које се божја милост излива на човеков дом. Овде, наравно, одмах препознајемо специфичан "рад" треће жанровске константе која, да би сачувала доминацију јунака у епски неповољним околностима, ослабљује један свој сегмент и тако одржава у равнотежи напон између супротстављених дејстава вертикалне и хоризонталне равни. У тачки њиховог пресека успоставља се директна

* Осим помињаног случаја кад се сама сагради из тела, костију или пепела праведника ("Бог никоме дужан не остаје" Вук II, 5; САНУ II, 4; МХ I, 41-43. "Душан хоће сестру да узме" Вук II, 27; САНУ II, 19. "Цар Константин и ђаче самоуче" Вук II, 19. "Наход Симеун" Вук II, 15; САНУ II, 16), црква још и проговара ("Свети Саво" САНУ II, 14) или се из ње оглашава њен нумен ("Бог никоме дужан не остаје", "Урош и Мрљавчевићи" Вук II, 34; СМ 69, "Исповијест Деспотовић Јова" МХ I, 79; СМ 41). Ретко, упутство за њену градњу добија се од бога или свеца у сну.

веза између човека и нумена и тога часа догађај у епици постаје значајан.

Да би најавила такав догађај или нагласила да се он десно, епика ствара посебан систем знакова. Ти су знаци различити јер треба да задовоље разне врсте потреба, па их на плану структуре и композиције - рецимо - препознајемо као одређене типове формула, на плану сижеа као нарочите епизоде, на тематском плану као посебне мотиве. У контексту свега што смо овде рекли, мотив одласка у демонски простор и сусрета са демонским бићем погодан је за формирање првокласног знака такве врсте. Најзад, јасно је и свима познато - па ипак вредно да се понови: у земаљском, хоризонталном свету епски јунак „у незнани” прима ствари онако како му се дешавају, али у вертикалном, ситуативно ретко дефинисаном па ипак делотворном свету божанске промисли или неименоване више силе, свака се акција покреће да би изазвала реакцију, и свака ствар има свој разлог.

АТИЛА ПАСОГЛАВАЦ

Атила у народним предањима је псоглави краљ, рођен из неприродне везе краљеве кћери са псом, касније је био предводник војске која је убијала људе и рушила њихове градове и цркве. Предања о Атили записана су код Словенаца од Истре до Корушке, код Италијана и Хрвата у Истри, а неки приповедни мотиви везани за овај лик посведочени су и шире од овог простора - у неким деловима Хрватског Приморја, Лике, Далматинске Загоре, све до Босанске крајине (Bošković-Stulli 1959, 192-193). Име псоглавог краља може бити и *Аџула* (Бос. крајина, Bošković-Stulli 1967, 230; Резија, Šmitek 1998, 163), *Песјан*, *Пес Марко*, *Псоглав* (Kelemina 1997, 265-267, 269). Предања о Атили мешала су се са широко распрострањеним предањима, познатим код многих народа, о тзв. *йсоглавцима* или *йсоглавцима*.

Предања о Атили чине следећи елементи: прорицање да ће крајева кћи бити блудница или да ће добити незаконито дете; покушај краља да осујети сазнату судбину затварањем кћери у посебну зграду; на захтев кћери доводе јој псића и она касније зачиње с њим; рођење чудовишта кога називају Атила или другим именима; Атила ојача и испољава рушилачке особине; Атилина смрт.

По словеначком предању из Корушке, у простору Светског поља некада су живели Ајди, којима је владао моћни краљ. Када је у старе дане добио кћер, дошла је суђеница (*жарк жена*) и увређена, што није било почишћено у соби где је било дете и није остављен хлеб на столу, одредила судбину девојчици да буде највећа блудница на свету, на срамоту старијима и на пропаст родног места (Kelemina 1997, 265). По хрватском предању из Истре пророк је рекао краљу да ће његова кћи родити незаконито дете (Bošković-Stulli 1959, 126-127). У

словеначкој варијанти из Резије краљ има три ћерке којима лошу судбину прориче Циганка или пророк (Šmitek 1998, 163). Постоји и варијанта из Словеније, према којој краљ има лепу ћер у коју се сам заљубио и није давао да је виде други мушкарци (Kelemina 1997, 266). Углавном заједнички елементи за сва предања јесу затварање ћерке када она порасте од стране њеног оца у посебну кућу, или камену кулу и забрана да се виђа с другим људима; усамљена кћи затражи и добије од оца сагласност да може да има псића, од кога затрудни и роди биће необичног изгледа - било је пола човек а пола пас.

У неким предањима из Истре Атила се описује као једнооки див, или пак као чудовиште које је имало једно око на челу, једно на лицу, а уста на бок (Bošković-Stulli 1959, 126-127). Пре него што проговори он два или три пута залаје. По варијанти из Лике, заснованој на мотиву бријања или шишања краља с козјим ушима, Атила се описује као краљ с пасјом главом, људским трупом и козјим ногама. По варијанти из Истре краљева кћи је одмах по рођењу дете-псоглавца бацила у јаму (шкују) и оно је тамо за седам година порасло и постало тако снажно да је могло да руши све пред собом (Bošković-Stulli 1959, 127). Такође заједничко за сва предања јесте Атилино рушилаштво: он је са својом војском рушио и палио градове. Зато су га у Истри називали и *Аџила њалиграде* (Bošković-Stulli 1959, 128). По словеначком предању из Корушке, Атила, који се овде назива *Песјан*, када је порастао поглао је на југ, прешао је седам вода и седам гора и дошао на Гнило море у државу где су живела њему слична бића, која су се називала Песлајнари. Он је постао њихов владар, скупио је велику војску и с њом је дошао и разрушио свој родни град (Kelemina 1997, 265).

Смрт Атилина различито је описана. У Истри се наводи да га је убио дечак праћком или пастир, ударивши га палицом по глави, или да је „умра од веселине“ пошто се као стодвадесетогодишњак оженио девојком од двадесет година (Bošković-Stulli 1959, 126-127, 130). У хрватском Подгорју се приповедало дапсоглава нико није могао савладати јер је он био „краљ вражје пасми-

не", све док није дошао бискуп и изашао пред његову војску с часним крстом у руци. Он је бацио проклетство на вражју војску, врагови су се разбежали и краљ је био убијен. Тада је бискуп ископао дубоку јаму и озидао је дебелим зидом, па је ту бацио пасоглава и његово велико богатство, јер је било проклето и нико га није смео присвојити. Изнад је ставио часни крст да пасоглав не би опет изашао на овај свет (Ђорђевић Т. 1953, 107). По предању из Словеније Атила је изненада умро. Његово тело војници су ставили у златан ковчег, а овај у сребрни а затим у гвоздени и закопали га између три храста у Шутјовем гају. Пошто је био велики грешник, душа Атилина нема мира после смрти. На његовом гробу сваке ноћи горе две беле свеће и ђаво (hudič), на белом чаршаву суши новац, који Атила сипа у собу испод свог гроба. Преко дања Атила се људима приказује као лепо обучен ловац у зеленом оделу, са црном капом на глави (Kelemićna 1997, 270).

Рођење Атילה приказано је као казна краљу који је покушао да промени изречену судбину своје кћери, или пак казна за његову саможивост, јер се сам заљубио у своју кћер и није је хтео удати, што је такође начин ометања друкчије одређене судбине. Мотив о покушају краља да промени изречену судбину свом детету, тако што га затвара у камену кулу, као и тражење и добијање пса који има кључну улогу за његову судбину, познат је још и старом Египту, а такође и код многих савремених народа Европе. Према староегипатској митској причи „Судбина царевића” из времена владавине Рамзеса II (XIII в. п.н.е.), затварањем сина у усамљену кулу, цар покушава да га спаси смрти од крокодила, или змије, или пса, коју су му одредиле богиње Хатор. Младић је затражио и добио сагласност оца да има пса, који по свој прилици, касније игра кључну улогу у његовој судбини (изгубљен је завршетак приповетке) (уп. Лишвиц 1979, 78-83). Мотив затварања ћерке у кулу да би се осујетила њена зла судбина, познат је и у српском фолклору. По Вуковом запису цар затвара кћер у стаклени двор, у узалудном покушају да је спасе прорекнуте смрти од уједа

змије (Караџић 1987, 984). На формирање представе о Атили утицала су и историјска предања романских народа о продору Хуна и њиховом рушилачком походу на територији данашње Словеније, која су повезивана с много старијим мотивима о неумитности судбине, дивовима, псоглавцима и уопште о чудовиштима у виду пола човека а пола животиње.

ЛИТЕРАТУРА

Bošković-Stulli 1959 - M. Bošković-Stulli, *Istarske narodne priče*, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb 1959.

Bošković-Stulli 1967 - M. Bošković-Stulli, *Narodna predaja o vladarevoj tajni*, Institut za narodnu umjetnost, Zagreb 1967.

Ђорђевић 1953 - Т. Р. Ђорђевић, *Вампир и друџа бића у нашем народном веровању и предању*, СЕЗБ LXVI, 1953.

Караџић 1987 - В. С. Караџић, *Српски рјечник (1852)*, Сабрана дела Вука Караџића, књ. XI/2, Београд 1987.

Kelemina 1997 - J. Kelemina, *Vajke in pripovedke slovenskega ljudstva*, Bilje 1997.

Лишвиц 1979 - И. Г. Лишвиц, *Сказки и њовестии древнеџо Еџииџа*, Ленинград 1979.

Šmitek 1998 - Z. Šmitek, *Kristalna gora. Mitološko izročilo Slovencev*, Ljubljana 1998.

ПРОШЛОСТ, САДАШЊОСТ И БУДУЋНОСТ ТЗВ. НОВОКОМПОНОВАНЕ НАРОДНЕ МУЗИКЕ И ТУРБО ФОЛКА

У последње време, више него икада раније, у штампи, на радију и телевизији чести су напади на новокомпоновану народну музику. Тврди се безрезервно како је новокомпонована народна музика у целини узевши антивуковска појава. Посебно су жучни и немилосрдни напади на тзв. турбо-фолк. Подвлачи се да он доприноси растакању српског националног бића, да српска омладина слушајући звуке ове музике – престаје да буде српска у националном смислу. Доказује се како новокомпонована народна музика не тражи и не налази надахнуће, полазишни стваралачки импулс на врелу старе српске народне музике. Истиче се како многе новокомпоноване народне песме јесу велики дужници грчког, мексичког, шпанског, румунског, мађарског, а најчешће оријенталног мелоса. Указује се, по правилу аргументовано, на све већу присутност оријенталног звука, нарочито иранских музичких матрица у тзв. турбо-фолку. У оштрини критика иде се дотле да се може чути и мишљење како је процес однарођавања народне музике узроковао у толикој мери деструкцију српске националне самосвести да је пропаст Српске Крајине само почетак апокалиптичне српске будућности. Другим речима, због тога што српска новокомпонована народна музика није у довољној мери српска, ни Срби више нису у националном смислу – ваљани Срби! Штавише, њихова потпуна и коначна пропаст само је питање времена, ако се настави започетим путем.

Колико су овакава мишљења блиска истини? Колико она доприносе радикалним променама постојећег стања: у новокомпонованој народној музици, у турбо-фолку, у

конструкцији или деструкцији националне свести и самосвести?

Неоспорно постоје ружна и смутна времена у којима је, због много чега што се у њима догађа, потребно изнаћи „кривца за све”. Нажалост, пракса показује да се у таквим временима, по правилу, кривцима проглашавају погрешне појаве и погрешне особе. Процес музичког однарођавања није никакава изолована, самостална појава. Део је низа сложених збивања. Процес музичког однарођавања, као ни многе друге друштвене појаве којима сведочимо – није тековина овога времена, па ни двадесетог века. Разбуктао се почетком прошлога, деветанестог века. Изазван је, а касније се настављао, тежњама српског народа и новонастале, (обновљене) српске државе да постане део Европе, која им се чинила и културнија и цивилизованија. Приближавање Европи подразумевало је промене схватања о култури становања, култури исхране, култури облачења, у стицању нових и другачијих хигијенских навика. Уосталом, улазак у Европу вазда је био српска опсесија. Међутим, такви озбиљни искораци поред мноштва несумњивих добрих страна, повлаче собом и не малу цену која се мора платити. Део те своте, део цене закорака ка Европи и у Европу, плаћен је и на плану српске народне музике и песме. Прихваћена је дур-мол музичка лествица и одговарајућа хармонија. Први корак у том правцу начинио је Вук Стефановић Караџић. У другој *Пјесмарици* (Беч, 1815) замолио је Пољака Франца, односно Франтишека Мирецког да запише ноте шест српских народних песама и да их учини доступним европским музички образованим читаоцима. Мирецки је задатак обавио како је умео. Песме је прилагодио дур-мол музичкој лествици и угоднио их за извођење на клавиру, односно виолини. Сам избор инструмената којима се прилагођавају записи мелодија показују „како је враг однео шалу”. Свакоме је јасно да се српско село у првим деценијама деветнаестог века није одликовало присуством клавира и виолине у свакој кући. Фруле, двојнице, гајде уступиле су место „европејским” инструментима. Звук српске народне пе-

сме се европејизовао. После Мирецког сличан посао је чинио Шлезингер, затим Калауз, па Шлезингеров син (српског имена: Ђорђе Ш. Миловановић). У међувремену на европским музичким академијама, на лепоти и сугесивности дур-мол музичке традиције образовали су се наши први музичари, композитори. Од Корнелија Станковића на даље више нам нису били потребни странци како би властиту народну музику изневеравали, хоћу рећи – европејизовали. Уосталом, свему томе здушно је помагала и српска политичка власт. Кнез Милош Обреновић је основао дворску музичку банду, илити капелу, састављену од „српских традиционалних“ инструмената, попут зурли и борија. Књаз Милош који је православним српским народом владао носећи чалму на глави или, кад-кад фес, направио је особени компромис између Оријента и Европе ставивши даровитог чешког музичара Шлезингера за „управника капеле“. На кнежевом двору, на баловима које је приређивао сам кнез или који од његових угледних сарадника – свирала су се српска кола на европејизован начин, изводиле српске народне песме уз пратњу виолине и гласовира.

Помодне новотарије српске урбана насеља (касабе, паланке, варошице) усвајале су неупоредиво брже од села. Убрзо се урбанизовано српско ухо одвикло звука старе народне песме. Штавише, стара варошка песма, песма насеља типа Крагујевца, Карановца, Гургусовца, Пореча, Призрена, Ниша, Лесковца, Пирота, Врања, која је добила посебну боју суживотом са Турцима, временом је проглашена за праву народну песму, а песме настале на мелодијама словачког или мађарског мелоса међу Србима „преко Саве и Дунава“, у ритму апсолутно несрпском – назване су градским, односно „старим градским песмама“.

Напредак науке и технике одразио се итекако и на село, узрокујући многе промене. Старе алатке уступале су место бољим, модерним; дрвене и земљане посуде у кућанству замењиване су металним, стакленим, од скора пластичним. Рало је одменио плуг, потом се појавио трактор, убрзо и мноштво иних пољопривредних

машина. Волове и коње одмениле су снажне машине. Народна ношња замењена је „европејским” рухом. Куће су почеле да се граде другачије. Кућом се више није називао само простор у коме се налази огњиште. У куће је увођен водовод, канализација. Почело је да се заборавља кукурузиште и шипраг поред куће, предавао се забраву пољски WC, тако практичан и прикладан ако се према њему упутило на време... У градњу куће увођене су временом и неке елитне „европејске” идеје, попут лифта који води из партера на спрат. Истекло је време свећа, петролејки, отворених огњишта, зиданих огњишта... Стигле су електричне сјалице, потом штедњацци, фрижидери, замрзивачи. Временом модерни начини грејања потискују стара огњишта, пећи на дрво, угаљ.

Тешко је данас на Божић бити положајник, а у стану радијатори. Мртвацу се све чешће упали стона светиљка уместо свеће. Компјутери су на велика врта ушли у све области рада, а и у многе приватне домове. Интернет омогућава да се обиђе свет, посвршавају многи послови а да се не устане из властите столице.

Промене у начину и условима живота – морају се одразити и у народној песми, у народној музици. Смешно је да ми промене учавамо само у музици. Живимо на четрнаестом спрату, сасвим нам је схватљиво што не знамо како се зову суседи који станују испод нас, чак и поред нас. Не видимо пламен ватре, што нас греју радијатори, што више не користимо кукурузиште, нити шипражје. Природно нам је што ни славу не дочекујемо са воштаном свећом, већ „подмећемо” свецу белу свећу, парафинску свећу. На могуће питање некојег заклетог традиционалисте – објашњавамо: „лепше иде уз намештај и столњак”. Поодавно смо ми променили много што-шта од онога што је одликовало и чинило препознатљивим живот Срба. Сада смо се присетили музике. У носталгичном заносу призивамо давно издани, од нас давно изневерени и напуштени стари народни звук. Окривљујемо све и сваког због новог звука чијој смо агресивији изложени. Заборављамо како је све оно чему сведочимо природна последица вишедеценијских збивања.

Последњих осамдесетак, посебно последњих педесетак година, битно се променио живот на српским просторима. Село се расточило. После Другог светског рата, тежећи индустријализацији, наша земља је инсистирала да млади у што већем броју напусте село, да дођу у градове, у фабрике у изградњи. Данас на селу претежу старачка домаћинства. Млади су са села пристигли у градове настојећи да све сеоско као љуштуру свуку са себе и одбаце. И звук родног краја јесте део немиле љуштуре. Изграђени путеви, развој друмског и железничког саобраћаја, посебно нагли развој медија: штампе, радија, телевизије – битно су смањили разлику између села и града. *Село се урбанизовало, град се „посељачио”*. У великим насеобинама нашли су се сучељени људи који су дошли из различитих културних средина. Не бољих, не горих, већ једноставно другачијих, различитих. У истим зградама живе брђани, равничари. Долазе из родних села са различитим обичајима, неједнаким системима вредности, па и различитом музичком традицијом. Суживот нагони људе да покушају да у свему, па и у песми изнађу „најмањи заједнички садржалац”. Новокомпонована народна музика није намењена некадашњем жителу српског села, већ становнику урбанизованог села, посељаченог града. Новокомпонована народна музика јесте заправо народна забавна музика! Често се не заснива на старој српској музичкој традицији. Али на српској традиционалној култури не почивају ни сателитске антене на сеоским кућама и градским зградама.

Удворништво било којој туђој музичкој традицији јесте неприхватљиво. Међутим, суживот на Балкану, у Југоисточној Европи, у Европи уопште, има своју цену. Српски народ је мора платити и плаћа је као и сваки други. Будући да му је држава мала, цена је већа. И очигледнија. Постоји оно што се мора учинити, јер то захтева дух новог доба и оно што је сувишно, што је превелика, непотребна цена. Неопходно је пронаћи праву меру. Једнако је важан и поштен, професионални однос према свакој врсти рада и стварања, па и према новокомпоно-

ваној народној музици и турбо-фолку. Значајни проблеми новокомпоноване народне музике јесу у појавама непрофесионалног односа према компоновању музике, према писању текста и напакон према певању.

Држава није у стању да у потпуности финансира рад медија, радија, телевизије. Упућујући медије на тражење других извора финансирања, држава је сама, нехотице, битно допринела стварању хаотичне ситуације. Онога тренутка када се допусти могућност да се простори и време на радију или телевизији могу закупити – вероватноћа да ће доћи до одређених злоупотреба постаје неминовни део свакодневице.

Често се данас пише у штампи, говори на радију, телевизији, како се налазимо у поплави музичког шунда. Притом се заборавља основна чињеница. Увек, апсолутно увек, било је и добрих и лоших песама, и веома слабих песама. Започињале су живот на једнак начин. Временом је народ, слушајући их и певајући вршио властити избор. Једне је прихватио – друге трајно одбацивао. Слична селекција се врши и данас, али услови су знатно измењени. Данас је могуће снимити лошу песму. Потребан је само новац! Могуће је и лансирати такву песму музичком рекламом, договором са уредницима појединих музичких програма. Могуће је новцем обезбедити почетну слушаност и лажну медијску „популарност” песме. Народ је често принуђен да слуша избор појединца-музичког уредника или занемариве мањине као властити. Особеним терором медија ухо се навикава и на звук који му је у почетку био одбојан. То је такође нуз-продукт напретка технике, развоја медија. Чињеница је ипак да у памћењу, у активном музичком трајању, остају „праве” вредности једног времена. Лошу песму, слабог певача не може да одржи дуго ни музичка реклама, ни ти уредник музичког програма. Међутим, једнако је тачно да се укус слушалаца може битно кварити, па и покварити, тендециозно некритичким одабиром песама, музике.

Тзв. турбо-фолк посебно је изложен нападима. Његовим заклетим критичарима и противницима смета

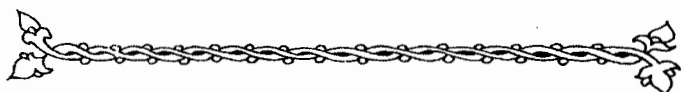
музички звук, његова прегласност, западање у колективни транс. Лично сматрам да је турбо-фолк првенствено социолошки проблем. У турбо-фолку догађа се изнова дух прастарог обреда. Древни обред окупљао је све оне житеље једне насеобине, или подручја којима. из било којих разлога учешће у обреду није било забрањено. (У неким обредима, на пример, не учествују жене, у неким мушкарци). Међутим, сви који присуствују обреду – морају у њему активно да учествују, свако има своју улогу. Једнако је догађање турбо-фолка. Не постоје забављачи с једне, и пасивни, забаве жељни слушаоци са друге стране. Сви, здружено, јесу судионици догађања музике. Социолошки је та појава чиста. Међутим, чини се да су управо ту неопходне интервенције стручњака. Турбо фолк окупља све оне који се осећају усамљени, који не виде властито место у друштву које их окружује. Појединци, из села искорењени, неспособни да се у граду укорене – очајнички траже могућност да припадну заједници, да припадну „чопору”. У том смислу турбо-фолк обавља итекако значајну друштвену улогу. Међутим, чињеница јесте да његов музички израз треба у знатнијој мери прилагодити музичким одликама наших простора, па и етно-одликама српских народних обреда. На једнаким принципима треба лансирати етно-денс. Младе треба окупити на обреде музике звуком који је надасве препознатљиво израстао из српских и балканских простора. У противном, умножаваће се омладина која властиту будућност неће видети ни на српским, ни на југословенским, нити на балканским просторима. Умножаваће се особени апагриди, животно дезоријентисани, несигурни и несрећни.

Велику пажњу треба поклонити текстовима песама. *Песма није ни мелодија ни њексѝ, њесма је њихово јединсѝво.* Писци текстова су добро осетили шта народу треба пружити у текстуалном смислу. Стара свадбена песма, на пример, пратила је сватовски обред корак по корак: од облачења и кићења младе, преко њеног опраштања од дома и породице до доласка у младожењину кућу. Свадбена песма није заборавила ни да се дирек-

тно обрати некојим важним учесницима сватовског обреда: куму, старом свату, младожењиној мајци... То настоје да учине писци текстова и данас, прилагођавајући речи песме променама које су наступиле у времену и самом обреду. Међутим, као што има домаћица које кувају лош пасуљ, иако имају најбоље намере, тако има и текстописаца који пишу слабе и рђаве текстове, у најбољој жељи. Изнова долазимо до истог закључка: нужно је створити професионални однос према раду. Мање или више симпатичним аматерима ту не треба да буде озбиљног места.

Према „старим” народним песмама ваља променити однос. Оне, свакојачко гледано, јесу попут старе фотографије, носталгично сведочанство прошлости, сведочење постојања другачијег времена, различитих људи. Њих треба неговати једнако као што се посеже са старим породичним албумима. Њихов старовременски звук јесте обележје некада препознатљивог националног идентитета српског народа. Било би зло да тај звук постане туђ нашем музичком слуху. Не препознавање одређеног звука није узрок растакања националног бића, али свакојачко јесте један од бројних значајних симптома да такав процес јесте у току!

Поменик

ДРАГУТИН М. ЂОРЂЕВИЋ (1907-1999)

Свој животни век завршио је истакнути етнограф и сакупљач усменог народног стваралаштва, свештеник по занимању, Драгутин М. Ђорђевић. Његов сакупљачки рад везан је за лесковачки крај. Још као ђак Битољске богословије записао је и објавио две македонске песме (пре 1928. године). Као парох у селу Доња Локошница записао је лазаричке песме 1930. године, и од тог времена па до краја живота, уз свештенички позив, успешно се бавио питањима народне културе и стваралаштва. На предлог Миленка С. Филиповића, започиње почетком 1947. године скупљање грађе о животу и обичајима у Лесковачкој Морави. Године 1953. завршио је обимну монографију, једну од најзначајнијих у нашој етнографској литератури. Она је објављена као седамдесета књига Српског етнографског зборника, 1958. године. Ова свеобухватна књига има преко 700 страна и у њој се врло детаљно описују, како материјална, тако и духовна култура лесковачког краја. Врло детаљно описани су празници годишњег циклуса као и обредне поворке а наведено је више десетина обредних песама које прате поменуте обреде. Значајна пажња посвећена је народној медицини и бајањима, што је било једно од посебних интересовања овог аутора. Поменута књига се често наводи у научним радовима етнографа, фолклориста и слависта, како наших, тако и страних.

Године 1985. Д.М. Ђорђевић је објавио нову књигу о животу и обичајима у лесковачком крају, која представља допуну напред поменуте књиге (*Животи и обичаји*

народни у лесковачком крају, Библиотека Народног музеја у Лесковцу, књ. 35, Лесковац 1985). И ова књига представља поуздан етнографски извор за многа питања народне културе и стваралаштва. Поред осталог, у њој су дати подаци о тридесетак бајалица из лесковачког краја и описани начини њиховог лечења. Занимљиве су и шаљиве народне приповетке, које често имају карактер вица. Нпр.: „Питали сиромаша: - Је ли, како је на оном свету? - Не ваља, каже сиромаш. Сиротиња и овамо ради. Газде цел д'н вријев у казани, а ми по цел д'н збирамо сучке и турамо под казани”.

Од 1953. до 1971. године Д.М. Ђорђевић је сакупио у широј околини Лесковца 469. разних приповедних облика. Из те грађе Нада Милошевић-Ђорђевић је изабрала 389 приповедака, извршила класификацију, опис, и уз опширан поговор приредила их за штампу. Тако припремљена књига објављена је под насловом *Српске народне приповеке и предања из лесковачке области*, Српски етнографски зборник, књ. ХСIV, САНУ, Београд 1988. Књига прелази обим од 650 страна.

Драгутин М. Ђорђевић је и значајни сакупљач народних песама, пре свега обредних. Такве његове записе приредио је за штампу Момчило Златановић и они су објављени као 95. књига Српског етнографског зборника (1990). Књига обухвата 412 примера.

Један од последњих радова који је објављен Д.М. Ђорђевићу јесте занимљива расправа *„Змија у народном веровању, обичајима, медицини и фолклору Лесковачког краја”*. Овај рад се појавио у зборнику *„За здравље”* у Зајечару, 1999. године, а потиче с одржаног научног скупа о народној медицини Тимочког краја 1989. године.

Рад Д.М. Ђорђевића на опису народног живота обављан је у условима издисаја традиционалних облика културе и то је био последњи час да се они у очуваном облику сачувају од заборава. Он се уврстио у ред знаменитих истраживача српске културе и настављач је дела Милана

Милићевића, Јована Цвијића, Тихомира Ђорђевића, Миленка Филиповића и других.

Љубинко Раденковић

АУТОБИОГРАФИЈА ДРАГУТИНА М. ЂОРЂЕВИЋА (1907-1999) ПИСАНА ЗА „РАСКОВНИК” 1980. ГОДИНЕ

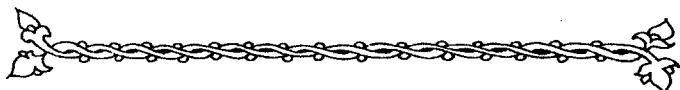
Рођен сам у Лесковцу 30. јануара 1907. године од оца Милана Ђорђевића, пекара и мајке Јулке. Отац ми је пореклом из Врања, а мајка је Лесковчанка. Мој отац је био истакнути пекарски радник и први је донео у Лесковац „пештанску мају”. Дотле се хлеб производио по старом, из киселог теста, како су то радиле екмеџије у Лесковцу. Но он је умро 1922. године, у 42. години и оставио троје деце да о њима без икаквих средстава води бригу моја мајка.

Године 1923. уписао сам се у Битољску богословију коју сам завршио 1928. године. У школи сам се рано огледао на перу и писао и читао радове (махом песме) у ђачкој литерарној дружини „Братство”, чији сам био и председник. Те године сам био и члан редакције листа „Глас омладине с југа”, који је уређивао проф. Риста Продановић. У том листу сам и објавио неколико радова, међу којима и прва два записа из македонске народне лирике: „Момиче, мало ђаволо” и „Мамино момиче, каде беше сношти”. Нешто пре тога, штампао сам своје песме у сарајевској едицији под називом „Песме будућих”, „Песме будућих” II и „Песме нових”. Уредници су били: Дамјан Николић и Вл. Тмуша. Из Битоља сам нешто писао и за „Лесковачки Гласник”. Кад сам свршио богословију, написао сам расправу „О човековом пореклу”. По примању свештеничког чина, отишао сам на црквничку парохију и одмах сам се заинтересовао за наше народно стваралаштво и обичаје. То је било 1930. године па се ове године навршава јдан дуг период рада од 50 година.

Са црковничке парохије, премештен сам на тураковачку, западно од Лесковца где сам 1945. године издао једну брштуру о цркви тураковачкој која је доспела у Скопље до проф. др Миленка С. Филиповића који ју је прочитао и пред само избијање Другог светског рата написао ми значајно писмо у коме је изразио жељу да се одредим за етнографски рад. Услед рата, везе су нам биле поремећене, али на иницијативу проф. Филиповића, после рата, крајем 1946. године, започињем са сакупљањем и истраживањем материјала за моју монографију „Живот и обичаји народни у Лесковачкој Морави“ коју сам завршио 1953. године. Она је угледала свет 1958. године и наишла на повољну оцену. Та монографија ми је прокрчила пут кроз научни свет и ја сам ишао на симпозијуме и конгресе не само у нашој земљи а који су се тicali народног живота, него и у иностранство (Париз, Москва, Истанбул). Постао сам члан Савеза фолклориста Југославије, члан Етнолошког друштва Југославије, члан Друштва за изучавање здравствене културе Југославије, члан Међународног друштва антрополошких и етнолошких наука, Историјског друштва у Лесковцу, члан редакције годишњака Народног музеја у Лесковцу - „Лесковачког зборника“, чији сам и један од оснивача и сарадника читавих 20 година. Одржао сам много предавања у Лесковцу и др. местима, сарађивао на многим Културним манифестацијама и због тога, таквог рада добио сам 1967. године ОКТОБАРСКУ НАГРАДУ града Лесковца, кад је она и установљена и која се и дан данас додељује сваког 11. октобра, дана ослобођења Лесковца. Посебно признање сам добио и од Савеза Фолклориста Југославије као заслужан радник на изучавању нашег фолклора и нашег народног живота. Удружење фолклориста Србије ме предложила меродавном фактору друштвене службе за једну од медаља која би дошла као признање за мој дугогодишњи научни рад.

Ове године, 13. јула, прославићу 50-годишњицу мога свештеничког и научног рада.

Одзиви

КЛАСИФИКАЦИЈА БАСМИ

В. Л. Кљаус: *Реџисѝар сѝжеа и сѝжејних сѝѝуаѝија у басмама исѝоѝних и јужних Словена*, Москва 1997. (В. Л. Кљаус: *Указашель сѝжеѝов и сѝжеѝных сѝѝуаѝиј заѝоворных ѝексѝов во сѝоѝных и южных славян*, Москва 1997.)

Кљаусова студија је први озбиљнији покушај систематизације изузетно великог корпуса текстова басми са словенског југа и словенског севера. На жалост, западнословенски материјал није коришћен због недостатка одговарајућих зборника. Основни извори за руске, белоруске и украјинске басме били су класични зборници (Мајкова, Јефименка, Виноградова, Попова, Романова, Добровольског, Шејна, Чубинског), али треба напоменути да је велики зборник „Руске басме и заклињања” (*Русские заѝоворы и заклинания*) изашао из штампе годину дана после Кљаусове књиге (1988), па није укључен у овај регистар. Као извор за бугарски и македонски материјал углавном је коришћен софијски „Сборник за народни умотворенић”, а за југословенску грађу су најрепрезентативније биле „Народне басме и бајања” Љ. Раденковића.

Аутор у својој класификацији сѝжеа у басмама полази од свести о разнородности текста басме - поред басми са вокативом, дијалошком структуром или структуром поређења, постоје довољно дугачки текстови са развијеним сѝжеом. Под сѝжеом басме Кљаус подразумева рад-

ње личности на одређеном месту и под одређеним околностима. Личност (персонаж) басме може бити човек, небеско тело, природна појава, стихија, митолошко биће, представник хришћанског пантеона, животиња, птица, риба, инсект, чак и неки обичан предмет. У сижеу басме поред личности и радње коју она врши важну улогу имају и други елементи приповедања. По Кљаусу, за опис сижеа басме довољна су четири елемента: личност, радња коју он врши, место радње и објекат радње. Сиже басме се прилично разликује од сижеа других фолклорних жанрова, његова основна карактеристика је елементарност, неразвијеност, тако да се у неким случајевима може говорити само о сижејним ситуацијама.

Кљаус у својој систематизацији басми полази од основне поделе на „наношење зла” и „уништавање зла”, истина са свешћу о томе да је таква подела могућа само са аспекта функционалног усмерења. По својој суштини, текстови обе групе басми су јединствени, творени су на истим принципима, садрже исту структуру, сижее и мотиве. Систематизација басми на две групе А и Б, супростављене једна другој (мада та супростављеност није апсолутна) успостављена је зато на основу дејства личности.

Група А садржи 16 подгрупа у којима је радња личности описана трећим лицем презента (овај поступак ће бити задржан и у нашем преводу). Основне радње групе А могу се условно описати као „деструкција” (комплексне групе овде представљамо само једним, довољно репрезентативним глаголом): А1. узимају, А2. одувавају, А3. перу, А4. једу, А5. режу, А6. гађају, А7. нападају А8. убеђују, А9. смењују се, А10. отварају, А11. сипају воду, А12. ломе, А13. траже биљку, А14. хладе, А15. туку један другог, А16. плаше се.

Група Б (условно конструкција): Б1. дају, Б2. чекају, Б3. шаљу, Б4. не пију, не једу, Б5. зашивају, Б6. затварају, Б7. задржавају, Б8. састављају, Б9. не савијају се, Б10. не

могу да ураде, Б11. саде - не ниче, Б12. суше, Б13. украшавају, Б14. свадбују, Б15. обухватају.

У пракси оваква формализација доводи до занимљивих резултата, па се, на пример, неке варијанте јужнословенске басме од 'урока' (мотив сусрета *урока* и *урочице*) могу класификовати као 'деструкција' (под бројем 1/XIX.1.1./A4: *урок* и *урочица* лижу болести; 1/XI.1.1./A7. *урок* и *урочица* се исеку сабљама), а неке као 'конструкција' (под бројем 1/IV.1.1./B14: *урок* трчи код *урочице*, *урочица* не даје).

Свестан мањкавости овакве поделе, аутор је књигу снабдео исцрпним регистрима; ту су регистар личности (хришћанске, паганске и болести, животиње, биљке, природне појаве, предмети и личности „реалног” света), регистар предмета и локуса (предмети и локуси из природе, биљке, животиње, предмети и локуси везани за човекову делатност и нејасног значења) и регистар константи и атрибута личности и предмета који у ствари покрива неке од фолклорних формула (као што су: слеп, нем, без уста, без крила и др., вишеглав, огњени, гвоздени, камени, јахање итд).

После овако обављене систематизације Кљаус уочава и суштинске разлике између јужнословенских и севернословенских басми. Тако јужне Словене карактерише женска магија - за лепоту девојке, да муж не воли друге жене; а код источних Словена једнако су заступљене басме којима младић жели да привуче девојку. Посебно питање је скоро потпуни изостанак басми са социјалном и привредном функцијом код јужних Словена, за које Кљаус указује да чувају архаичнији социјални систем из времена када социјални и привредни текстови још нису били развијени.

У закључку своје књиге аутор издваја неколико типичних структура текста басме. Једна универзална композициона структура (молитва; формула: устанем, изађем, прекрстим се; сусрет; обраћање бајалице са молбом; завршна формула) карактерише руске и белоруске

басме, док је ‘сусрет и дијалог митолошког бића са болесником или несрећним човеком’ типичан за јужне Словене и само спорадично регистрован у Белорусији и Украјини (увод - опис несреће која је задесила човека; човек плаче, чује га Богородица/Бог/бајалица и долази; процес уништења болести/несреће). За обе традиције заједничка је композициона форма ‘сусрет и разговор две личности, од којих је једна пошла да нашкоди или да помогне човеку’.

Уз већину јужнословенских примера недостаје географски податак, док се севернословенски лако убицирају на основу датих географских скраћеница. На сваки начин, ова књига је корисни основни оријентир у сналажењу у словенском корпусу магијских текстова. Управо својом синтетичношћу, књига је истовремено и прави подстицај за даља истраживања у овом правцу.

Биљана Сикимић

СТУДИЈЕ О СЛОВАЧКИМ ПОСЛОВИЦАМА

(Zuzana Profantová, *Little Fish are Sweet, Selected Writings on Proverbs*, Bratislava 1997)

Књигу *Little Fish are Sweet*, је написала и објавила Зузана Профантова, фолклориста из Института за етнологију Словачке академије наука у Братислави 1997. године. Свај ауторски зборник на 109 страна садржи седам студија о словачким пословицама на енглеском језику, али то није и прво њихово појављивање, јер су оне биле раније штампане на пољском, словачком и енглеском језику у научним часописима и зборницима. Зузана Профантова је овом књигом обележила стогодишњицу од појављивања прве збирке словачких пословица А. П. Затурецког.

Прва студија *О њочецима њаремииологије у Словачкој* открива културно историјске слојеве које садрже словачке пословице од древно-словенског, библијског, старогрчког, до византијског и латинског, као и утицаје писаних дела. Потом се наводе подаци о првим издањима пословица код Словака (Колар - 1825, Трнка - 1834, Добшински - 1870). Највећа пажња посвећена је дуготрајном и плодном сакупљачком раду Затурецког, који је уз помоћ великог броја сарадника објавио своју огромну збирку словачких пословица *Slovenská příslovia, pořekadla a úslovi* 1897. године. Ауторка осветљава рад Затурецког на основу архивских докумената и посебно се осврће на његов однос према локалним варијантама пословица. Она осветљава гледишта Затурецког и показује како је он од Челаковског и хануша прихватио идеју полигенетског тумачења настанка пословица, док у његовом разграничавању пословица од других жанрова види утицаје Челаковског и Либлинског. Посебно истиче његово оригинално разврставање пословица. Он је поделу Добшинског на десет група проширио, комбинујући је системом Челаковског и на тај начин је издво-

јно 21 групу пословица. Поделу Затурецког Профантова сматра најбољом поделом пословица, изрека и фраза код Словена у 19. веку. Истиче да је поред огромне и незаобилазне збирке, Затурецки значајан због методолошког приступа и теоријских ставова који су омогућили даља истраживања пословица у Словачкој.

Рад *О класификацији словачког ѓаремииолошког блага* проистекао је из рада на преуређењу Архива пословица у Паремииолошки архив Института за етнологију. Ауторка се ослања на студије Затурецког и Руса Пермјакова, али разрађује сопствене критеријуме у одређену и калсификацији пословица. У студији *Размаитрање мођућностии лођичко-семииичких инваријантии пословица о времену* указује на елементе погледа на свет који се уграђује у овај тип пословица. Сучељавајући ставове Пермјакова, Бикова и Киркмана, она кристализује своја тумачења. У студији *Хришићански сииандарди и итрадиција пословица у Словачкој* издваја различите типове приступа библијских пословица: цитати, формалне варијације, парафразе, симболичка значења у фразеологији. У прилогу *Аниииеза - функциоииално средсйво у оиисивању иаиријахално-иородичних односа у словачким пословицама*, на основу „слике” супростављених чланова породице и њихових карактеристика она указује на осликавање односа унутар породице, као и на њихове функције у шпрој заједници. Текст *Еиіноидентиификација у ѓоворним фолклорним жанровима* је посвећена етничким стереотиповима, којима се одређују својства других етничких група. Књига се савршава студијом *Семаніички ѓесіи смрйи. Између еиінолинђвисіиике и ѓаремииологије* у којој се указује на представе смрти у баладама и пословицама.

Студије Зузане Профантове пропраћене су научно-критичким апаратом, а на крају књиге се налази и њена изабрана библиографија.

Дејан Ајдачић

СЕДАМ ГОДИШТА ОБНОВЉЕНОГ СРПСКОГ НАРОДНОГ ИЛУСТРОВАНОГ КАЛЕНДАРА „ДАНИЦЕ” (1994-2000)

Знаменити а кратковеки Вуков српски народни илустровани календар „Даница” живео је укупно само пет година 1826-1829, 1834. Следећи најплодотворније смернице Вуковог рада, Вукова Задужбина је у тада већ лошим околностима и тешким временима обновила чувени Вуков календар. Покренута 1993. (за 1994.) под тројним уредништвом (Нада Милошевић-Ђорђевић, Миодраг Матицки, Миле Недељковић), потом настављена од двојног уредништва (Нада Милошевић-Ђорђевић, Миодраг Матицки), „Даница” је и поред тога непрекидно напредовала. Уређивана узорним прегалаштвом, са много љубави и самоодрицања, обогаћивала се из године у годину, а круг њених читалаца из године у годину увећавао се готово геометријском прогресијом. Данас, у тренутку који се не може рећи да је повољан у економском и друштвеном смислу, у временима када је стандард људи на тренутним југословенским просторима дошао до најнижег ступња, када је у европским и светским оквирима југословенска држава жигосана, српство обележено – „Даница” бележи завидну бројку претплатника за 2000 годину – преко пет хиљада. Очигледно, добро осмишљеном уређивачком политиком, уредничтво „Данице” је успело да у време кризе, оружаних сукоба, сумњи, колебања, деструкције националног идентитета – изнађе и теме, и ауторе и начине приступа – који налазе пут до читалаца. Ово су времена када читаоци понајвише слуха имају за дела која би се условно могла назвати националним читанкама. „Даница, српски народни илустровани календар” за године: 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 1999 па и ова за 2000. – јесте у најбољем, најлепшем и најпотпунијем смислу национална читанка. О томе сведече све рубрике овог народног календара, од „Месеослова за Србе сва три закона” до рубрика гастрономије и астрономије.

Свесни да ни основно, ни средње, ни високо образовање не прати прибрано и правовремено све друштвеноисторијске промене, превирања и лутања, уредници „Данице” преузели су на себе одговорност да удовоље захтевима и изазовима историјског тренутка. Покушали су, на пример, да брижљивим одбором тема за рубрику „годишњице” упознају Србе-читаоце, у земљи матици и у расејању, са најважнијим годишњицама српске политичке историје, са највреднијим годишњицама српске духовности. Довољно је само поменути раскошно представљање осамстоте годишњице трајања Хиландара, или српских династија, Косова или Душановог законика... Изванредно су осмишљене и реализоване рубрике: Народна књижевност, Описаније манастира, Српски језик, Српски буквар, Први српски устанак, Срби у свету, Осветљења. Сваки прилог у тим рубрикама подређен је жељи да се српски читаоци упознају са стубовима (сведоцима) српске духовности. Сваке похвале је вредан и напор да се Срби религиозно просвете и просветле (Мали речник црквених појмова) али и да се гастрономски оплемене и национално просвете (рубрика Народни кувар).

Српски народни илустровани календар „Даница” много је билише од обичног и уобичајеног календара. Текстови у „Даници”, чак и они који се у колоквијалној уређивачкој терминологији називају пригодним, нису текстови за једнократну употребу. Они су трајна вредност. Посматрани и ишчитавани у низу и следу, они несумњиво обликују праву народну читанку. Могло би се рећи да ду се стекли сви неопходни услови да уредници „Данице” покрену и малу народну „Даничину библиотеку”. У до данас изашлим годиштима „Данице” има много драгоценог материјала од којег би се, с мало труда, могле начинити лепе књижице попут: Српске династије, Осамстогодина Хиландара, Описаније српских манастира, Аграрна година и народни календар, Мали речник црквених појмова, Народни кувар итд.

Многобројни су часописи, периодичне публикације које исказују и изражавају жеље, хтења одређених, мањих или већих група. Ретке су, међутим, чак веома ретке оне периодичне публикације које успевају, макар за тренутак, макар само у једној деценији, да сажму и сублимирају потребе времена, захтеве историјског тренутка. Српски народни илустровани календар „Даница” ступно је, нема сумње, управо међу посвећене и одабране!

Мирјана Дрндарски

НОВА СВЕСКА „ДАНИЦЕ”

(ДАНИЦА, српски народни илустрирани календар за годину 1999, Вукова задужбина, Београд 1998)

Најновија књига „Данице”, шеста по реду, нуди обиле занимљивих текстова који су разврстани у 15 уобичајених тематских целина, уз додатак који доноси списак свих пренумераната за 1999. годину.

После „Календара”, који се традиционално састоји од „Месецослова за Србе сва три закона” и „Јевјерског календара”, следе „Годишњице” у оквиру којих су презентовани: текст Дејана Медаковића поводом прославе 800-годишњице манастира Хиландара, једног од средишта наше духовности; текст Војислава Ј. Ђурића „О српским мозаицама из XIII века”; животопис старца светогорског Герасима Бранковића из пера Момчила Спремића; занимљиви текст Злате Бојовић о међуодносима Дубровника и Свете Горе „Ломљење дуката за свећу”; чланак Богуслава Зјелињског о знаменитом пољском писцу Адаму Мицкијевичу и његовим пансловенским идеалима; наставак историјата Српског народног покрета у Војводини 1848. и 1849. аутора Славка Гавриловића; портрет пионира српске фотографије Анастаса Јовановића (из пера Жарка Рошуља), али и занимљиве написе тог знаменитог српског светлописца и писца о доласку књаза Милоша у Беч 1841; и подсећање на лист „Караџић” који је покренуо Тихомир Р. Ђорђевић у Алексинцу, а који представља један од првих фолклористичких часописа код Јужних Словена (аутора Ненада Љубинковића).

У одељку „Осветљења” сазнајемо доста тога о богоми-
лима и цркви босанској (о чему пише Миодраг Петровић), о Косову на средини XV века (Милош Маџура), о
витешком знамењу помораца Матије Змајевића (Драгана Самарџић), о породичном стаблу династије Петровић
(Жељко Вујадиновић), о „Даници”, Вуковој књизи за на-
род (Миодраг Матицки), о великану српске књижевности
XIX века Марку Миљанову (Бранко Поповић), о томе
како је Црну Гору у свом путопису видела Мери Е. Дарем
(Видосава Голубовић), о Скерлићевом боравку у Дубров-
нику (Светлана Стипчевић), о заслужном Которанину
Предрагу В. Ковачевићу који се ангажовао на оснивању
Народног универзитета Боке Которске и који је написао
студију о краљевској лози Петровића (Александар
Милић), и о омладинском листу „Огледало” који је под
покровитељством Петра II Карађорђевића излазио у Бе-
ограду 1939. године (Станиша Војиновић).

Посебно је интересантан одељак посвећен народној
књижевности. После минијатурног лексикона народне
уметности, који је под називом „Азбука Вукових посло-
вица” приредила Милунка Матић, можемо прочитати
текст Наде Милошевић-Ђорђевић о надасве плодној де-
латности Валтазара Богишића који је прикупљао народ-
не песме, приповетке и предања. Ту су, затим, чланак
Ненада Љубинковића „Аграрна година и народни кален-
дар”, текст „Митолошки становници вода” Љубинка Ра-
денковића и језгровити осврт Радмиле Пешић на живот
и рад српског филолога Љубомира Стојановића.

Поглавље „Књижевност и уметност” чине: есеј „Срби
у повлачењу” Милевана Бојџића, записи Драгише Кале-
зића о његовим родитељима и кратка расправа „Нико
као Коњовић” Драшка Ређепа.

У одељку који је посвећен језику, Љиљана Суботић пише о Јовану Хаџићу и његовој улози у формирању српског књижевног језика, а Драгана Мршевић-Радовић испитује порекло и функцију појединих израза у нашем језику, као што су: „појела маца“, „прогутао мрак“ или „као да је у земљу пропао“.

„Српски буквар“ нам доноси тумачења појединих речи које Милија Николић сматра незаобилазним у новом српском буквару, док у одељку „Описаније намастира“ Ненад Љубинковић говори о „Светој Гори“ Доње Зете, тј. о мноштву цркава и манастира у овој области Црне Горе.

Следи поглавље „Први српски устанак“ са текстом Јована Гавриловића „Пресуда“ (о Карађорђевој смрти, о којој је писцу приповедао Јеврем Обреновић) и освртом Бранка Богдановића на дијамантске сабље, те „Срби у свету“, у коме сазнајемо најзанимљивије детаље о четвртом Вуковом сабору у дијаспори, као и о познатом српском позоришном глумцу Луки Поповићу, који је организовао и годину дана водио позоришну групу Српско народно позориште у САД (Зоран Т. Јовановић).

У делу који припада религији епископ шумадијски Сава казује нам нешто о животу српског патријарха Димитрија, а Љиљана Стошић наставља „Мали речник црквених појмова“.

Наредни одељци посвећени су народном здрављу, народном кувару, астрономији и задужбинама. Пошто смо, захваљујући, Радомиру Спасићу, дознали све најбитније о Буковичкој бањи и пошто нас је Миленко Матицки подсетио на српске сеоске гурманлуке, а Срђан Самуровић прозборио о потпуном помрачењу сунца 1999. годи-

не. Љиљана Чубрић нас упознаје са Музејом Вука и Доситеја.

Додатак који носи назив „Пренумеранти” посвећен је, разуме се, свима онима који су свесни да у плодној земљи прошлости леже корени лепше будућности.

Шеста књига „Данице”, као што видимо нуди обиље разноврсних прилога који се истичу различитим начинима презентације (од уско стручног до научнопопуларног). Текстови су, стога, пријемчиви широј публици, односно читаоцима различитог узраста и образовања, што је квалитет који се може приписати малом броју листова и часописа.

Силанислава Савић

НОВА СВЕСКА ЕТНО-КУЛТУРОЛОШКОГ ЗБОРНИКА

*(Етно-културолошки зборник, књига V, Сврљић
1999.)*

Упркос томе што пети скуп сврљишке етнокултуролошке радионице није могао бити одржан, зборник радова предвђених за излагање на овом скупу ипак се појавио у планирано време и, као и до сада, окупио учеснике из више земаља. Ова, пета књига Етнокултуролошког зборника, посвећена је народном стваралаштву у животу и обичајима становништва источне Србије и суседних области.

Радови су у Зборнику груписани у четири целине: 1. Теоријски проблеми фолклора, 2. Народна књижевност у култури и обичајима, 3. Ликовно народно стваралаштво, и, 4. Музичко народно стваралаштво. Зборник отвара приказ актуелног стања у српској фолклористици из пера Драгослава Антонијевића, затим следи увидно, теоријско одређење појма „народна уметност” Николе Пантелића.

Захваљујући свом већ устаљеном, солидном научном новоу, и ова књига Зборника заслужује велику пажњу јер, уз неколико изузетних теоријских радова, доноси и много нове теренске грађе. Ту су, у првом реду, радови који методолошки припадају московској етнолингвистичкој школи: „Систем демонских ликова у причама јужне Србије (на јужнословенском фону)” А. А. Плотникове која, на основу сопствених теренских истраживања, успоставља систем савременог стања приповедања о демонским бићима који данас обухвата вампира, вештицу, змаја, алу, виле, ноћне демоне, демоне судбине и болести. Рад одређује и ареалне изоглосе појединих елемената ових веровања. Прагматички приступ бајањима С. М. Толстој („Један поглед на српске басме”) осветљава уну-

трашње карактеристике текста басме (састав говорних жанрова, семантичке моделе одупирања противнику, као и неке типичне формуле). Методолошки близак етнолингвистичкој школи, Љубинко Раденковић, у раду „Припеви *ладо* и *лељо* у народним песмама источне и јужне Србије” указује на низ научних мистификација везаних за словенску митологију. У овом духу свакако треба сагледати и рад Љупчета Ристеског о тужбалицама у македонској народној култури рађен на основу ауторове савремене теренске грађе (која чува структурну формулативност, али са видљивим знацима импровизације).

Посебну методолошку целину чине радови бугарских фолклориста који захватају шире у јужнословенску грађу. Милена Беновска-Събкова анализира јужнословенске обредне песме кроз концентрацију поетских средстава за изражавање светлости. Радост Иванова радом о естетско-уметничким димензијама традиционалне свадбе наставља своја ранија истраживања бугарске народне свадбе. Теоријска размишљања о традиционалном поселу износи Евгенија Мицева („Разноликост посела”). Актуелне тенденције у бугарској фолклористици (испитивање односа традиционалне и савремене културе) илустроване су и радовима Ирене Бокове („Традиционална нормативност и савремене интерпретације”) и Лозанке Пејчеве („Песнички маркери фолклорних ситуација”). Овом методолошком правцу припада и рад македонског фолклористе Танаса Вражиновског о односу казивач - слушалац.

Пажњу заслужују и радови домаћих аутора који задајој теми народног стваралаштва приступају са мултидисциплинарног становишта. Социолошки приступ карактерише рад Данијеле Гавриловић: „Добро и зло у обичајним песмама источне Србије”. Блискост садржаја два сна информаторке из околине Сврњига и елемената бајке анализира Ивица Тодоровић („Бајковити мотиви у сновима и веровањима становништва сврљишког краја”). Однос православне црква према народном стваралаштву у средњем веку предмет је истраживања Николе Павковића. Типовима сродства у народу бави се Мирко

Барјактај звић („Око стихова народне песме“), а лингвиста Драго Ђупић, на основу дијалекатске грађе, истражује демонолошку лексику у источној и јужној Србији. Могућности етнопсихолошких проучавања на основу народних пословица (на примерима из источне и јужне Србије) илустроване су радом Десанке Николић. Статус невесте и свекрве током свадбеног ритуала у Врању и околини анализира Сања Златановић („Свекрва и невеста или прича о песми и дару“).

Нове теренске записе доноси Драгољуб Златковић у свом раду „Поетско народно стваралаштво за децу у пиротском крају“ (али се из скраћеница уз текстове тешко може реконструисати место где су записани), уз сопствену класификацију дечијег фолклора (успаванке, купалке, голицаљке, ташунаљке, стајалке, цупалке, залагаљке, ређалице, брзалице, разбрајалице, пригоднице, ругалице, заклапалке и дечије песме уз игру). Тања Трашевић је прикупила приче и веровања о Богородичној чесми у Дољој Врежини код Ниша. О теренској грађи записаној током истраживања ђердапског Подунавља шездесетих година информисше Душан Дрљача. Печалбарском фолклору југоисточне и јужне Србије посвећен је рад Миљане Радовановић. На теренској грађи засновани су и радови Момчила Златановића („Тужбалица у јужној Србији“), Велибора Лазаревића („Судбина народне лирике доњег Левча“), Љубише Рајковића („Питомина тимочког душевног поднебља у источно-србијанској усменој лирици“) Борислава Првуловића („Унутрашњи монолог (дијалог) уз магијску праксу у народним обичајима источне и јужне Србије“) и Живке Ромелић („Легенде о злату варијанте легенди о налажењу сакривеног блага“). Рад Михаја Радана на основу структуре и језика баладе „Манојла Зидојла“, карашевске варијанте мотива „Зидане Скадра“, упоређене са одговарајућим румунским и српским варијантама, сведочи о румунском утицају на фолклор Карашевака.

Велики број радова окупљен је на тему ликовног народног стваралаштва. Каменим рељефима у бугарским црквама и манастирима зиданим у 19. веку бави се Стан-

ка Јанева, док радови осталих истраживача, археолога и етнологa, покривају ликовне елементе у широком појасу од Баната до југа Србије. Ту су прилози Драгана Јацановића („Елементи ранијих култура у народном стваралаштву источне Србије”), Јадранке Ђорђевић („Народни вез на сватовским пешкирима у селима врањског Поморавља”), Љиљане Тојага-Васић („Вез на ношњи сурљешког краја”), Рајке Грубић („Златовез на народним ношњама средњег Баната”), Братиславе Идвореан-Стефановић („О неким мустрама, њиховом извођењу и народним називима у банатском ћилимарству”), Гордане Живковић („Зооморфни орнаменти на преслицама општине Зајечар”), Данице Ђокић („Орнаментика и симболика обредних хлебова браничевског краја”), Гордане Марковић: („Одећа у народном животу динарских досељеника западне и источне Србије”), Весне Марјановић („Феномен маске у народној култури становништва Баната”) и Иве Трајковић („Народно грнчарство села Гркиње”).

На крају Зборника нашло се места и за неколико подстицајних етномузиколошких радова - Ранка Стевановића („Песме ”из друге руке” - елементи фолклоризма у певању преконошких певачица”), Селене Литвиновић („Трагови српских орских обредних игара у доњем Банату”) и Оливере Васић („Обичај плетења венаца уочи главног дана свадбе у селима Тимока и Заглавка (“Ви се венче, ми те довијамо”).

Зборник је снабдевен регистром прилога из свих додашњих пет бројева и регистром кључних речи.

Биљана Сикимић

КАКО НАТПЕВАТИ ВИЛУ - БРАЋА ТЕОФИЛОВИЋ

CD (Compact Disk, Ауторско издање, Београд, 1998.)

Једна стара, на српским просторима добро знана епска народна песма пева како су знаменити балкански и српски јунак Марко Краљевић и његов побратим Милош Обилић јахали кроз планину Мироч. Током дугога пута Марко Краљевић је зажелио да његов побратим песмом прекрати обојици дуго путовање. Милош је дуго одбијао наговоре Маркове плашећи се виле планинкиње. Мирочка вила му је забранила певање на њеној планини, јер је Милошев глас био много лепши од њеног: Милош је ипак запевао! Опчињена прелепим гласом јунака, вила му је у почетку отпевала. Натпевана, у наступу љубоморе, устрелила га је. Велики јунак, Марко Краљевић, захваљујући своме виловитом коњу, Шарцу ухватио је вилу. У страху за властити живот, вила је лековитим планинским биљем повратила живот устрељеном јунаку. Лепота Милошевога гласа изнова је могла да одјекне планином.

Митским језиком песма збори о чаролији вибрација људскога гласа, о лепоти и моћи певања. До год просторима одјекују звук и бруј народне песме – житељи тих простора потврђују властито постојање и присуство. Успе ли, пак, когод зложелећи да пригуши народну песму, да памћење претвори у заборав, а звук у мук – судбина народа је запечаћена. Будућности нема!

У временима када, стицајем различних околности и узрока, нестаје, односно престаје да се пева стара народна песма, када различне области Србије постају лишене препознатљивости древне народне песме, када се у трагању за новим звуком изналази онај који није ничији, а може да бити свачији – браћа Теофиловићи (Ратко и Радиша) предузимају одлучан, храбар, пионирски корак.

Природни представници генерације која је национално одело заменила џинсом (jeansom), они покушавају да старим-знаним, некад старим-заборављеним песмама удахну нови живот. Свесно се лишавајући звучне инструменталне потпоре, безрезервно верујући у бескрајне изражајне могућности људског гласа, браћа Теофиловићи трагају за звуком старих песама, за звуком који може и треба да постане близак генерацији њихових вршњака, као и млађих који стасавају, који пристижу. Некоје, између петнаест, за ову прилику одабраних песама, васкрсли су из записа етномузиколога. У том смислу, од пресудне користи била им је збирка народних мелодија и напева са Косова и Метохије Миодрага А. Васиљевића (штампана 1950). Песме нису преузимали по принципу аутоматизма, или научне документарности; некоје песме су свесно скраћивали у односу на старе етномузиколошке записе, јер у таквом, рудиментираном облику оне данас настављају трајање у народном певању. Песма је жива народна мисао, подложна изменама, променама. Није окамењена, јер ни њен вечити, трајни творац: народ, тачније човек, није увоштен у животу и трајању. Тако је, на пример, у песми **Дуни ми, дуни лађане** (бр.3) изостао стих који казује шта девојка чини под руменом ружом: везе дарове за свадбу (изостао је стих: Куде ја везем дарове!). У песми **Густа ми магла паднала!** шести стих вели како „они (терзија, прим. Н.Љ.) ми шијев елече”. Косовско-ресавски говор у сучељавању са другим српским говорима доживео је извесне измене, па се тако, захваљујући променама у говору – данас овај стих пева измењен у духу тзв. књижевног језика: „Оно ми шије елече”. У данашњем народном певању скраћена је и прелепа песма **Прелетеше тице ластавице!** После стихова који казују како су тице ластавице пале девојци на ђерђеф, следно је стих у коме забринута девојка гони тице: „Иш одатле, тице ластавице”. У складу са „брзим” временом у коме се живи, из песме је изостављен овај стих. Он се на особен начин подразумева, па је песма једноставно настављена девојчином упозоравајућом молбом: „Не цепајте, жалости...” Свадбена песма Горанаца са Шар-Планине (Атичиче, бело, црве-

но! – бр.13) не може се данас разумети без низа додатних објашњења. Није више јасна ни многим житељима Косова.

Нужно је упозорити и читаоце и будуће слушаоце да начин пегања браће Теофиловић није једноставно, документарно, аутентично теренско певање. Одлучили су да древним народним песмама новим тумачењем удахну и неопходан нови живот, да старе песме о вечитим људским тежњама, жељама, страховима, патњама – учине звучно блиским генерацијама стасалим у сенкама бетонских вишеспратница, очију упртих у мониторе компјутера.

След од петнаест старих народних српских песама започиње, како то вазда и бива у свакојем народном весељу – здравицом, песмом којом се уз чашу доброг вина жели успех у свакоме послу којег се ко лати.

1. Кој у здравље пије ладно вино!

Здравицом се жели обилна летина – пуни амбари, плодна стока – пуне стаје и торови. На послетку се жели добар род винове лозе, обилно грожђе, што значи ново пуни подруми, пуне бачве доброга вина. Мелодија и текст ове старе здравице записани су у околини Тополе, родног места обновитеља нове српске државе – Ђорђија Петровића, од Турака названог Црни Ђорђије, или, по турски – Карађорђе. Песмом-здравицом, уместо чаше вина, браћа Теофиловићи наздрављају слушаоцима.

2. Ој, горо, горо!

Стара народна песма из тзв. Централне Србије опомиње на времена која су непосредно претходила великим борбама српскога народа за ослобођење од турске превласти (1804-1815). У тужној песми глас певача упућује гори, богатој високом шумом, питање: Чува ли

хајдуке, српске борце из шервудске шуме Робина Худа. Планина с тугом одговара да она то чини, колико је у њеној моћи, али их Турци ипак успевају да ухвате и собом одведу. Неостварена жеља горе да у својим висинама и шумама сачува народне бранитеље и заштитнике даје посебну драматичку последњем стиху песме који исказује једновремено тежњу да се пружи безбедно уточиште ("Ја их чувам...") и свест о немоћи да се жеља спроведе у дело. Последња реч у стиху ("Ја их чувам, т у г о!"), означава и самосвест горе да није била у стању да испуни поверени јој задатак. Последња реч, дозив – *ийуџо* - остаје да одзвања као вапај несрећне мајке која није успела да заштити децу.

3. Дуни ми, дуну, лађане!

Свадбена песма Срба са Косова. Девојка призива освежавајући поветарац да расхлади дневну спарину. Једновремено она позива свог драгог, будућег супруга, да дође у њену башту, да је потражи под ружом, обома добро знаном. Она тамо везе дарове којима ће даривати сватове. Будући да жељно ишчекује тренутак када ће венчањем бити заувек повезана с вољеним бићем – она га позива да јој се под ружом нађе у помоћи, како би заједнички покупили ситан бисер за украшавање дарова, који се нехотице расуо. Завршни стих свадбене песме: „А ја ћу тебе љубити, еј, љубити” казује како је девојчин позив био само изговор да будућем супругу покаже колико га воли!

4. Густа ми магла паднала!

Песма се певала на Косову приликом облачења младе за венчање. Започиње сликовитим стиховима:

Густа ми магла паднала

На њој ми рамно Косово...

Косово у српској културној и политичкој историји поседује посебну значењску сложеност и симболику. Од средине дванаестог века и битке код Пантина до данашњих дана на њему се одлучивала и коренито мењала судбина Србије. Због тога, сваки помен Косова у народној песми изазива бројна присећања, опомињања, радости и туге. Имајући то на уму, српски народни песник често прибегава призивању „густе магле” како би прекрио грандиозну историјску слику Косова, а једно-времено у први план извукао и у очима слушалаца-гледалаца зумирао и ужижио једноставну, интимну сцену коју жели да претстави и опева. Тако у овој песми из густе магле, која се спустила на Косово, издваја се слика високог дрвета, смештеног у центар песниковог визуелног опажања. Дрво висином привлачи погледе, који напоскон стижу, спуштају се, до терзије-кројача који шије невести јелече. Јелече лепотом и богатством украса (ишарано је као да су по њему звезде попадале) задивљује очи посматрача.

5. Маријо, бела кумријо!

Стара српска, како народ вели, печалбарска песма са Косова. Када је далеко вољено биће, мучно је бити весело и чио. Љубавна чежња чини да корак постане спор и тром, да глас изгуби свежину и снагу. О таквој, дубокој чежњи пева и ова песма. Радознао, пажљив посматрач, ага, запажа како је девојци корак постао „кротак”, а говор „тих”. Претпоставља да је то можда последица ношења тешких крчага с водом (стомне, стомните) или, пак, тешких, украсних огрлица (ђердана). Девојка, пуна младости и снаге, одлучно одбацује помисао да јој рад, или, пак, ношење украса који је чине препознатљивом будућом невестом – може бити терет. Једини велики, тешко подносиви терет за њу, за године које има, јесте удаљеност вољеног човека!

6. Невен вене, невен вене!

Љубавном чежњом прожета је и ова песма са Косова. Биљка невен своје латинско име *Calendula officinalis* добила је што у некојим, климатски погодним, областима – цвета свакога месеца и цветањем обележава месеце. У народној биљној митологији невен заузима угледно место. У српским народним песмама, посебно оним које се певају у оквиру свадбеног обреда, невен је омиљен због могућности особене игре речима, која се може начинити захваљујући изворном значењу његовог народског имена. Наиме, невен значи онај који не вене, ко је вечно млад. Према томе, синтагма Чневен венеЧ има сложену, привлачну семантику и симболику. Невен кога девојка треба да убере, како би га дала драгом – вене на ливади. Из сетних речи девојке упућене невену:

*И ја би ње млада брала,
Своме драгом кију дала,
И ја би ње млада брала!*

може се закључити да девојка, на њену жалост, нема драгог и због тога невен не бере, а и невену време пролази те вене!

7. Ој, јаворе, јаворе!

Љубавна песма из Централне Србије припада групи тзв. обадџа – песама у којима заљубљени желе да ноћ што дуже потраје, да се свитање, долазак новог дана и неминовни, макар привремени растанак, што више одложе. Заљубљени кроз песму упућују молбу јавору, „прекрасном стаситом дрвету” да оно својом величином и разгранатошћу онемогући зори свитање. Због неспорне лепоте, али и због тога што је веома погодно за градњу музичких инструмената – дрво јавор ужива у народном веровању и митологији посебан углед.

8. Кој ће ти купи ал канариче!

Некадашња сватовска песма са Косова данас се пева изван свадбеног обреда као љубавна песма. Будући младожења обраћајући се песмом вољеној девојци, поставља два реторска питања: „Кој ће ти купи ал канариче!” и „Кој ће ти купи тај бурнус појас!”. Ал канариче у локалном косовско-ресавском говору означава црвену мараму којом главу повезују удате жене, а „бурнус појас”, односно „бурнус појас” јесте појас којим се опасују удате жене. Након реторских питања, намах следи очекиван, у оба случаја једнак одговор: „Ја тебе Магдо, ја тебе џанџигеру, ја тебе!” Сложеница „џанџигеру” смислом највише одговара синтагми „срце моје”!

9. Јелено, Солун-девојко!

Песма која се на Косову пева за тзв. Велигден, односно за Ускрс. Певала се у колу. Лепота девојке Јелене достојна је града Солуна, града који у свести житеља Косова поседује готово митску вредност. Лепа девојка сагледана је из неуобичајеног, тзв. доњег ракурса! Сенка, коју она баца, на тај начин је продужена до митских размера, а тиме је, посредно, повећана и висина Јеленина.

10. Вајај Лено, Магдалено!

Задивљен лепотом Магдалене, Лене од милоште, народни песник посебно застаје засењен њеним црним очима. Спознавши да је то лепота поред које и са којом свака жели да проведе остатак живота, народни песник исказује жаљење што та и таква лепота не потиче из „добре куће”, из породице која је на „добром гласу” (“барем да си од колена!”). Лепота девојка зна свој недостатак, али јесте самосвесна због властите лепоте. Сматра да чињеница што није кућић јесте занемарива спрам лепоте њене косе, лица, а нада све спрам омамљујуће привлачности њених црних очију...

11. Три девојке збор збориле, стој Дрино!

Некадашња сватовска песма пева се данас у Западној Србији у различним приликама, на прелима и поселима, као љубавна песма. Три девојке међусобно разговарају која би шта у животу највише волела. Нај-старија даје предност богатству, то јест злату. Средња се опредељује за гиздање и лепе хаљине (за свилу), док најмлађа богатство и каћиперство подређује жељи да добије вољеног младића. Разговор девојака одвија се у сенци бурног тока валовите реке Дрине од које се тражи да привремено заустави ток и хук, како би се саслушала животна жеља сваке девојке.

12. Прелетеше тице ластавице!

Некадашња свадбена песма са Косова о девојци која полако и мукотрпно припрема дар намењен будућем животном изабранику. Три године свакодневно, уз бројна одрицања она на ђерђефу везе платно за будућег супруга. У платно ће временом уткати и властите девојачке жеље, снове, чежње. Уморне ластавице прекидају дуги лет слетевши девојци на ђерђеф. Уплашена да јој птице не поцепају платно, девојка их гони и јада се!

13. Атициче, бело, црвено!

Свадбена песма Горанаца са Косова. Теже је разумљива због особеног горанског говора. Певач позива девојку која је била увек склона брзим, необавезним љубавима (атициче!) да обуче црвени горњи хаљетак (цупче), јер је под селом чека њен бивши момак, Идриз, очигледно љут! У левој руци му је, вели песма, секирче, а у десној револвер. Девојка на то позива своје прво миловање, првог младића у кога се загледала – Скендера! Моли га, чини се, да јој окупа дете (воцрак означава на

албанском малишана, малицу), како би она имала време-на да слободно припреми опојне мирисе, да се намирише, посебно удеси и уреси (Чидем китларкаЧ), па да се таква запути у село Оргоста (у Албанији), у горњу махалу.

14. Шанко си Бонка залиби!

Балада из Источне Србије опева трагичну љубав Шанка и Бонке. Годину и по дана трајала је велика љубав, а тада се Бонка предомислила. Излагала је и напустила Шанка. Љубав је убрзо поклонила другоме! Испросила се на далеко, преко девет села у десето! Обесна девојка је затражила од своје некадашње љубави, Шанка, да јој на свадби свира, да болом несрећно заљубљеног увелича раскошни тренутак њене нове среће. Шанко је дошао на свадбу и засвирао свадбено коло! Бонка је као невеста то коло повела. Несрећно заљубљени, одбачени Шанко потегао је нож и зарио га у окрутно срце вољене девојке!

15. Ој Мораво, мутна водо!

Песма посвећена највећој српској реци, која је вековима била сведок и судеоник узлета и падова српскога народа. Морава се, вели песник, замутила од суза које је Србија исплакала. Вода у њој остаје мутна, иако Морава наставља ток.

* * *

След песама одређивале су звучне одлике, једноставност или сложеност звуковног исказа. Аутори, браћа Теофиловић, трудили су се да песме природно производе једна из друге, да звуковно не иду једна на уштрб друге, да музичку пажњу слушаалаца одрже несмањену од прве до последње песме.

Здравицом, природно започет, сплет старих српских народних песама у новом руху, у новоизнађеном, чудесном звучном поју и брују окончава се, једнако природно, песмом бременитом од наталожене туге и муке. Након слушања остајемо опчињени, узбуђени и унеспокојени сложеном звучном поруком. За тренутак се причини као да су се васколики историјски пут и трајање, васколике даће и недаће српскога народа стекли и сажели у звуку петнаест песама...

Ненад Љубинковић

САДРЖАЈ

3 НАРОДНЕ УМОТВОРИНЕ

- 3 Народне песме из Вароши код Сврљига
(Раде Милисављевић)
- 11 Народне песме из Жабља (Војводина)
(Милица Ружинић)
- 13 Песме за децу из пиротског краја
(Драгољуб Златковић)
- 29 Предања из Драгачева
(Никола Стојић)
- 34 Анегдоте из Кљаковице (Опутне Рудине)
у Црној Гори
(Дарко Милошевић)
- 37 Вежени стихови на пешкирима и „куварицама”
у Панчеву и околини
(Љубиша Вечански)

43 НАШ НАРОДНИ ЖИВОТ

- 43 Занати на Кордуну
(Вукосава Опачић-Лекић)
- 51 Неки сватовски обичаји Срба у Боки
код Панчева
(Љубиша Вечански)
- 54 Посмртни обичаји у Гојаковићима
(околина Мојковца у Црној Гори)
(Дарко Милошевић)
- 57 Пољак, биров и десетар у Штубику
(Златимир Пантић)

- 60 Бајање из околине Бојника (јужна Србија)
(Ивана Ђирић)
- 61 Казивање о митолошким бићима у селу
Стубица код Параћина
(Раде Вучковић)
- 75 Казивање о нечистој сили из околине
Крушевца
(Ђобан Гајић)
- 78 Казивање о сусрету с нечастивим силама из
Горње Врежине код Ниша
(Марија Петровић)
- 80 Судбина
(Сандра Димић)
- 81 РАСПРАВЕ**
- 81 Људмила Н. Виноградова:
Значење календарских периода за
карактеризацију митолошких бића
- 106 Ана А. Плотњикова:
Зимски обичаји у Горњем Високу у
етнолингвистичком светлу
- 120 Мирјана Детелић:
Место сусрета људског и нељудског света у
епици
- 136 Љубинко Раденковић:
Атила пасоглавац
- 140 Ненад Љубинковић:
Прошлост, садашњост и будућност тзв.
новокомпоноване народне музике и турбо
фолка

148 ПОМЕНИК

148 Драгутин М. Ђорђевић (1907-1999)
(Љубинко Раденковић)

152 ОДЗИВИ

152 Класификација басми
(Биљана Сикимић)

156 Студија о словачким пословицама
(Дејан Ајдачић)

158 Седам годишта обновљеног српског народног
илустрованог календара „Данице” (1994-2000)
(Мирјана Дрндарски)

161 Нова свеска „Данице”
(Станислава Савић)

169 Како натпевати вилу - Браћа Теофиловић
(Ненад Љубинковић)

**Штампање ове свеске РАСКОВНИКА помогло је
Министарство за културу Републике Србије**

Уредници „РАСКОВНИКА”

Добрица Ерић (1968 - 1975)

Драгиша Витошевић
(1975, 1980 - 1982)

Љубинко Раденковић
(1982 -)

На насловној страни
„Петар” Ивана Рабузина

Корице
Радоје М. Кавецкић

Часопис за културу и књижевност
„Расковник” превасходно објављу-
је, подстиче и вреднује све облике
народне културе и изворног ства-
ралаштва, не само у сеоској већ и
градској средини, у Србији, као и на
целом српском језичком подручју, а
појединим прилозима и ван њих ок-
вира. „Расковник” настоји да од-
слика појаве у народном животи,
како савремене тако и прошле.
Странице часописа су отворене за
прилоге из народног живота и кул-
туре, за стваралаштво песника
села и самоуких сликара, за
испразиваче у подручју књижевно-
сти, језика, фолклора, митологије,
етнологије, историје...

